Yeryüzünün Yabancıları

Çingeneler

Hazırlayan Suat Kolukırık

simurg
2008

Yeryüzünün Yabancıları
Çingeneler

Simurg 94
Toplumbilim 1

ISBN 978 975 7172 94 9

Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler

Haz. Suat Kolukırık

I. Baskı, İstanbul 2007

Kapak Mehmet Ulusel
Tasarım Güler Kızılelma

Baskı Mart Matbaacılık Sanatları
Merkez Mah. Ceylan Sok. No: 24 Nurtepe - Kağıthane / İST.
Tel 0212 321 23 00

© 2007 Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti.
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti.
Hasnun Galip Sokağı 4B Beyoğlu 34433 İSTANBUL
+ 90 (212) 292 27 12; Faks + 90 (212) 292 27 13
http://www.simurg.com.tr

Yeryüzünün Yabancıları

Çingeneler

Hazırlayan

Suat Kolukırık

simurg

Suat Kolukırık Ankara doğumlu. 2004 yılında "Aramazdaki Yabancı: Çingeneler" isimli çalışmasıyla Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalından doktora derecesi aldı. Kültürel çalışmalar, kimlik, dezavantajlı gruplar, kuramsal analiz ve sosyolojide yeni yaklaşımlar konuları üzerinde akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

İstanbul 2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

Birinci Bölüm
Türk(iye) Çingeneleri

1 XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingeneler
İsmail Altınöz 13
2 Siyasi ve İdari Yönüyle Romanlar
Zerrin Toprak Karaman 33
3 Madun ve Hakim: Çingene/Roman Kimliğinin Toplumsal Eleştirisi
Suat Kolukırık 43
4 Genişleyen Avrupa'da "Çingeneler": Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri
Emine Onaran İncirlioğlu 55

İkinci Bölüm
Dünya'da Çingeneler

5 Bulgar ve Türk Müslüman Romanlar'm Tarihi, Kültürü ve Dili
Hristo Kyuchukov 71
6 Bulgaristandaki Çingeneler ve İnsan Hakları
Elena Marushiakova, Vesselin Popov 85
7 Almanya Köln Şehri ve Çevresi Çingenelerinin Durumu: Genel Bir Bakış
Rüdiger Bennighaus 95

Yazarlar 113

ÖNSÖZ

Görüldükleri her çağ ve toplumda çoğunlukla 'yabancı' -öteki/dokunulmaz/dışarıdaki- olarak değerlendirilen Çingeneler/Romanlar üzerine son dönemlerde artan bir ilgi ve çalışmanın olduğu bilinmektedir. Türkiye'de ve Dünyada Çingeneler/Romanlar ismini taşıyan elinizdeki eserde bunlardan birisidir. Bununla birlikte çalışmanın ortaya çıkmasına yol açan etkenlerden biri uzun süredir Anadolu topraklarında yaşıyor olmalarına rağmen Türk(iye) Çingenelerini konu edinen yeterli ve doyurucu sayıda kaynağın olmayışıdır. Bu nedenle kitapta yer alan çalışmaların Çingene literatürüne az da olsa katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Kitapta yer alan makaleler 1-2 Ekim 2005 tarihlerinde İnsan Hakları Derneği Karadeniz Ereğli Şubesinin ev sahipliğinde gerçekleştirilen "İnsan Hakları Bağlamında Dünyada ve Türkiye'de Çingeneler/Romanlar" başlıklı ve uluslararası katılımlı sempozyumda sunulan bildirilerin yeniden gözden geçirilmiş halidir. Bundan dolayı sempozyumun düzenlenmesinde ev sahipliği yapan ve olağanüstü çaba sarfeden şube başkanı Çetin Yılmaz'a, çalışma arkadaşlarına ve İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı Yusuf Alataş'a teşekkür ederim. Bunun dışında kitapta sempozyum sekretaryasına gönderilmiş ama bildiri olarak sunulmamış makalelerde yer olmaktadır. Sonuçta kitabı tamamlayan makaleler, sempozyumda sunulan bildirilerin bir seçkisidir.

Kitabın Çingene ya da Roman adının kullanımına ilişkin bir dayatması yoktur. Çingene veya Roman adının kullanımı yazarların kendi tercihlerine bırakılmıştır. Tanımlamaya ilişkin bu farklılık ya da zenginlik eski ve yeninin birlikte kullanımı olarak değerlendirilmiştir. Öyleki kamusal söylemde Çingene adı olumsuz anlamlar içerse bile, kitap adı ve makalelerde yer alan Çingene adları hiçbir biçimde bir ırkı aşağılamak veya yermek üzere kullanılmamıştır. Tam tersine farklı görülen bir kültürü anlama, tanıma ve yaşanılan dünyayı birlikte kurgulayabilme isteğinin sonucudur.

Öte yandan kitabın içerdiği makalelerin sınırlılıkları bellidir. Bununla birikte Türk(iye) Çingenelerini ele alan çalışmaların yeni tartışmalara yol açacağı düşünülmektedir. Derleyen olarak makalelere yazarların izin verdiği ölçüde eleştiri ve katkıda bulunulmuştur. Kitapta, Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde; genel bir Çingene/Roman tanımlaması yer almış, farklı bölge ve farklı adlandırmalara (Lom ve Dom'lar) az sayıda gönderme yapılmıştır. Bunun bir nedeni Çingene/Roman adı altındaki çalışmaların yoğun olarak Rom'lar ve batı bölgesindeki grupları içermesinden kaynaklanmaktadır. Diğer gruplardan Lom (Poşa-Ekeçi, doğu Karadeniz) ve Dom'lara (Mutrip, Domari, güneydoğu) ilişkin yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ortadadır.

Kitapta yer alan ve konuk bilim adamlarının sunduğu makalelerden ikisi İngilizceden Arş. Gör. Seval Arslan tarafından tercüme edilmiş, diğeri ise derleyen tarafından düzenlenmiştir. Makalelerin kitaptaki sıralamasında Türk(iye) Çingenelerinin/Romanlarının durumuna ilişkin olanlara öncelik verilmiştir. Söz konusu makalelerden İsmail Altınöz'ün "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingeneler" başlıklı çalışması tarihsel kaynaklarıyla önemli bir boşluğu doldurmakta ve Osmanlı dönemi Çingenelerininin görünümlerini ve yaşayışlarını farklı boyutlarıyla tartışmaktadır. "Siyasi ve İdari Yönüyle Romanlar" isimli makalesinde Zerrin Toprak, Türk(iye) Çingenelerini/Romanlarını mevcut yasalar ve gelecekteki gelişmeler karşısında değerlendirmekte, kentsel yerleşimde siyasi ve idari bir çerçeve çizmektedir. "Madun ve Hakim:Çingene/Roman Kimliğinin Toplumsal Eleştirisi" adıyla yer alan makalemde ise Çingeneler yabancı kavramı odağında ve karşılıklılık ilişkisi içerisinde irdelenmektedir. Kurbanlaştırılmış bir kimliği taşıyanlar olarak Çingenelerin birlikte yaşadıkları diğer gruplara karşı kullandıkları yaşam stratejileri irdelenmeye çalışılmaktadır.

Emine Onaran İncirlioğlu "Genişleyen Avrupa'da Çingeneler: Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri" isimli makalesinde daha geniş bir perspektiften ve Avrupa Çingeneleri örneğinden hareketle sosyo-ekonomik duruma dikkati çekmekte ve yoksullukla ilgili Türk(iye) Çingeleri için öngörülerde bulunmaktadır.

Roman kökenli Bulgar akademisyen Hristo Kyuchukov, "Bulgar ve Türk Müslüman Romanların Tarihi, Kültürü ve Dili" isimli çalışmasında Çingenelerin/Romanların genel durumunu Bulgaristan ve Türkiye örnek-

leriyle değerlendirmekte; yaşam koşulları, dilin kullanımı ve örgütlenme konularında karşılaştırmalar yapmaktadır. Diğer Bulgar araştırmacılardan ve Osmanlı İmparatorluğunda Çingeneler isimli eseri Türkçeye çevrilen Elena Marushiakova ve Vesselin Popov, Bulgaristan'daki Çingenelerin durumunu insan hakları bağlamında "Bulgaristan'daki Çingeneler ve İnsan Hakları" adlı makalelerinde değerlendirmektedir. Ve son olarak da Rudiger Bennighaus, Köln şehri ve civarında yaşayan Çingenelerin genel durumunu aynı adı taşıyan çalışmasında akrabalık ve vatandaşlık kurgusu üzerinden aktarma ve son derece açıklayıcı veriler sunmaktadır.

Genel hatlarıyla elinizdeki kitap, farklı olarak görülen grup veya kültürü anlama çabasından başka bir şey değildir. Bununla birlikte eser, henüz tamamlanmış bir proje de değildir. Kitabın basımı konusunda katılımcıların göstermiş olduğu her türlü destek ve öneri için müteşekkirim. Diğer bir teşekkür de kuşkusuz sempozyumda dinleyici veya destekleyici olarak yer alan kişi ve kurumlaradır. Özellikle sempozyuma kayıtsız kalmayan Ereğli Çingeneleri/Romanları haklı bir teşekkürü taşıyorlar. Sevgili dostum Yaşar Mamati'nin emeği bende saklı. Onu burada anmadan geçemeyeceğim. Nihayetinde elinizdeki kitap etkinliğe destek ve emek veren tüm kişi ve kuruluşların ortak bir ürünüdür. Onların katkı ve işbirlikleri olmasaydı bu çalışma asla ortaya çıkmazdı. Umarım kitap arzu edilen hedefin gerçekleşmesine katkıda bulunur.

Suat Kolukırık
Nisan 2007

Birinci Bölüm
TÜRK(İYE) ÇİNGENELERİ

XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingeneler

İsmail Altınöz

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun mütecânis olmayan yapısı içinde, marjinal bir kesimi oluşturan Çingene toplulukları hakkında çok az bilgi olduğu anlaşılmaktadır. Böylesine bir topluluğun yayılma sahası, sosyal yapısı, toplum içindeki yeri, devletin kendilerini nasıl gördüğü, tarihî süreçte ekonomik ve sosyal hareketlilikleri gibi konuların kısmen de olsa izaha kavuşmasının, sosyal tarih araştırmaları açısından önemli bir katkı olacağı düşüncesindeyiz.

"XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingeneler" adıyla anılan bu çalışmaya temel teşkil edecek kaynaklar, Türkiye'deki İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara'daki Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi, yine İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve Kütüphanesi ile birlikte, Süleymaniye Kütüphanesi ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi Nâdir Eserler ve İsam kütüphanesi'ndeki mevcut belge, kitap ve makaleler kaynaklık etmektedir. Bunun dışında konuyla ilgili yurtiçi ve yurtdışında yayımlanan yayınlardan da istifade edilmiştir.

Bu alanda yapılmış çalışmaların büyük bir çoğunluğunun popüler ve magazin türünde olmasından dolayı orijinal bakir belgelerin ortaya konulması önemlidir. Doğrudan bu malzemeye dayalı Osmanlı Çingeneleri üzerine herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Türkiye'de yapılan tarih çalışmaları daha çok şehir tarihçiliği ve siyasi tarihçilik alanlarında yoğunlaşmaktadır. Özellikle Türkiye'deki Osmanlı arşiv kayıtları, yani resmi

belgeleri, hala orijinal bilgilere ulaşmayı sağlayacak bakir malzeme yığını olarak karşımızda durmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun sosyal ve iktisadî yapısında Çingene topluluğunun ve imparatorluk bünyesinin farklı tonlar taşıyan renklerinin ortaya çıkarılmasında bu kabil detay çalışmaların gerekliliği açıktır. Konunun kaynaklarının temellerini arşiv malzemeleri oluşturmaktadır. Sosyal hayatta her şey güllük gülistanlık değildir. Zaman zaman sıkıntılar ve baskılar olmuştur. Ayrıca cemaatten kaynaklanan rahatsızlıklar da bu meyanda zikredilebilir. Fakat sebep her ne olursa olsun Osmanlı Devleti'nde Çingenelere yönelik olarak sistematik bir aşağılama olmamıştır. Esas sorun Osmanlı Devletinde diğer cemaatlerin belirli bir nizam ve intizam içerisinde sistematize edilmesine rağmen, Çingenelerin göçebe bir hayat sürmelerinden dolayı sisteme entegre edilemeyişleridir. Bu durum sadece merkezi yönetimden değil cemaatin içtimai ve sosyal yapısından da kaynaklanır.

Osmanlı Yönetimi ve Çingeneler

Osmanlı belgelerinde Çingene ismi Kıbtî tabiriyle birlikte kullanılmaktadır. Demek ki, Osmanlı Devleti Çingene ve Kıbtî tabirini aynı amaca hizmet eden bir kelime olarak görmekte, bazen Kıptî kelimesi kullanılırken, bazen de Çingene kelimesini tercih etmektedir. Her ikisi de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde sosyal kimliklerin, etnik ve lisan aidiyetine göre değil, din esasına göre düzenlendiği bilinmektedir. Genel olarak asli unsuru oluşturan Müslüman gruplar yanında değişik alt kimliklere, dine ve mezheplere mensup olanlar "gayrimüslim umumi" adı altında toplanmışlar ve İslâm'ın kabul ettiği semavî dinlerin takipçileri olarak hukuk içinde yerlerini bulmuşlardır. Hukuki tanımlama Müslüman'a, Hıristiyan ve Yahudilere "tahammül" etme mecburiyetini beraberinde getiriyordu. Bu dine göre; sosyal yapılanma alanı dışında, aykırı bir topluluk ise, şüphesiz Çingenelerdir. Çoğunlukla yerleşik bir hayat yaşadıkları, bir bölümü Müslüman, bir bölümü Hıristiyan olarak tanımlandıkları için Osmanlı merkezinin onlara karşı tavrı farklı olmuştur.

Bu topluluk bilincinden uzak bir şekilde Osmanlı Devletinde yaşayan Çingeneler, hatta iki gruba ayrılmalarına rağmen bunlar hukuki bakımdan denk sayılmışlardır. Çünkü bunlar yerleşik bir hayat tarzının asgarî müşte-

reklerinde buluşamamışlar, sosyal hayat ve yaşayış tarzları onların dini kimliklerinin üstüne çıkmasına müncer olmuştur. Bu durum vergi uygulamasında açıkça görülür. Mesela: Osmanlı Devleti'nde sadece gayrimüslimlerden cizye alınırken, Kıbtî teb'anın hem zımmî, hem de müslimlerinden cizye alınmıştır. Fakat miktarı farklı tutulmuştur. Müslüman Çingenelerden 22 akçe ispençe alınırken, bu miktar gayrimüslim Çingene için 25 akçedir. Bîvelerinden yani dul kadınlarından alınan miktar ise 6 akçedir (ML. VRD. CMH., 1842:8). Öte yandan Osmanlı Devleti'nde nüfus katmanları dini yapılanmaya göre tasnif edilmesine rağmen Çingenelerin herhangi bir dine mensup olmamaları veya olsalar bile bunun Osmanlılar tarafından kabul görmediğidir. Bunun en bariz örneğini ise, Çingenelerin müslüman veya gayrimüslim olsun her iki gruptan da cizye alınmasıdır.

Osmanlı Devleti'nde çok geniş bir coğrafi sahaya yayılmış bulunan Çingeneler, devlet tarafından çok sıkı bir disiplin altına alınmış olup, hukuki bakımdan da hususi bir nizama bağlanmışlardır. Orduda yardımcı kuvvet olarak vazife alan Çingeneler, Rumeli'nin ele geçirilmesi sırasında yayalar teşkilatının kurulması ile daha sistemli bir vazife görmeye başlamışlardır. Kanuni devrinden itibaren, bunların daha ziyade imar hizmetlerinde kullanıldığı görülmektedir. Bulundukları coğrafi mevki itibârı ile çeşitli hizmetler gören Çingeneler, sahillerde gemi malzemesi temini ve gemi yapımı ve tamirinde, köprü inşâsı ve menzillerde zahire toplanması, madenlerde, ordunun nakliye işlerinde ve devletin kalelerinin onarımlarında istihdam edilmiştir (Altınöz, 2005:64).

XVI. yüzyılda Avrupa'nın değişik bölgelerine yayılan Çingeneler, VIII. Henry'nin 1530'da çıkardığı bir yasaya göre Çingenelere yardım edenler kırk pound cezaya çarptırılıyordu (bir yerden başka bir yere götürülmüş olan Çingeneler de asılıyordu (Fonseca, 2002:229). Aynı dönemde ise, tarihe Kanunî ünvanıyla adını yazdıran Sultan Süleyman ise Osmanlı Devleti'nde Çingenelerle ilgili olarak hukukî düzenlemeler yaptırarak Çingene kanunnamesinin oluşmasını sağlamıştı. Bu kanunname'de Çingenelere yapılan haksızlıkların giderilmesi yönünde bazı önlemler alınmıştı. Coğrafi yayılış olarak iki farklı bölgede bulunan Çingenelerin sosyo-ekonomik ve hukuki durumlarının incelenmesi gerçekten kayda değer bir durumdur.

Osmanlı döneminde Çingeneler tahrir edilirken, hem müslim hem de gayrimüslim olarak yazıldıkları gibi bunların cemaat adlarıyla birlikte, meslekleri, bulundukları coğrafî mevkileri de kayıt altına alınmıştır.

Çingenelerin yaşadıkları Rumeli eyaletinde, isimleri tahrir defterinde "*Kıbtîyân-ı Vilâyet-i Rûm-ili*" diye geçmektedir. Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, sonradan ayrılarak ayrı eyalet haline gelenler ile birlikte 26 sancak ile aynı statüde sayılan üç askerî nitelikte Kızılca, Müsellem, Voynuk ve Çingâne livâlarından oluşmaktaydı (Ayn Ali, 1280: 45).

Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerinde geniş bir coğrafyada yaşayan Çingenelerin devlet ile olan ilişkilerini daha çok Osmanlı arşiv vesikalarından tespit edebilmekteyiz. Osmanlı toplum yapısı içerisinde Çingenelerin belirli bir mekanları ve mesleklerinin olmamasından dolayı, Osmanlı toplum düzeni açısından problem oluşturuyorlardı. Bu çerçevede bu tür durumların önlenmesi için sürekli olarak taşradaki yerel idarecilere hükümler yazılmakta idi. Bu meyanda Çingenelerin Osmanlı Devleti'nde nasıl bir statüye tâbi oldukları ve devletin kendilerine nasıl baktıklarının anlaşılması açısından belgelere yansıyan hükümlere bir göz atalım.

Osmanlı sosyal toplulukları içerisinde Mühimme kayıtlarında oldukça dikkati çeken gruplar arasında Yörükler, Çingâneler ve bir yeri yurt tutunamayarak bir yerden diğerine sürekli yer değiştirdiklerinden dolayı "*Gurbet*" diye nitelenen gruplar önemli bir yekûn teşkil etmekteydi. Çingeneler adıyla anılan taife ise, belgelerde menşelerine ilişkin malumat verilmemiş olsa bile, bunların yerleşik, göçebe ve gezgin topluluklar şeklinde oldukları anlaşılmaktadır. Gurbet taifesinin Çingâne toplulukları ile birçok ortak sosyal ve ahlakî karakteristik özellikleri bulunmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın son yıllarından itibaren, Anadolu ve Rumeli'nin her yanına dağılmış bulunan gezginci gruplar arasında bulunan gurbet taifesi hakkında şikâyetler, kara çadırlar ile köy ve kasabalarda gezerek, cinayet, soygun gibi eylemlere girişmeleri, çadır önlerinde düzenledikleri çengili ve çalgılı eğlencelerle genel ahlakı bozmaları şeklindeydi. Örneğin; Bursa'da yapılan tantanalı düğünlere çağrılan Çingenelerin kadınlı erkekli çalgı ve saz çalarak, davetli erkeklerle iyice kaynaşmaları şikâyet edilmişti (Akdağ, 1995:150; BŞS. A44/50: 39[b]; BŞS. A67/73:203[a]). Ayrıca, Çingenelerin sağladıkları güzel cariyeleri de süsleyerek bu çalgılı eğlencelere ve düğünlerde köy, kasaba ve şehrin delikanlılarını hatta çoluk çocuğa karışmış yetişkin erkeklerini ayarttıkları, bunların servetlerini bu yolda harcamalarına yol açtıkları belirtilmekteydi (Akdağ, 1975:107). Bu

grupların Celali isyanları sırasında eşkıyalık olaylarına karışmadığını Akdağ belirtmektedir.

Osmanlı Döneminde Gurbet ve Çingene taifesinden halkın şikâyetlerine karşı, devletin ciddî bir sonuç alınamaması, toplumun belirli ihtiyaçlarını karşılamaları dolayısıyla genellikle mahallî idarecilerin onlara hoşgörülü yaklaşımlarından kaynaklanmış olmalıdır.

Gurbet ve Çingene taifesinin at ve kısrak besleyerek kesici, öldürücü ve yaralayıcı aletleri de yanlarında taşıyarak Osmanlı toplum düzeninin bozulmasına neden olduklarından bunların at ve kısraklara binmesi yasaklanmıştır. Belgelere yansıyan ilginç bir durumda, göçebe Çingenelerin gezginci olanların serbestçe gezmeleri için ellerine temessük verilmesi ve Anadolu'dan Rumeli'ye hatta Arabistan'a kadar uzanmış olmalarıdır (MD-5, 494/342; MD-7, 294/836, 349/1010; MD-26, 142/369; MD-58, 51/147).[1]

1560 tarihinde Tuna yalısında bulunan eminlere yazılan hüküm de ilginçtir. Bu hükümde Eflak vilayetine bağlı haraç veren Çingenelerin köle olarak sattırılmaması konusuna değinilmektedir. Bu durum bize, Osmanlı Devletinde vergisini veren toplulukların can, mal, ırz ve namuslarının koruma altına alındığını göstermektedir. Günümüzde toplumun en alt katmanından sayılan bu topluluğun o dönemde esir olarak sattırılmaması onlara verilen bir insanî değerin göstergesi sayılabilir. Oysa aynı dönemde Çingeneler Avrupa pazarlarında esir olarak satılmaktaydı (BOA, MD-3, 275/803).[2]

Çingene topluluklarının Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç duyulan ağır işlerde istihdamıyla bunların zabt u rabta alınması meselesi gündemde tutulmuştur. Özellikle de kürekçilik onlara biçilen başlıca hizmet birimidir. Bu

---

1 Osmanlı Devleti'nde Çingenelerin yukarıda adı geçen suçları işlediklerinden dolayı Dîvân-ı Hümayûn'a bol miktarda şikâyet geldiğinden Çingenelerin ata binmelerinin yasaklanmasına ilişkin bol miktarda hükümler yayımlanmıştır. Bu hükümler için bkz. BOA, MD-7, 79/215, 317/910, 551/1558, 781/2135, 856/2344, MD-40, 152/333, MD-78, 376/968.

2 Çingenelerin Avrupa pazarlarında esir/köle olarak sattırılması konusunda bkz. David M. Crowe, A History of The Gypsies of Eastern Europe and Russia, London-Newyork, 1995, s.XI-XII; Marushiakova-Popov, Gypsies in the Ottoman Empire: A Contribution to the history of Balkans:Centre de recherches tsiganes, University of Hertfordshire Press, 2001, s.16, 84; Ian Hancock, The Pariah Syndrome: An Account of Gypsy Slavery and Persecution, Ann Arbor:Karoma Pub., 1987, s. 10; David M. Crowe, "The Gypsy Historical Experience in Romania", in The Gypsies of Eastern Europe, London-Newyork, 1992, s.61-62; Tayyib Gökbilgin, "Çingeneler", İ.A., III, s.420-426; Wouter Van Wijk, A Sociological Study of the Gypsies, Leiden 1948, s.12-15.

ya idarî bir organizasyon ile belirli vergilerden muafiyet karşılığı oluyor, ya da suçlu olanlara bir ceza olarak takdir ediliyordu. Tabii ki fiil itibariyle kürek çekme işinde ikinciler daha ağır şartlara katlanmak durumundaydı. Bu konuyla alakalı olarak XVII. yüzyılda Kapudan Paşa'ya yazılan bir hükümde, fuhuş işine girişen Kıbtîlerin Rumeli kadıaskeri marifetiyle ta'zir ve habs olunmaları gerektiği vurgulanarak, bu işle iştigal edenlerin kürek cezalarını çekmek üzere tersâne-i âmire zindanına konulmaları istenmektedir (Bostan: 1992:214; MD-112, 225/811). Kürek cezasını gerektiren suçlardan birisi de kalpazanlık idi. Osmanlı vesikalarında Çingenelerin kalpazanlık yaptığına dair belgelere rastlanılması dikkat çekicidir. Onların seyyar demircilik, kalaycılık yapmaları, böyle bir iş için potansiyel bir imkân tanıyor ve suçlama için de gerekli bahaneyi temin ediyordu (MD-5: 89/208).

Osmanlı Devleti'nde Çingenelerin kötü işlerle isimlerinin anılmasından dolayı herhangi bir bölgede hırsızlık, adam öldürme vs. gibi adi suçlarla ilgili bir vukûat meydana geldiğinde ilk şüphelenilen ve başvurulan topluluk Çingenelerdi (MD-51: 77/238).

Osmanlı Devleti'nde Çingenelere isnat edilen suçlar arasında bilhassa asayiş ve toplumsal düzeni bozmaya yönelik olanlar da önde geliyordu (MD-82:100/217). Çingenelerin giriştikleri eylemlerden birisi de cizye toplamak için gelen vergi tahsildarlarının topladıkları paraları gasp etmekti (MD-14: 650/942). Önemli hırsızlık vakalarında bir caydırıcı unsur olarak toplumun diğer fertlerinde olduğu gibi Çingenelerin de idam edildiği görülmektedir (KK-67: 307/2).

Osmanlı toplumsal düzeni açısından Çingenelerin asayişi bozmalarının aksine kendileri de bazen başka topluluklar tarafından saldırılara maruz kalıyorlardı. Ankara Sancağının Kalecik kazasına bağlı Alacaviran mevkiinde Eğridir Yörüğü denilen Yörükler tarafından Çerkes kazasında Çingeneler gece baskınına maruz kalmışlar ve malları yağmalanmıştır (MD-28, 182/423). Ehl-i fesad tâifesinden birinin zulmüne bu sefer Çingene kadını ve oğlu maruz kalmaktadır ve bu zulme maruz kalan diğer ahali ile birlikte Çingene kadın ve oğlunun haklarının korunması ve itibarlarının iadesi istenmektedir (MD-72: 293/570).

Osmanlı toplumunda Çingenelerle ilgili ilginç olaylar cereyan etmiyor değildi. 1768 senesinde ise, Silistre sancağına bağlı Minkaliye kazası Serdarı Süleyman ve arkadaşı Hamzacı köyünden Çelebi Ali adlı kişiler kaza-

ya gelen Kıptîyan reayasının ellerinden avretlerini alarak kıyaktır deyü kıyakçılara sattıkları, bunların mal ve eşyalarını zorla ellerinden alarak adı geçen reayaya zulmettikleri görülmektedir (Cevdet/Adliye: 663). Aynı şekilde Silistre sancağında Dobruca nahiyesi Yenice adlı köyün eşkıyaları bir nefer Kıbtîyanın avretini zorla alarak kaypak ettikleri tespit edilmiş ve bu durumun önüne geçilmesi istenmiştir (Cevdet/Zaptiye: 1978).

Osmanlılarda Çingenelerle ilgili ilk düzenlemeler Fatih Sultan Mehmed zamanında (1451-1481) hukukî alanda yapılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman döneminde ise, bir Çingene sancağının teşekkül ettirilmesiyle idari bir düzenlemeye gidilmiştir.

Osmanlı döneminde Çingenelerle ilgili yapılan düzenlemelerde Çingenelerin göçebe olanların hangi kazalar dâhilinde dolaşacakları tespit olunmuş, hiçbirinin cemaatlerini terk edip gitmelerine izin verilmemişti. Eğer, bunlar cemaatlerini terk ederse yakalanır ve kabilesine teslim olunurdu. Kabilelerine *"katuna"* ve reislerine de *"katuna başı"* adı verilen Çingenelerin Müslüman olanların gayrimüslim Çingenelerle karışması, birlikte konup göçmelerine müsaade edilmediği gibi kız alıp vermelerine de izin verilmemekteydi (TT.370: 373). Hatta Çingene kanunnamesine göre Müslüman Çingenelerin kâfir Çingeneler arasına karışması halinde onlardan sayılacağı ve cizye mükellefiyeti yükleneceği bildirilmektedir.[3]

Çingenelerle ilgili olarak idarî düzenlemeler, onların belli bir sistem içine alınması bakımından önemlidir. Bu durum, Çingenelerin yaşadıkları başka ülkelerde rastlanılmayan bir özelliğe işaret eder. Hatta onların bir sancak şeklinde idarî organizasyon altına alınmaları, zamanla bu yörelerdekilerin yerleşik hayata geçiş ve daimî surette ikametlerini sağlayarak, toplumla entegrasyonlarında rol oynamış olmalıdır. Çingenelerle ilgili belki de en önemli idari düzenleme Rumeli'de oluşturulan *"Çingene Sancağı"*dır. Çingene, Müsellem ve Voynuk sancakları askerî/geri hizmet kıtaları organizasyonu olarak normal sancak teşekküllerinden farklıdır. XVI. yüzyılda Rumeli Eyaletinde 33 sancak içinde Çingene ve Müsellemân-ı Kırk-Kilise, Voynuk sancakları da dâhildir (TSMA, D.10057; Veliyüddin Efendi, Beyazıt 1969: 18^{b}-119^{a}). Diğer sancaklar içerisinde Kızılca Müsellem ve Çingene livâları bölgesel olmaktan ziyâde harita üzerinde çizi-

3 Bkz. *"Kanunnâme-i Kıbtiyân-ı Vilâyet-i Rûm-ili"*, TT.370, s.373.

lemeyecek kadar dağınık ve askerî teşkilâta bağlı bulunmaktaydılar (Barkan: Ekim 1953-Temmuz1954: 232).

Çingene sancağı yukarıda adı geçen sancaklar gibi coğrafî bir bölgeyi tanımlamadığından dolayı sadece yönetim açısından idari bir sınırlamayı niteler.[4] Çingene sancağı idarî bir yönetim birimi durumunda olup, bu sancağın beyi o bölgede yaşayan Çingenelerin beyi konumunda idi. Ayrıca, bu askerî sınıfların beyleri kendi sınıfının askeri ve mülki amiriydiler. Buradaki sancakbeylerinin diğerlerinden farkları, tabl u alem sâhibi olmayışları ve hukuken zu'amâ statüsünde kabul edilmeleri şeklindedir (Akgündüz, 1990:146).

Rumeli Beylerbeyiliği teşkilatının bir parçası olarak ortaya çıkan sancak, muhtemelen Çingenelerden alınacak vergilerin düzenli olarak tahsilini sağlamak ve Çingeneleri belirli bir bölge içerisinde denetim altında tutmak amacıyla kurulmuştur. Temelde vergilendirme amacına matuf olarak yapılan tahrirler, sınırları belli olmayan ancak Rumeli'de belirli mıntıkalar içerisinde dolaşım iznini veren Çingene sancağını da içine alıyordu.

Çingenelerle ilgili olarak düzenlenen kanunnameler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar uygulanmıştır. Tanzimat'tan sonra çıkarılan *Kıbtîler Nizamnâmesi* ise; bu kanunnâmelere dayanılarak hazırlanmıştır.[5]

Rumeli Eyaletinde bulunan Çingenelere özel olarak hazırlanan Çingene kanunnamesi, Çingenelerin sosyal, hukukî ve ekonomik durumlarını yansıtmakta ve Çingeneler bu kanunname hükümleri çerçevesinde yönetilmekte idiler. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Tapu Tahrir Defterleri'nde 370 numarayla kayıtlı bulunan ve 1530 tarihini taşıyan defterin içerisinde *"Kanunnâme-i Kıbtîyân-ı Vilâyet-i Rumeli"* başlığı adı altında kayıtlı bulunan bu kanunnâmede yer alan şu hüküm ilginçtir (TT.370: 373):

---

4 Müsellem Sancakları; Livâ-i Müsellemân-ı Kızılca, Livâ-i Müsellemân-ı Çingâne, Livâ-i Müsellemân-ı Çirmen, Yörük Sancakları; Livâ-i Yörükân-ı Ofçabolu, Livâ-i Yörükân-ı Tanrıdağı, Livâ-i Yörükân-ı Vize, Livâ-i Yörükân-ı Kocacık, Livâ-i Yörükân-ı Selanik, Livâ-i Yörükân-ı Naldöken, Bkz. Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Tasarruf Sistemi'nin Hukukî ve Mâlî Müeyyede ve Mükellefiyetleri, Hazırlayan: Midhat Sertoğlu, İstanbul:Marmara Üniversitesi Yay., 1992, s.65-66.

5 Daha geniş bilgi için bkz. Koca Nişancı Celâl-Zâde, Derecâtü'l-Memâlik, Süleymaniye Kütüphanesi, No.778, vr.12-18; 1281/1864 tarihinde Kıptiyan nizamnâmesi çıkarılmıştır. Buna göre; Kıptilerden asker ve bedel-i asker alınmaması kabul edilmiştir. Ayrıca emlak ve arazi vergisi ile de mükellef tutulmuşlardır. Bkz. Ziya Karamürsel, Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler, Ankara, 1989, s.170.

"İstanbul, Edirne, Filibe ve Sofya'da olan Çingenelerin nâ-meşrû fiile[6] girişen avratlarından *"kesim"* adı altında her ay yüzer akçe vergi alınmaktadır. Bunların dışında cürm-i cinâyet ve resm-i arûsâne gibi vergileri diğer reâya gibi kanûnların gerektirdiği şekilde edâ etmekte idiler".

Osmanlı döneminde vakıflara ait odalarda bekârların ücretsiz olarak kalmalarına karşılık buralarda kalan Çingenelerden ücret talep edilmemekteydi (Koyunoğlu, 2001: 21). Burada dikkati çeken diğer bir husus ise, Çingenelerden alınan bu ücretin *"ötedenberi süregelen"* (mutad-ı kadim) bir uygulama olmasıdır. O dönemde olduğu gibi günümüzde bile dünyanın çoğu yerinde itilip-kalkılan, toplumdan dışlanan Çingeneler vakıfların yardımından -üstelik sürekli olarak- yararlanmışlardır. Selanik'te on altı yerde üzerleri kurşun örtülü imaret bulunmakta olup, bunların yedi adedinin mutfağında sabah ve akşam yemekler pişmektedir. Bütün fakir ve zengin, düşkün ve Kıptîlere birer tas çorba ve birer ekmek verilerek buradaki imaretlerden bolca yemeleri sağlanmaktadır (Çelebi, 2003: 73).

Osmanlı Devletinde Çingenelerin vakıf ve mülklerde yer aldıkları da görülmektedir. Ancak, görevlilerin bunlardan zorla vergi almak istemelerinden dolayı, onlara zulm etmelerine neden olmaktadır. Bu durumun tahkik edilerek hakikaten vakıf reayası iseler rencide edilmemeleri konusunda hüküm yazılmıştır (MD-41: 18/36). Görice'de bulunan Çingeneler mülklerde yerleşik olarak yaşamaktadırlar. Muhtemelen bu mülklerde de bazı hizmetleri yürütmektedirler (TT.120: 278). Filibe'de Hamza v. Batur Berkuk köyünde İsmail beyin mülkünde çalışmaktadırlar. Vakıf ve mülklerde yer alan Çingeneler kendilerine verilen temessük sayesinde bazı hizmetleri yerine getirdiklerinden bazı vergilerden muaf olmuşlardır (TT.202: 8).

Tayyib Gökbilgin Paspati'ye dayanarak verdiği bilgide; Çingeneler tarafından kutlanan Kakava bayramının Rûmî 23 Nisan'a (6 Mayıs)[7] tesadüf eden bu günün Paspati Döneminde Rumeli'nin birçok yerinde tatbik edilen bir bayram olduğunu belirtmekte, bazılarına göre ise; bu günün devle-

---

6 Ahmed Akgündüz, yukarıdaki kanunnâme metninde geçen *"nâ-meşrû fiil"*in zinâ dışındaki oyun ve eğlence tarzındaki gayr-ı meşru fiiller olduğunu belirtmektedir. Ancak, Akgündüz'ün bu kanısını ispatlayacak elimizde herhangi bir kanıya sahip değiliz. Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, II, s.384 vd.; VI, s.511-514; Midhat Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lûgatı, İstanbul:Enderun Kitabevi, 1986, s.75.

7 Osmanlı Döneminden bu yana Çingeneler tarafından Hıdırellez gününde kutlanmakta olan Kakava Festivali günümüzde 6 Mayıs tarihinde başta Edirne ve Kırklareli olmak üzere birçok ilimizde kutlanmaktadır.

tin âidatını kolaylıkla toplayabilmesi için çeribaşılar tarafından âdet olarak konmuş bir gün olduğunu daha sonra ise, Çingenelerin vergilerini başka şekilde vermeye başlamalarından sonra bu usulden vazgeçildiği bildirilmektedir (Gökbilgin, 1977: 426).

Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi'de gezip gördüğü yerlerdeki Çingeneler arasına girerek, bizzat onların dilleri ve lehçeleri konusunda detaylı bilgiler edinmiştir. Ayrıca, Evliya Çelebi meşhur eserinde Çingenelerin kendi aralarında kullanmış oldukları argo kelimelere de yer vermektedir (Çelebi, 2003: 41).

Osmanlılar döneminde Çingenelerin yoğunlukta bulundukları bölgeler Rumeli'de olduğu için, Çingenelerin nüfusu, demografik yapısı, bulundukları yerleşim birimleri ve alınan vergilerin tespiti amacıyla tahrirler yapılmıştır. Çingenelerin ilk düzenli tahrirleri Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmıştır. Bu tahrirlerde Çingenelerin hangi kazalarda bulundukları, bunların nüfuslarıyla birlikte meslekleri ve alınan vergiler kaydedilmiştir. Bunlara ilave olarak -kanunnâmelerinde belirtildiği üzere- Çingenelerin hangi kazalar dâhilinde dolaşacakları tespit olunmuştu.

1523 yılında Rumeli Eyaletinin 93 kazasında 3.926 Müslüman, 9.623 gayrimüslim Çingene ile birlikte 442 bîve yaşamaktadır. Böylece, Rumeli'nde toplam 13.991 Çingene nüfusun olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihlerde gayrimüslim Çingenelerin Müslümanlardan yaklaşık olarak 2,5 kat fazla olduğu görülmektedir (TT.120:4-347).

1530 yılında ise; Nüfusun 3895'ünü Müslümanlar oluştururken, 9602'ünü ise gayrimüslim Çingeneler teşkil etmekte idi. Böylece, müslim ve gayrimüslim Çingenelerin sayısı 13.497'ı buluyordu (TT.370:373-377). Bu rakamlara vakıf, mülk ve diğer yerlerdeki nüfus da eklendiğinde, Rumeli Eyaletindeki Çingenelerin toplam nüfusu 15.079 olarak gözükmektedir (TT.370:373-378).

Osmanlı döneminde Çingenelerin endogamik bir evlilik yapısına sahip oldukları görülmektedir. Yani aile dışı bir evlilikten ziyade aile içi bir evlilik yapısına sahiptirler.

Rumeli'de cemaatler halinde yaşayan Çingenelerin başında bir çeribaşı bulunmakta idi. Bunlar bir sefer meydana geldiğinde Çingeneler arasından sefere gidecekleri Subaşı'ya teslim ettiği gibi, Çingenelerin vergilerini toplamakta görevleri arasında idi. Kıbtiyân taifesinden her elli neferine

bir çeribaşı tayin olunmaktaydı (D.BŞM: 27/2). Fakat çeribaşılar vergiden muaftılar. Ancak, çeribaşılar Çingeneler arasından tayin edilmezdi (Özcan, 1993: 270-272).

Osmanlı döneminde Çingenelerin Rumeli'nde çoğunlukta bulunmalarından dolayı bazı yerleşim birimlerinin kendi adlarıyla anılmasına sebep olmuşlardır. Bunlar arasında kaynaklarda ve vesikalarda en çok zikri geçen Çingene İskelesi'dir. Evliya Çelebi Çingene İskelesi'nin yerini Süzebolu kasabasına yakın bir yerleşim birimi olarak tanımlamaktadır.[8] Çingene İskelesi Osmanlı döneminde askeri ve ticari açıdan büyük ehemmiyet arz etmekte idi. Çingene İskelesi adıyla anılan bu önemli liman bazı vesikalarda *"Kıbtiyân İskelesi"* adıyla da anılmaktaydı (Cevdet/Bahriye:11348; Anonim, 1688-1704:1). Çingene İskelesi bugünkü Karadeniz kıyılarının Bulgaristan tarafında yer almaktadır.

Osmanlılar zamanında Çingeneler Tuna bölgesinde Avrupa'nın başka hiçbir yerinde olmadığı kadar kalabalık halde yaşamaktadırlar (Paspati, 1862: 148). Bunun temel nedeni ise, bu dönemde Osmanlı hoşgörüsünden Çingenelerin azami ölçüde faydalanma isteği olarak nitelendirilebilir.

Osmanlı Devleti'nde Çingenelerin belirli bir meslekleri ve mekânları bulunmadığından bulunanların ise, daimi statüde olmayıp geçici özellik taşımalarından dolayı kuvvetli bir iktisâdî yapıya sahip olmadıkları, buna bağlı olarak ta refah seviyelerinin düşük olduğu söylenebilir.

Klasik Çingene ailesinde kadının önemli bir yeri bulunmaktadır. Özellikle kadınların aile ekonomisine önemli katkılar sağladıkları bilinmektedir. XVII. yüzyılda Yanya'da yaşayan Çingene kadınların kefere kadınları gibi kırmızı çukadan yedekçi berataları giydikleri, kocalarının demircilik mesleğiyle uğraşmalarından dolayı bazen körük çekerken bazen da demiri dövdüklerine işaret edilmektedir (Çelebi, 2003: 291-292).

Osmanlı Devleti, Çingenelerin göçebe hayat sürmelerinden dolayı, onların haraçlarını düzenli olarak toplayamamış ve bundan ötürü de Çinge-

---

8 Çingene İskelesi'nin yeri konusunda Evliya Çelebi'de geçen kayıt şu şekildedir: "Süzebolu kasabası mukâbelesinde deryâ içre üç aded cezîrecikler üzre birer ma'mûr kiliseler var. Andan yine Ayâ Anastansiyye derler bir cezîre üzre bir ma'mûr manastırı var. Yılda bir kerre niçe bin kefereler cem' olup bednâm ederler. Bu cezîrenin karşusunda *"Çingâne İskelesi"* derler a'lâ yataklı iskele-i ma'mûrdur". Bkz. Evliya Çelebi, Seyahatnâme, V, İstanbul:Yapı-Kredi Yay., 2001, s.47.

neleri yerleşik hayata geçirmek için onlara toprak vermek suretiyle ziraat yapmalarını teşvik etmiştir (Cevdet-Dahiliye:15340). Ancak bu uygulamada başarılı olunamamıştır.

Osmanlı Devleti'nde Çingenelerin hem Müslim hem de gayri Müslimlerinden cizye alınmasının nedenlerinden birincisi, Çingeneler din olarak ehl-i kitap olmadıklarından dolayı böyle bir uygulamaya maruz kalmış olabilirler. İkinci olarak göçebe bir yaşam sürmelerinden dolayı vergileri sürekli olarak toplamaması durumu etkili olmuş bulunabilir. Bu sebeple bunlara şer'i kurallar uygulanmamış, sadece cizye mükellefiyeti yüklenmiş olmalıdır. Ancak, Osmanlıları şer'i hukuku içinde ehl-i kitap[9] olmayanların nasıl davranıldığı konusu burada önem kazanır. Çingenelerin bu kategoriye sokulup sokulmadığı problemine bir cevap verilememektedir. Aslında Çingenelerin bulundukları ülkelerin dinlerini kolaylıkla fakat zahiren kabul etmiş görünmeleri yeterli hukukî delil sayılmış olabilir. Yani Osmanlı Devleti'nin Çingenelerin hem müslim hem de gayrimüslimlerinden cizye almasının temel nedeni onların dini davranış ve tutumlarındaki esneklikten kaynaklanmıştır denebilir.

Osmanlılar zamanında Çingenelerden vergilerin toplanması sırasında vergi tahsildarlarının Çingenelere zulüm ettikleri de oluyordu. Haraç ve ispençe muhalif olarak Çingenelerden fazla akçe alınmaması, eğer böyle bir durum meydana geldiğinde ise, suçluların yazılarak İstanbul'a bildirilmesi isteniyordu (KK-67:356/1). 1572 yılında Motalice kadısına yazılan diğer bir hükümde; Haraç cem'ine varan memurların Çingenelerin haraçlarını fazla talep ettikleri hatta Çingenelerin dövülerek öldürülmeleri ve avrat ve oğullarının esir alınması neticesinde Çingene taifesini katl eylenlerin teftişi istendiğinde *"Çingene kanı sorulmaz"* diye cevap alınması üzerine padişah bizzat *"Çingâne taifesi reayadır mezkurlara hilaf-ı şer'i şerif zulm ve teaddi olmak caiz değildir"* diye buyurarak, eğer Çingenelerden fazla haraç alındıysa sahiplerine geri verilmesi suçsuz yere Çingene öldürüldü ise, katillerinin bulunup bunun da gereğinin yerine getirilmesi emredilmektedir (KK-67:1258/1). Burada vergi memurları tarafından haksızlığa uğrayan Çingenelerin maddi ve manevi itibarlarının iade edilmesi toplum tarihi açısından kayda değerdir. Özellikle Osmanlı toplumunda etkin

9 Daha geniş bilgi için bkz. Remzi Kaya, "Ehl-i Kitap", DİA, X, 516-519.

sınıfa dahil olmayan Çingenelerin hukuk tarihi açısından haklarının iade edilmesi üzerinde durulması gereken bir konu olup, Osmanlı Devletinin bir hukuk devleti olduğunun bir göstergesidir (MD-27: 345/828).

Osmanlı arşiv kayıtlarında geçen çingene mesleklerinin bazıları şunlardır: cüllah/çul dokuyan-çulcu, hayât/dikici-terzi, hallâc/pamuk, yatan yorgan atan kimse, demirci, nalbant, serrâc/saraç, eyerci, dülger, baytar, kethüda, bezirgan, değirmenci, döğenci, arabacı, kasab, darıcı, mumcu, bozacı, korucu, çoban, aşçı, akıncı, Kopuzcu, kuyumcu, ellici/geri hizmette istihdam edilen ve nöbetle sefere giden kişi (TT.120: 254-255).

Osmanlı Devleti'nde Çingenelerin tamamı kötü işlerle meşgul olmamışlar, bunlardan bir kısmı çeşitli zanaatlarla uğraşmışlardır. Çingeneler demircilik zanaatında oldukça başarılı idiler. Süleymaniye Camii'nin inşaatı müddetince (1550-1557) seng-traş kalemlerinin ve iskeleler için gerekli olan çivilerin Çingene Derviş tarafından imal ve tamir edildiği, bu inşaatın şantiye defterlerindeki muhasebe kayıtlarından anlaşılmaktadır (Barkan, 1972: 134; Şerifgil, 1981: 122).

Osmanlı döneminde Çingenelerin demircilik mesleğiyle tersanede yer aldıkları görülmektedir (Bostan, 1992: 48). Burada bulunan Çingenelerin görevleri arasında ham demirden çivi kesmek, esirlerin ayağına takılacak *"kadina"* adı verilen zincirleri yapmak, lenger imal etmek ve gemilerin inşası için lâzım gelen demir aksamının hazırlanması vardı (Bostan, 1992: 75).[10] Aynı şekilde tahrir kayıtlarında Çingenelerin zincircilik mesleğiyle ilgilenmelerinden dolayı bu isimle anılan cemaatleri bulunmaktadır (TT.202: 94-95).

Osmanlı eğlence kültüründe Çingenelerin büyük bir yerinin olduğu bilinmektedir. Bunlardan önemli bir yere sahip olan Karagöz'ün Çingene olduğuna dair söylentilerin -eğer gerçek ise- doğru olması durumunda Çingenelerin Osmanlı eğlence kültürüne ne tür katkıda bulundukları anlaşılacaktır. Ayrıca, Kıptî kadınların Osmanlı sarayında cariyelere rakkase eğitimi vermesiyle birlikte, Osmanlı konaklarında çengi, hânende ve sâzende olarak çalışmaları onların Osmanlı eğlence kültüründeki konumlarını net bir şekilde belirler.

---

10 Tersane-i Amire'de çalışan kıbtî demircilerin maaşları vs. gibi konularda İdris Bostan yukarıda adı zikredilen eserinde etraflı ve detaylı bir şekilde arşivdeki kayıtlara dayanarak bilgi vermektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Bostan, a.g.e., s.48, 75, 125.

Osmanlı eğlence kültüründe Çingenelerin yeni doğan çocukların eğlencelerinde *"beşik alayı"*nda yer aldıkları gibi, düğün adetlerinden biri olan *"Gelin Hamamı"*nda da bulunmaktaydılar (Abdülaziz Bey, 1995:132-133). Çingenelerin Osmanlı eğlence kültürüne önemli bir katkısı olması bakımından 2 Ağustos 1572 tarihli bir belgede Bergos kadısına yazılan bir hükümde Çingenelerin panayırlarda zımmiler ile birlikte fısk ü fücur ederek Hıristiyanlar ile birlikte *"hora"* tepmesi ilginçtir (MD-19: 260/526).

23 Ramazan 1101/30 Haziran 1690 tarihinde Çingeneler tarafından der-saadete sunulan bir arzuhalde ise, 6.5 kuruş cizye vermekle yükümlü olan Çingenelerden Kıbtiyan cizyedârlarının ölen Çingenelerden de cizye almak istemeleri üzerine bunlara zulm ve teaddi ettikleri şikâyet edilmekteydi (Ali Emirî: 2128). Osmanlılar döneminde toplumun en alt katmanında bulunan Çingene topluluğundaki bir fert şikâyetini pay-i tahta yani hükümdara iletebiliyordu.

Osmanlı Devleti'nde *"Çengi"* denen rakkaselerden oluşan topluluğa *"Çengi kolu"* adı verildiği gibi, eskiden saz takımları gibi, çengi takımları da bulunmaktaydı. Bir takımdan diğerine geçmek çok nadirdi. Daha önceleri Çengi Kıbtîler Rumeli'nde Bulgaristan'da Tırnova'dan, Suriye'de ise, Şam'dan getirilmekte idi (Koçu: 3844). Çengilerin Osmanlı eğlence kültüründeki katkıları zamanla Türk Musîkisinde *"Çengi Harbî"*[11] adıyla bir makamın da ortaya çıkmasına neden olmuştur (Pakalın, 1983: 349-350).

"Hânende", şarkıcı, şarkı söyleyenler için kullanılan bir tâbir olup, çoğulu hânendegân şeklindedir (Develioğlu, 1996: 325). Osmanlı döneminde Çingeneler arasında meşhur hanendeler yetiştiği bilinmektedir. Urfalı büyük şâir Nâbi, İstanbul şivesinin bozulmasının nedenleri arasında Yahudi ve Çingene hânendelerinin şivesinin bozuk olmasını saymaktadır. Bununla ilgili olarak şu beyti aktarmaktadır (Köprülü, Ankara: 295):

Kâiliz nağme-şinâsânma İstanbul'un
Çiğner ağzında Yahûdiler'i, Çingâneler'i

"Sâzende" ise; saz çalan, mutrip yerine kullanılan bir tabir olup, çoğulu sâzendeğân şeklindedir (Pakalın, 1983:134). Aynı şekilde Çingeneler arasında meşhur sâzendeler de yetişmekte idi. Osmanlı eğlence kültürün-

11 Mehter musîkisinde ve özellikle hücum sırasında çalınan parçalarda çok kullanılan yürük bir usuldür. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Özkan, "Ceng-i Harbî", DİA, VII, 366.

de çalgı ve oyun takımları bulundurmak sadece vüzerâ ve ekâbir konaklarına has bir durumdu. Sâzendeler ve oyuncular, özellikle kırmızı saçlı olmayan ve câriyeler arasından seçilirdi. Çengi denen kadın oyuncular dans için ayrılırken, bunlara Kıptî kadınlar tarafından raks usulleri ve talimleri konusunda eğitimler verilirdi. Saz ve raks talimi yaptıranlara münasip miktarda maaş verildiği gibi, bunlar ara sıra da bahşiş ile taltif edilmekteydiler (Abdulaziz Bey, 1995:285-286). Evliya Çelebi seyahatnâmesi'nde İstanbul esnafı arasında *"esnâf-ı hânendegân-ı mutribân-ı rakkasân"* rakkaselik/dansçılık yapan mutribleri de saymaktadır (Çelebi, 1996: 301).[12]

Çingene müzisyenler arasında hânendelik, saz sanatçılığının yanında çok sönük kalmıştır. Ancak sarayın ince saz takımlarına kadar yükselen bazı hânendeler de mevcuttur. Bunlar arasında, Ayvansaraylı Kurban İsmail Bey, Mehmed Bey, Hurşid Efendi sayılabilir (Duygulu, 1972:29).

Sonuç

Gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı bir topluluk olarak Çingenelerin, göçebelik gibi temel özelliklerini yitirmeden Osmanlı Devletinde yaşaya geldikleri, çok değişik idari ve hukuki uygulamalara rağmen yaşayışlarını terk etmedikleri görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Çingenelere karşı devletin sistemli bir baskı ve zulüm politikası yoktur. Münferit olarak vergi tahsildarları veya başka ahaliden zulüm edenlerin bulunması durumunda sürekli olarak bu zulümlerin önlemesine yönelik olarak tedbirler aldığı görülmektedir. Sosyal yaşamda daha çok vergi alanındaki yapılan haksızlıklara yönelik belgelere yüzlerce hüküm yansımıştır.

Nihayetinde Osmanlı Devleti'nde diğer topluluklar gibi can, mal, ırz ve namusları güvence altına alınan Çingeneler, devletin himayesi altında ya-

---

12 Evliya Çelebi bu konuda bize şunları aktarmaktadır: *"İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde ne kadar hânende ve sâzende ve mutribân-ı rakkâsân Pîşekâr, dâ'irzân ve mukallidân-ı mudhık ve kaşmirân var ise ve ne kadar veled-i zinâ zengâr ve nebtiz rend-i cihân feleğe kemend atmış şehr oğlanları var ise anları beyân ider". Ayrıca, Çelebi meşhur eserinin VIII. Cildinde ise, veled-i zinâ ile ilgili olarak bu bilgileri nakleder: "Bu şehr-i Gümülcine'yi seyr-ü temâşâ edüp zevk u safâda iken hânemiz sâhibinin bir oğlanlarından üç nefer çingane oğlanı Amr-ı Ayyâr'dan ayâr veled-i zinâları var idi".* Bkz. Evliya Çelebi, Seyahatnâme, VIII, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, İstanbul:Yapı-Kredi Yay., 2003, s.42.

şamlarını sürdürmekteydiler. Hukuki olarak bir Çingene kanunnamesinin hazırlanması toplumun en alt katmanında yer alan bir topluluğa karşı sistematik bir idari anlayışa sahip bir devletin tavrını belirlemek bakımından önemlidir. Bunun dışında Çingenelerin herhangi bir sıkıntı durumunda Dîvân'a müracaat ederek sorunların çözümlenmesi talebinin diğer kesimlere benzer şekilde uygun görülmesi Devlet anlayışının bir başka yansımasıdır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Ali Emirî Tasnifi (AE) Nr. 2128, II. Süleyman.

Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe (D.BŞM) Nr. 27/2.

Cevdet Tasnifi

Adliye, Nr. 663.

Bahriye, Nr. 11348.

Dahiliye, Nr. 15340.

Zaptiye, Nr. 1978.

Kamil Kepeci Tasnifi (KK) Nr. 67.

Maliye Nezâreti Defterleri Vâridat Cizye Muhasebesi (ML.VRD.CMH) Nr. 42.

Mühimme Defterleri (MD): Nr. 3, 5, 7, 14, 19, 26, 27, 28, 40, 41, 51, 58, 72, 78, 82, 112

Tahrir Defterleri (TT). Nr. 120, 202, 370.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

Sancak Defterleri: D.10057.

Bursa Şer'iyye Sicilleri (BŞS): A44/50, A67/73.

Kaynak Eserler

Abdülaziz Bey, :Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, I-II, Yayma Hazırlayanlar: Prof. Dr. Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1995.

Anonim Tevârih-İ Al-İ Osman, (1099-1116/1688-1704), Yayma Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Ttk. Yay., 2000.

Ayn Ali, Kavânîn-İ Âl-İ Osman Der Hulâsa-İ Mezâmin-İ Defter-İ Dîvân, İstanbul 1280.

Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi, Nr. 1969

Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I, Yayma Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, İstanbul:Yapı-Kredi Yay., 1996.

Evliya Çelebi, Seyahatnâme, V, İstanbul:Yapı-Kredi Yay., 2001.

Evliya Çelebi, Seyahatnâme, VIII, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, İstanbul:Yapı-Kredi Yay., 2003.

Koca Nişancı Celâl-Zâde: Tabakâtü'l-Memâlik Ve Derecâtü'l-Mesâlik, Süleymaniye Kütüphanesi, Nr.778.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Tasarruf Sistemi'nin Hukukî Ve Mâlî Müeyyede Ve Mükellefiyetleri, Hazırlayan: Midhat Sertoğlu, İstanbul:Marmara Üniversitesi Yay., 1992.

Araştırma ve İncelemeler

Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlilik Kavgası, "Celalî İsyanları", İstanbul:Cem Yay., 1995.

Akgündüz, Ahmed, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, I-II, İstanbul 1990.

Altınöz, İsmail, Osmanlı Toplumunda Çingeneler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İ.Ü.İ.F.M, XI/1-4, (İstanbul:Ekim 1949-Temmuz1950), S.524-569.

Barkan, Ömer Lütfi, Süleymaniye Cami Ve İmareti İnşaatı, Nşr. Ömer Lütfi Barkan,(1550-1557), I.Cilt, Ankara 1972.

Bostan, İdris, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, İstanbul 1992.

Crowe, David M., "The Gypsy Historical Experience in Romania", The Gypsies Of Eastern Europe, Edited By David Crowe And John Kolsti With An Introduction By Ian Hancock, London 1992.

Crowe, David M., A History Of The Gypsies Of Eastern Europe And Russia, London-Newyork, 1995.

Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 13. Baskı, İstanbul:Aydın Kitabevi Yay., 1996.

Duygulu, Melih, "Çingeneler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, II, İstanbul:Tarih Vakfı Yay., 1994, S.514-516.

Fonseca, Isabel, Beni Ayakta Gömün:Çingeneler Ve Yolculukları, İstanbul:Ayrıntı Yay., 2002.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Çingeneler", İ.A., III, 420-426.

Hancock, Ian, The Pariah Syndrome: An Account Of Gypsy Slavery And Persecution, Ann Arbor:Karoma Pub., 1987.

Karamürsel, Ziya, Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler, Ankara 1989.

Kaya, Remzi, "Ehl-İ Kitap", Dia, X, 516-519.

Koyunoğlu, Hüsnü, Sosyal Politika Açısından Vakıflar: XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001.

Köprülü, M. Fuad, "İlk Mübeşşirler", Edebiyat Araştırmaları, Ankara: TDK. Yay., 1966, S. 294-297.

Marushıakova, E.-V. Popov: Gypsies In The Ottoman Empire: A Contribution To The History Of Balkans,:Centre De Recherches Tsiganes, University Of Hertfordshire Press, 2001.

Özcan, Abdulkadir, "Çeribaşı", Dia, VIII, 270-272.

Özkan, İsmail Hakkı, "Ceng-İ Harbî", Dia, VII, 366.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, I-III, İstanbul: Meb Basımevi, 1983.

Paspati, Alexander G., "Memoir On The Langage Of The Gysies As Now Used in The Turkish Empire", Translated From The Grek By Rev. C. Hamlin, [Rumcadan Çeviren: C. Hamlin,] Journal Of The American Oriental Society, C.Vıı, New Haven 1862, Pp.143-270.

Sertoğlu, Midhat, Osmanlı Tarih Lûgatı, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.

Şerifgil, Enver M., "XVI. Yüzyılda Rumeli Eyâletindeki Çingeneler", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:15, (1981), S.117-144.

Wijk, Wouter Van, A Sociological Study Of The Gypsies, Leiden 1948.

Siyasi ve İdari Yönüyle Romanlar

Zerrin Toprak Karaman

Giriş

Toplumsal yapıdaki hoşgörü ve demokrasi geleneğinin kökleri araştırıldığında, genelde ülke bütününde, hatta daha özelinde nüfusunun heterojen özelliğinden dolayı kentsel alan yerleşimlerinin, geçmişine dönülmektedir. Romanlar için geri dönüp bakıldığında; bir teoriye göre, bin yıl önce Gazneli Sultan Mahmut'un[1] 500 bin Roman ile Hindistan'dan başlattığı harekete dayandırılan orijine rağmen, Romanların neden Hindistan'dan Avrupa ve ötesine dağıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Asırlardır süren baskı ve zorlamalarla dünyanın dört bir tarafına dağıldığı düşünülmektedir. Nitekim XV. Yüzyıl Avrupa'sına ait kayıtlara giren, Roman karşıtı yasalar yanında, yakalanınca öldürüleceklerine dair düzenlemeler bağlamında Roman tarihi birçok büyük göç veya diasporaya sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğunda XVI. asrın başlarından itibaren, askeri nedenler ile oluşturulan yapılanmada Rumeli'deki Romanların bir teşkilatlanmaya bağlandığı, Merkezi Kırkkilise olan ve Eski Hisar-ı Zağra, Hayrabolu, Malkara, Döğenci-Eli, İncügez, Gümülcüne, Yanbolu, Pınar-Hisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan ve Çorlu mıntıkalarını ihtiva eden bir Roman livası ihdas edildiği[2] belirtilmektedir. XVII. Yüzyılda İstanbul'da At Satıcıları Loncasının büyük oranda Romanlardan oluştuğu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal sınıflandırma düzeninin onları hiç de alt sınıflara dâhil etmediği" ama kendilerine kuşkuyla bakıldığı, çünkü binicilikteki yeteneklerini üstünden daha fazla kâr sağlayacakları bir eşkıya çetesinin emrine vermelerinden çekinildiği[3] belirtilmektedir.

Osmanlı toplumu bilindiği gibi, "Müslim" ve "Gayrimüslim" olmak üzere iki ana sınıf içinde değerlendirilmiştir. Bireylerin toplumdaki statüsünü belirleyen temel faktör din olup, toplum inanç temeline göre çeşitli "milletler" ile bir bütündür. Millet, bir din ya da mezhebe bağlı topluluk demektir. Eryılmaz, millet kavramının hiçbir zaman bir ırkı ya da ortak bir dile sahip topluluğu ifade etmek için kullanılmadığını, aynı inanç ya da mezhebe mensup insanları ifade eden, "idari ve kültürel" bir terim olduğunu ve millet kavramının özünü "inanç ortaklığının" meydana getirdiğini belirtmektedir. Bu sistemde, Müslümanlar "egemen millet", diğerleri ise "egemenlik altındaki topluluklar",[4] değerlendirmesine alınmaktadır. Osmanlı'nın siyasi hâkimiyet sahası içinde bulunan tebaanın güvenliği ve hukukunun korunmasının esas olduğu çeşitli kaynaklarda dile getirilmektedir. Romanların, belirtilen idari bütünlüğün içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı dönemine ilişkin nüfus istatistikleri incelendiğinde, Müslüman -Roman gruplarının ayrı bir kaydının tutulmadığı, yukarıda da açıklandığı gibi, teba'dan ayrı görülmediği, Cumhuriyet döneminde de benzer tutumun genelde sürdürüldüğünü belirtmek mümkündür. Sosyo-kültürel yönüyle de, Romanlar kültürel bir çeşitlilik olarak kabul edilmekle birlikte kapsamlı bir araştırma boyutuna çekilmediği ya da bu konudaki çalışmaların nadir olduğu açıkça görülmektedir.

Roman kültürü çeşitlilik göstermekte, bir kültüre aidiyetlik olmadığı belirtilmekle birlikte, bütün Romanlar tarafından ortak sergilenen davranışları bulunduğuna ilişkin ortak kanaat gelişmiştir. Aile birliği, dini değerlere ve kadere inanma gibi romanlara ilişkin değişen durumlara adapte olmak, standartlar ve normlar bir koldan diğerine farklılaşarak değişmektedir. Romanların, Roman olmayan veya yabancılara uyumu, yerleşik kültüre geçtiğinde Romanlara özgü inanç ve değerlerin zayıflamasıyla olmaktadır. Ancak Roman kimdir ve nedir tanımlaması bütün kollarında aynı değildir. Bir grupta "gerçek Roman" olarak kabul edilebilen, diğerinde "gadje" olabilir.

Özetlemek gerekirse, Roman kültürü birçok gelenek ve adetleriyle çeşitlidir ve dünya üzerindeki bütün kollar kendi adetleri ve inançlarına sahiptir. Bu nedenle Romanlar için keskin kurallar ve tanımlamalar getirerek genelleştirmek ve basite indirgemenin doğru olmadığı düşünülmektedir. Romanların en azından kendilerine özgü davranışlarıyla ve konuşmalarıyla ayırt edildiği düşünülmektedir.

21. Yüzyıla Başlarken Fırsat Eşitliği Tanısı ve İşbirliği Bağlamında Siyasi Gelişmeler

Uluslararası bakış olarak da, Avrupa Güvenlik Şartında,[5] 21. yüzyılın eşiğinde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesi ülkelerin Devlet veya Hükümet Başkanları olarak, üye devletlerin birbirleri ile barış içinde ve bireylerin ve toplulukların özgürlük, refah ve güvenlik içinde yaşayabileceği hür, demokratik ve daha fazla bütünleşmiş bir AGİT bölgesi yaratılması için taahhütlerini kararlılıkla açıklayarak, bu taahhüdü yerine getirebilmek için, insani, siyasi-askeri, ekonomik ve çevresel, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadele, barışı koruma, siyasi diyalogu artırmak gibi konularda birtakım yeni adımlar atılmasına karar verdiklerini belirtmişlerdir.[6]

Demokratik temelli belirtilen bu amaçla konumuzla özellikle ilgili olan "İnsani Boyut" başlığı altında ve 20. paragrafta, "Roma ve Sinti"[7] mensuplarının karşılaştığı sorunların ve bunların tam fırsat eşitliğinden yararlanmaları için AGİT yükümlülükleriyle tutarlı olarak etkili önlemler alınması ihtiyacının bilincinde olduklarını, "Roma ve Sinti"nin toplumlarımız içinde tam ve eşit bir yere sahip olmaları ve onlara yönelik her türlü ayırımcılığın sona erdirilmesi için çabaların artırılması gerekliliğine yönelik bir tespit yapılmıştır.

Bu şekilde Roman gruplara fırsat eşitliği sağlama yönünde bir değerlendirmenin 54 AGİT üyesi ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanlarının katılımıyla gerçekleştirilen İstanbul Zirvesi'nde öne çıkarıldığını ve şarta yansıdığını giderek önemini artırarak özellikle Avrupa Konseyinin gündemine girdiğini görmekteyiz.

Avrupa Konseyi, sadece geçmişin utancını değil, bugüne uzanan insan hakları tanısı gereklerinin yerine getirilmesindeki sorumluluğunu da üstlenerek, Romanların haklarına ilişkin kararları kamuoyunun gündemine getirmektedir.[8] Konseyin azınlıkların korunması, ırkçılıkla mücadele, tahammülsüzlük ve sosyal dışlanmanın önlenmesi ana başlıklarında öne çıkardığı konularla bütünleşik olarak Romanlara yönelik çalışmalar, mevcut sorunlara paralel, devam etmektedir.

Çeşitli çalışmalarda Romanlar ile ilişkilendirilen Hindistan kökenli "etnik" tanısına rağmen, Roman topluluklarının, bulunduğu ülkenin "kültürel

bir çeşitliliğini mi" yoksa "evrensel etnik bir grubu mu" temsil ettiği, yeni bir "uluslararası azınlık" kavramına mı ihtiyaç duyulduğu konuları uzmanlarca tartışılmaktadır. Azınlık ve azınlık dilleri kavramları genelde ülke bütünlüğü açısından tehdit oluşturabilecek siyasi yönetimsel modellere belli bir süreç içinde veya hızla açılım sağlama özelliği taşıyabileceğinden (sağlamayabilir de), bu konuya, yönetimlerce pek rağbet edilmemektedir. Uluslararası azınlık kavramı analiz edildiğinde ise, dünyadaki bütün Romanları içeren ve dünya boyutuna çekilerek toprağı olmayan "afakî" bir toplum yaratmanın oldukça tehdit edici yönlerine işaret edilmektedir. Neticede uluslararası azınlık senaryosu pek itibar görmemektedir.

Toplulukların "yurt ve toprak edinme" konuları gündeme taşındığında, hemen akla Yahudi toplumu gelmektedir. Avrupa tarihi incelendiğinde soyların tüketilmesine yönelik çabalarda, Yahudilerin yalnız olmadığı, Romanların da benzer tehdidi ve süreci yaşadığı bilinmektedir.[9] Ancak belki de dünya kamuoyunu Yahudiler kadar etkileyecek ekonomik ve bağlantılı olarak siyasi güce sahip bulunmadıkları için bu konuda pek "farkındalık yaratıldığı" söylenemez. Ayrıca yine tarihteki gelişmeler incelendiğinde Avrupa ülkelerinin Romanları içinde barındırmaya hevesli olmadığı ve ikiyüzlü bir hoşgörü taşıdığı konusu da tespit edilmiştir.[10] Bu eğilim demokrasi vb göstergelere sığınarak Avrupa Birliği ülkelerinin bünyesindeki Romanları gelecek senaryosunda, kendilerinden uzaklaştırarak, uygun bir ülkede "devlet sahibi" kılmaya ilişkin olası kurgunun sorgulamasını da yapmak gerekir.

Bu konunun Türkiye ile olan bağlantısı, Avrupa Birliği 2004 yılı Raporuyla da ilişkilendirilebilir. 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanununda, Türkiye'ye muhacir olarak alınamayanlara ilişkin tanımlamada, A: Türk kültürüne bağlı olmayanlar, B: Anarşistler, C: Göçebe Çingeneler, D: Memleket dışına çıkarılmış olanlar" (2510, md 4) şeklinde yapılan sıralamada göçebe Romanların anarşistlerle birlikte gösterilmesine, günümüz koşullarında, itiraz edilmekte ve listeden çıkarılması istenmektedir. Bu hususa Avrupa Birliği 2004 Yılı İlerleme Raporunda değinilmiştir.[11] Söz konusu itirazlar, Roman vatandaşlarımızın hassasiyetlerinin üst düzeye çıktığının önemli bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte md. 4'deki listeden "göçebe çingeneler" ifadesinin çıkartılmasının idari ve siyasi sonuçlarına da dikkat etmek gerekir.

Bilindiği gibi, ani ve programlanmayan göç hareketleri ülke yönetimlerinin karşısına idari, kentsel, sosyo-kültürel ve ekonomik merkezli çeşitli sorunlar getirmektedir. Öte yandan Birleşik Krallık başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinin Romanları Avrupa Birliği vatandaşı olmalarına rağmen ülkelerine kabul etmekte zorluk çıkardıkları görülmektedir. Bu bağlamda, söz konusu yasal düzenlemede göçebe Çingenelere gönderme yapılan ilgili maddeden "göçebe Çingeneler" tanımlaması yerine, "anarşistler" ifadesinin kaldırılarak bu konunun ayrı bir maddede düzenlenmesi gerektiğini kuvvetle düşünmekteyim.

Bu gibi uluslararası siyasi zorlamalar, hiç tarihi birlik ve komşuluk ilişkisi taşımayan kitleleri zorlayarak yukarıda tartışılan, azınlık yaratma ve yeni toprak arayışlarına ilişkin açılımlar mı hedefleniyor?[12] sorusunu sordurabilmektedir.

Avrupacılık ideolojisinin biçimlenmesinin önemli temel göstergeleri; sulh, hoşgörü ile sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve gelecek nesiller adına emniyete almaktır. Avrupacılık fikrinin gelişmesini sağlayacak demokratik adımlar, yerleşiklerin huzurunu, haklarını ve ekonomik gelişmesinin "yerinde ve yerel güçle" sağlanmasına büyük ölçüde dayandırılmıştır. Belirtilen bu hedefleri sağlamak için de yerel, bölgesel ve sınır ötesi işbirliğini teşvik etmenin öne çıkarılması gerektiği düşünülmüştür. İletişimin bir taraftan kültür bağlarının güçlenmesine, diğer taraftan da yoksunluk duygusunun ortadan kalkmasına ve vatandaşlık bağının öne çıkmasına yönelik bir sonuç yaratacağını söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle iletişim kanallarının açık tutulmasının yönetimce kolaylaştırılmasının, toplumsal huzuru koruma yönüyle önemli bir stratejik yaklaşım olduğu düşünülebilir.

Kentsel Yerleşimde Romanlar ve İki Taraflı İdari Sorunlar

Romanların yaşadıkları mekânlarda yapılan gözlemler ve mülakatlar sonucunda, İzmir ölçeğinde, farklı alan kullanımları ve sosyo-kültürel yapıda değişimlerin zaman içinde ortaya çıktığını, ancak ayrıntılı araştırmalarına dayandırılmadan kesin bir yargıya varılmasının güç olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda kapsamlı araştırmaların yapılması gerekmektedir. Halen yürütülen çalışmalardan ortaya çıkan ve geliştirilmekte olan konuları şu şekilde özetlemek mümkündür.

Yerleşim tercihlerinde sosyo-kültürel değerlerin öne çıktığı bilinmektedir. Bununla birlikte gelir düşüklüğüne bağlı olarak da başka bir ifadeyle ekonomik nedenlerle de farklı kültürel gruplar bir arada yaşayabilmektedir. Öte yandan birliktelik, güven duygusunu da güçlendirebilir. Ancak gelir artışıyla, Romanların farklı kentsel mekânlara (filtering) yönelme eğiliminde olduğu ve bir arada yaşama tercihinin güçlü olmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca dağılma tercihini etkileyen eğitimin kesilmesi gibi nedenler de bulunmaktadır.

Aslında, eğitimsiz ve/veya yeterli eğitim almayan bir Roman'ın aile ve komşu çevresinden kazandığı kültürü ile marjinal sektörlerde faaliyet göstermekten başka bir şansı bulunmamaktadır. Buna Roman olmayan biri ile genelde evlenememe eklendiğinde, Romanlar arası içine kapalı ve giderek büyüyen bir gruplaşma kaçınılmaz olmaktadır.

Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe sıkıntılı gündemdir. Özellikle ilkokul 4.sınıftan ayrılmaların nedeni henüz kesin olarak bilinmemekle birlikte, veliler ile yapılan görüşmelerde kız ve erkek çocuğu ayırımı olmaksızın "okula gitmemek için" birbirlerini ayarttıkları ve velilerinin de genelde engellemedikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin toplu olarak eğitimi bırakmasını çocuklarının geleceği açısından bir tehdit olarak görebilen aile büyükleri yerleştikleri mahalleyi, uygun koşullar yaratıldığında "eğitim amaçlı" terk edebileceklerini belirtmektedirler.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü, daha sonraki dönemlerde sürekli iş bulamama veya istihdam sorunu ile karşılaşılmasına yol açtığı gibi, yönetim ve siyasi katılım yönüyle de toplumsal gelişimlerin dışında kalınması kaçınılmaz olmaktadır.

Siyasi hayata katılım yönüyle "oy hakkının kullanımı" açısından, Roman vatandaşlarımızın yönetsel mekanizmalara seçilemediği önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Konak ilçesi Roman grupların yoğun yaşadığı mahallelere sahip olmakla birlikte, yerel meclislere üye yollayabilmiş değildir. Aslında siyasete katılımın temel bir basamağı olan muhtarlık seçimlerine ilgi olsa da, birliktelik sağlanamadığı için muhtarlık seçimlerinin kazanılamadığı da dikkati çekmektedir.

Düzenli çalışma kültürlerinin bulunmadığı, tembel ve eğlenceye düşkün olduklarına ilişkin genel kanaat, sorgulanabilir bir özellik taşımakta-

dır. Öte yandan böyle bir tanımlama tarihte tüm Akdenizli kavimleri için de yapılmıştır.

Genel ekonomik gerilemenin yol açtığı işsizlik olgusunun, yeni neslin uyuşturucu ve madde bağımlılığına düşkünlüğünü etkilediğini anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bir "kent güvenliği" sorunundan da ilişki olarak bahsedilebilir. Ancak bu konu yalnızca bir zabıta sorunu olmayıp, bu konuda kamu, özel ve sivil ortaklığında, bütünleşik bir strateji geliştirilmesinin önemi giderek artmaktadır.

Romanlara yönelik idari olarak bir sosyal dışlanmışlık duygusu yaratılmamakla birlikte toplum içinde davranış farklılıkları ile karşılaşıldığı bilgisine dayanarak yoğunluğu ve nedenleri araştırılmaktadır.

Kentsel büyüme ve gelişme içinde giderek kentin rantı yüksek alanlarına bitişik ve hatta aralarında kalarak sıkışmış, bir "adacık" görüntüsü almış mekânsal kullanımlar doğmuştur. Bu alanların bazıları, İzmir Tenekeli Mahalle (getto/barrio?) örneğindeki gibi kentten kendini soyutlamaya eğilimli ve girilmez yapıları ile bir bakıma kendilerini toplumun dışında tutmaya özen gösteren Roman topluluklarını barındırmaktadır.

Belirtilen bu adacıklar, kentsel gelişme içinde rantı yüksek alanlara teğet olması nedeniyle, sağlık sektörü ve ekonomik merkezli sektörler başta olmak üzere çeşitli kullanımlar için çekici hale gelmiştir ve politik baskıya açıktır. Kent içinde sıkışmış adacıkların, kentsel yenileşme projelerine/planlama kararlarına konu olması halinde, "sosyal dışlanmışlık duygusu" ve yeni kültürel sorunlar yaratılmamasına yerel ve merkezi yönetimin özen göstermesi gerekmektedir. Burada tespit ettiğimiz bir hususa dikkatlerin verilmesi de yerinde olacaktır. Yukarıda bahsedilen mahallenin, "eğitim amaçlı" uzaklaşmak isteği değerlendirildiğinde, Roman yerleşiklerin kentin yenilenme çalışmaları çerçevesinde, toptan bir başka mahalleye transferinin kesinlikle planlanmaması gerektiğini kuvvetle düşünmekteyim.

Sonuç

Roman vatandaşlarımızın kültürel çeşitliliğimizin bir parçası olduğu gerçeği bağlamında temel kentsel hizmetlere erişimlerini yaygınlaştıracak şekilde idari mekanizmaların gözden geçirilmesinin toplumsal farkındalığını yaratacak çalışmaların hızla uygulamaya geçirilmesi önem taşımakta-

dır. Öte yandan, kamu yönetiminde yeniden yapılanma çalışmalarına esas teşkil eden yerel mevzuatta yer alan hükümlerin çalıştırılması, toplumun bütününün sadece kentsel hizmetler değil, katılım temelli yapılanmalara da iştirakini sağlamada hızla bütünleşik politikalar geliştirilmesi, giderek daha da önem kazanmaktadır. Tüm bu çabalar desteklenirken konunun uluslararası politika bağlamında da dikkate alınması gerekli görülmektedir. Zira Romanların azınlık hakları elde etmesi çabalarına yönelik en büyük desteklerin bu topluluklara tarihte çok da sıcak davranmayan Almanya, İngiltere ve Fransa gibi devletlerden gelmesi dikkat çekicidir. Balkanların kaotik yapısına yeni bir boyut kazandırarak rant elde etme çabaları mutlaka incelenmelidir.

Kaynakça

1 Sultan Mahmut'un Hindistan'a on yedi sefer yaptığı, Hindistan seferlerinin en önemlisinin, 1025-1026'daki Somnât seferi olduğuna ilişkin, bkz; http://www.ozturkler.com/data/0002/00021104.htm; erişim; 23.05.2005; Genel olarak, Sintilerin, Sind'den veya Hindistan'ın Sindhu Nehri kenarlarından, Pers hakimiyetindeki topraklara göç ettiği düşünülmektedir. İran'dan (Persia) kuzey Afrika ile Avrupa'nın her yerine göç etmişlerdir.

2 Bu livanın çeribaşılarının Roman değil, aksine öteden beri tımarlı sipahileri sınıfına mensup beyzade ve sipahizade olduğu belirtilmektedir; M.Tayyip Gökbilgin;"Romanler"; http://www.angelfire.com/ or3/etnografya/depo/cingenler.htm,s.3.

3 Henriette Asséo (2004); Çingeneler Bir Avrupa Yazgısı, Çev. Orçun Türkay, İstanbul, s.42

4 Bilal Eryılmaz (1992); Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi, İstanbul, s.11-13

5 "Yüzyılın son zirvesi" olarak nitelendirilen Avrupa Güvenlik Şartı, 18 -19 Kasım 1999 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen "AGİT İstanbul Zirvesi"nde imzalanmıştır. Bkz. http://www.belgenet.com/

6 Bkz. Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmalarında Avrupa Konseyi (2004); Edit. Zerrin Toprak, Hikmet Yavaş ve Mustafa Görün, İzmir, s. 422 -437

7 Hitler dönemi Almanya'sında Roman grubuna verilen isim; a.g.e, s. 428., Ayrıca Batı, Güney ve Doğu Avrupa ülkelerinde uzun yıllardır yerleşik olan ulusal azınlıklara da Roma ve Sinti denilmektedir. Bkz.http://geocities.com/Paris/5121/sinti-roma.htm; erişim (30.04.2005).

8.http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1203.htm erişim; 09.05.2005

9 XVIII. Yüzyılda Fransa'da Amerika'ya sürgün düşünülmüş, hatta uygulamaya konmuştu. İngiltere, Bohemya, Alman ve İtalyan devletlerinde, cezalar başlarını vurmaya ya da asılmalarına kadar gidebiliyordu; bkz. Henriette Asséo (2004);

10 XVIII. Yüzyılda Fransa'da Amerika'ya sürgün düşünülmüş, hatta uygulamaya konmuştu. İngiltere, Bohemya, Alman ve İtalyan devletlerin-

de, cezalar başlarını vurmaya ya da asılmalarına kadar gidebiliyordu; bkz. Henriette Asséo (2004); s.110-111

11.http://www.abgs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf; erişim; 5 Mayıs 2005

12 Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi; uzmanlarca, 'ulusal azınlıkların' tanımlanmamasının ileride bu kategoriye göçmenlerin ve vatandaş olmayanların da alınmasını sağlayabileceği, öne sürülmektedir; bkz. Mustafa Şahin; "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi", Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmalarında Avrupa Konseyi (2004); s. 124 -151

Madun ve Hakim:
Çingene/Roman Kimliğinin Toplumsal Eleştirisi

Suat Kolukırık

Giriş

Kültür ve kimliğe ilişkin çalışmalar son derece karmaşık ve esnek bir alana karşılık gelmektedir. Kültür ve kimliğin nasıl tanımlanacağı ve bu tanımlamada kullanılacak araçların neler olabileceği sorusu kuşkusuz bu süreci belirsiz bırakmaktadır. Bununla birlikte 'sosyal kategorizasyon', 'etiketleme' ve 'sosyal kabul' kodları üzerinden ilerlenebilecek olması biz ve ötekiyi yaratmış her sosyal ortamın ifadesinde kendini tanımlayıcı göstergeler olarak sunabilir. Zira karşılıklılık ilişkisi içerisinde yer alan direnme ve kabul süreçleri, birlikte yaşayabilme ve ayrımlaşma araçlarını üreten mekanizmalar ve toplumsal örgütlenme içerisindeki konum birer başat gösterge niteliğindedir. Öte yandan Çingene kültürü ve kimliği bağlamında değerlendirdiğimizde; ekonomik, politik ve askeri bir güç dengesi kurmadan, farklı toplumlar içerisinde kendi varlıklarını koruyabilmiş olan kültürün ifade formları aslında, Çingenelerin içinde bulundukları toplumların kendilerini anlatma biçimlerini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, karşılıklılık ilişkisinin bir tarafı olarak biz ve ötekinin farklı yorumlarıdır.

Çingene kültürü ve kimliği bağlamında değerlendirildiğinde madunluk[1] ve hakimlik[2] Çingenelerin Hindistan'dan ayrıldıktan sonra karşılıklılık ilişkisine girdikleri tüm toplum ve çağlar için geçerli bir karakteristiktir. En belirgin biçimde farklı isimlendirmeler alma, küçük gruplar halinde yaşam, bulunulan toplumun kültüründen farklı formlar taşıma ve öteki olmayı iç-

---

1 Spivak'a (1988) ait olan madun (subaltern) kavramını, alta düşürülen ve toplumun kurbanı anlamında kullanıyorum.

2 Hakim kavramını, bir yaşam stratejisine sahip kültürün kendi var oluşunu gerçekleştirme çabası bağlamında kullanıyorum.

selleştiren sosyal ilişki biçimi madun ve hakimliğe uygun görünümler olarak yer almaktadır. Zira yabancıya ait formlar veya görünümler -madunluk ve yabancılık gibi- politik, ideolojik ve ekonomik bir araç olarak, Çingeneler tarafından kendi varoluşları için içselleştirilip kullanılmaktadır.

Bununda ötesinde yabancı, bu formlar aracılığıyla kendisinin bağlı olduğu kültürel, politik ve ideolojik çevreyi saptayabilmekte ve tasarlanan çevre güçlü bir biçimde biz ve öteki ikiliğini sergilemektedir. Bu özelliğin yanında yabancı olarak Çingeneler yaşamlarını sürdürmek için, sosyal ve ekonomik mekanizmadan oluşan kültürel bir geleneğe sahiptirler. Çoğunlukla esnek ve marjinal işleri yapma eğilimi sergilemektedirler. Bunların dışında Çingeneler, sosyal ve iletişimsel organizasyonlarda, çoğunlukla ekonomik nedenlerden ötürü dış gruplarla iletişim kurmaktadır. Çingeneler, kendi gruplarının dışındakileri Gaco olarak tanımlayarak bir tasnife tabi tutmakta ve kendi iç ve dış ilişkilerini bu tasnife göre belirlemektedir. Bu ilişki biçimi ise kendilerine bulundukları toplumda varolabilme ve yaşamlarını sürdürebilme imkanını sağlamaktadır. Bu noktada çalışmada, sunulanlar ve gerçeklik arasındaki ilişkiye karşılık gelen; madun, hakim, öteki, biz, yabancı, toplumsal kabul kavramlarının sosyolojik eleştirisini yapmaya çalışacağım.

Çingeneler, Madun ve Yabancı

Madun ve hakim kavramları, Çingene kültürü ve kimliğini analizde kullanılabilecek en temel parametreler olarak görünmektedir. Bu iki kavram Çingeneleri tanıma ve anlamaya imkan veren içeriği sahiptir ve karşılıklılık ilişkisinin boyutlarını oluşturmaktadır. Ancak madunluğun anlamlandırılabilmesi için vurgulanması gereken ilk nokta 'yabancı' kavramıdır. Bununla beraber çalışmada madunluğun yanında yabancı kavramının kullanıyor olmasının nedeni, toplumsal kategorizasyonun sonucu olarak sosyal bir tarafa işaret etmesidir. Schutz'un deyimiyle yabancılık ve aşinalık (familiarity) dünyayı tanımlamamızın genel kategorileridir (1964:105). Aksi halde yabancı kavramının kullanılması bile, demokratik olmayan bir ilişki biçiminin kurgulanması ve yaşanması anlamına gelmektedir. Yabancı kavramı, yerli (Çingene olmayan) ve yabancı (Çingene olan) arasındaki geçişlilik gözetilerek ele alınmış ve anlamaya dayalı olarak kullanılmıştır.

Yabancı kavramının teoride kullanımına bakıldığında, zaman içerisinde değişime uğramış anlamlarıyla ve farklı düşünürlerce kullanıldığı görülmektedir. Yabancı kavramına öz teşkil eden Sombart ve Weber'in Yahudiliğin kapitalist sistem içerisindeki ticari başarılarına gönderme yapan görüşleridir. Sombart ve Weber'in Yahudiler ve Yahudilik hakkındaki görüşleri daha sonra Simmel tarafından ele alınmış ve yabancı kavramı altında değerlendirilmiştir. Kavram ilerleyen dönemlerde; Schutz, Bauman, Sway ve Aracı Azınlık[3] (Middleman Minority) teorisyenleri tarafından ele alınmış ve geliştirilmiştir.

Yabancı üzerinden çözümleme de bulunan Simmel'e göre yabancının ana özelliği, Sombart ve Weber'de olduğu gibi Yahudiliğe gönderme de bulunması ve ticari başarısıdır. Simmel'in yabancısı genel anlamda, sosyal sınırların belirleyicisi olarak işlev görmektedir. Simmel'in yabancısı; yaşadığı toplumdan kültürel olarak farklı olan, inorganik olarak gruba bağlı olmasına rağmen, yinede grubun organik üyesi olan, ekonomik ilişkilerdeki nesnel olabilendir. Yani hem yakın hem de uzak olarak rol oynayabilen, toprak sahibi olmayan, gizli bilgi ve sırları taşıyan ve herhangi bir kargaşa durumunda kendisinden kuşkulanılandır (Simmel, 2002).

Yabancı kavramını kullanan diğer bir düşünür olan Schutz, yabancı kavramını özneler arası karşılıklılık ilişkisinin bir boyutunu oluşturan olarak tanımlamaktadır. Schutz'un yabancısı kültürel bir okumadır ve yabancı bizden biridir. Zira Schutz'un yaşam dünyası yalnızca benim değil, bizim olan dünyadır. Gündelik yaşamın temelini biz ilişkisi oluşturmaktadır ve diğer tüm ilişkiler ona bağlıdır ve onunla ilintilidir Yabancı da, bu ilişkinin bir boyutudur. Schutz'un yabancısı, yaklaştığı grubun özelliklerini paylaşmayan, geçmişine sahip olmayan, yakınlık ve uzaklık arasında bocalayan, aynı zamanda objektif, şüpheci ve kültürel melez olarak kabul edilendir" (1964:106).

Çalışmalarında yabancı kavramını kullanan Bauman'ın yabancısı genel anlamda yerleşik hiçbir kategoriye uymayan varlıklardır ve bu yüzden de günahkar olarak değerlendirilenlerdir. Yabancı, içinde yaşadığı toplumun

3 Aracı azınlık kavramı, Alman idealist felsefesinin etkisinde kalan ve dönemin belirgin konusu olarak görülen Yahudileri ele alan Sombart, Weber ve Simmel tarafından ilk olarak ele alınmış ve kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde kavram, yabancı veya aracı azınlık olarak tanımlanan; İskoçyalılar, Çinliler, Ermeniler, Zenciler, Çingeneler ve diğer etnik grup olarak görülenleri tanımlamak için kullanılmıştır (Walter, 1996).

günahkarıdır. Kusulan ve tutunamayandır. Her türlü fiziki ve manevi ayrımcılığı yaşayan, potansiyel suçlu ve istenilmeyen özelliklere sahip olandır. Yabancı, gerçekte onlar olan herkestir. Diğer bir ifadeyle biz ve onlar arasındaki ilişkidir ve bu iki tutum arasındaki ilişki, bize her türlü çekişme ve işbirliğinin sınırlarını vermektedir (Bauman, 1998a, 1998b, 2001, 2003).

Çingeneleri aracı azınlık olarak değerlendiren Sway'in yabancısı, marjinal ve serbest işlerde varolan, küçük esnaf, her durumda yaşayabilen, ekonomik ve politik güce sahip olmayan, çifte yabancı sendromu yaşayan, bulundukları toplumun düşmanlığının kurbanları olan, birlikte çalışan, güçlü biz ve diğeri ayrımına sahip olan, ortak yaşam tercihine sahip, iç dayanışma ve dış grup ile sınırlı iletişim kurandır. Sway'e göre aracı azınlıkların diğer önemli bir özelliği, toplumsal yapı değişirken varlıklarını korumalarıdır: "Değişen toplum yapısıyla, aracı azınlıkların değil, elitlerin ve avam toplumunun yok olduğunu gösteren birçok delil vardır. Azınlıkların yok olmasından ziyade, aristokrasinin ve tarım çalışanlarının sanayileşmeye bağlı olarak şehre göç etmesi bize daha aşinadır. Elitlerin ve avam toplumunun 'geçmiş konumdan acı çekmeleri ve birçok nedenden ötürü bu değişime adapte olma becerisinden yoksun olmaları mümkündür. Diğer taraftan aracı azınlıklar yaşamlarını sürdürmek için, sosyal ve ekonomik mekanizmadan oluşan kültürel bir geleneğe sahiptirler" (Sway, 1988:21).

Bu noktada Sway'in kullandığı aracı azınlık kavramının belirgin bir biçimde Simmel'e ilişkin görüşler taşıdığı açıkça ortadadır. Özellikle aracı azınlıkların; marjinal işlere yatkınlığı, küçük ölçekli iş tercihleri, bulundukları toplumdan kültürel olarak farklı olma, sınırlı iletişim, ev sahibi toplumun düşmanlığına maruz kalma gibi özellikleri yabancı kavramın zaman içindeki dönüşümüne örnek oluşturmaktadır. Genel anlamda yabancı kavramına ilişkin olarak burada ele alınan düşünür ve görüşlerinin kullanımı irdelendiğinde, yabancı ve yabancının işaret ettiği arasında bir yumuşama eğiliminin olduğu belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Zira ilk dönemlerdeki vurgu açık bir biçimde gösteren ve gösterileni (etnik grup) belirtmekteyken, son dönem ki çalışmalarda gösterilenin belirsizliği vurgusu ön plana çıkmaktadır. Dikkati çekici biçimde Scuhtz ve Bauman'ın çalışmaları bu duruma güzel bir örnek oluşturmaktadır. Ancak 'yerlilik ve yabancılık' (Habermas, 2002: 132) sorunu ve ayrımı çözülmesi gereken bir alanı oluşturmaya devam etmektedir.

Madun ve Hakimliğin Görünümleri

"Çingene gariban insandır"

Çalışmanın pratikleri kısmında, kültürel formlar ve göstergelerin analizine yönelik olarak İzmir Tarlabaşı mahallesinde ikamet eden Çingenelerle yapılan derinlemesine mülakatlardan elde edilen veriler aracılığıyla Çingenelerin yabancılığına -madun ve hakim- ilişkin analiz yapılmaya çalışılacaktır. Temel analiz noktalarını yukarıda da vurgulandığı üzere kültürel formlar ve kimliğe yönelik göndermeler oluşturmaktadır. Öyleki kültürel formlar ve kimliğe ilişkin yaklaşımlar temel direnç noktalarını ve varoluş kodlarını üzerinde taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle bu kodlamalar; zaman, mekan ve karşılıklılık ilişkisinin türüne göre yaşama tutunmanın yollarını sunmaktadır.

Alandan elde edilen veriler ışığında görüşülenlerin kendilerini Çingene olmayanlara (Gaco'ya) karşı tanımladıkları ilk alanı kimlik oluşturmaktadır. Stratejik bir duruşun sergilendiği bu noktada yapılan tanımlamalar, Çingene kimliği yerine Roman kimliği aracılığıyla yapılmakta ve Roman kimliği aracılığıyla, benzeşme ve karşıdaki gibi görünme çabası sergilenmeye çalışılmaktadır. Böylelikle Roman kimliği, Gacoyla girilen ilişkide, Çingenenin kendisini "yabancı" yerine "yerli" biri olarak tanımlama biçiminin görünümüdür. *"Biz Çingene değil, Romanız".* Aslında Roman kimliğinin kabulünün ardında yatan etmen, Roman kimliğinin kamusal söylemde, Çingene kimliğine karşı daha fazla istenilen bir tanımlama olması ve ortaya çıkabilecek dışlaştırmalara karşı bir direnç göstermesidir (Kolukırık, 2005). Bu anlamda Türk toplumunda Çingenelere karşı üretilmiş olan tüm olumsuzlamalar; en belirgin engel olarak içselleştirilmiş ve bir karşı duruş olarak savunma halinde kullanılıyor görünmektedir. Daha da ötesinde, biz ve ötekinden beslenen bir karşı kimlik üretim biçimiyle karşı karşıya kalınmaktadır.

Öte yandan, "*Yirmi senedir bizimkiler ben Romanım, Çingeneyim diyor*" ifadesinde olduğu gibi, Çingenelik hiçbir biçimde bütün olarak da reddedilmemektedir. Ancak burada dikkati çeken konu, kimliğin bu yer değiştirme özelliğinin, yabancı açısından kendi varoluşu için kullanılmasıdır. Yani, kimliğin kullanımı ve sunumu, zaman ve mekandaki ilişki biçimine göre şekil alıp yer değiştirebilmektedir. Hatta görüşülenlerin kimliğe yönelik algıları, Roman kimliği yanında muhacir ve müslüman kimliği

üzerinden de kurgulanmaktadır. "*Biz muhacir olarak geldik buraya, sonra dan Çingene dediler, hepimiz Müslümansız*" ifadeleri bu algının somut göstergelerini oluşturmaktadır. Bu anlamda, kimlik tarihsel olarak kendini döndürmekte ve ortama göre şekil almaktadır.

Görüşülenlerin, Çingene olmayanı tanımlamak üzere kullandığı Gaco kavramı ise biz ve öteki ayrımının temel göstericisidir. "*Gaco Çingene ol mayandır*" ifadesinde olduğu gibi, Çingeneler bağlamında Gaco tanımı, kendisinin bağlı olduğu kültürel, politik ve ideolojik çevreyi saptamakta ve tasarlanan çevre güçlü bir biçimde biz ve öteki ikiliğini sergilemektedir. Gaconun yer aldığı her durumda, Çingenelik mutlaka yüceltilmekte ve yeniden üretilmektedir. Bu anlamda 'iç dayanışma', 'ayrımlaşma' ve 'kültürel sınırların çizimi' Gaco yani diğeri üzerinden kurgulanmaktadır. Bunun dışında, Gacodan farklı olarak 'biz' ve 'diğerinin' kurgusu, kimliğin karşıtlığının dönüşüm hallerinin sunumudur. Biz olarak görülenler akraba, komşu olarak algılanabildiği gibi diğeri olarak da görülebilmektedir. Olumlu olan her şey, biz'i çağrıştırırken, "*Kuruçayır'dan utanıyorum*" -İzmir'deki Çingene yerleşim alanlarından biri- ifadesinde olduğu gibi olumsuzlamalar diğerini tanımlamaktadır. Bu anlamda, biz ve diğeri olumlama ve olumsuzlamaya bağlı olarak üretilen bir tanımlamadır. Ancak bu tanımlamalar, Gacoyla girilen ilişkinin özelliğine bağlı olarak kullanılmaktadır.

Genel bir özellik olarak, sosyal gruplar, hem kendi gruplarının dışındakileri öteki olarak tanımlayarak bir ayrıma tabii tutmakta, hem de kendi iç ve dış ilişkilerini bu ayrıma göre belirlemektedir. Bu çerçevede sosyal gruplar, kendi kimlik ve kültürlerini ötekiyle girdiği ilişki biçimine göre gruplamakta ve oluşturmaktadır. Bir grup için kendisine özgü olanla olmayanı, kendisini farklı kılanla kılmayanı belirlemenin yolu aynı sosyal ve siyasi sistem içindeki diğer gruplarla ilişki halinde olmaktadır. Bu şekilde, hem sosyal mesafe ayarlanmakta hem de dayanışmanın temelleri oluşturulmaktadır.

Görüşülenlerin kendilerini yabancı olarak konumlamaların en belirgin özelliği, 'madunluğa' ilişkin ifadelerinde şekillenmektedir. "*Çingene garibandır*" ifadesinde olduğu gibi, görüşülenlerin kendilerini alta düşürülen olarak sunma özellikleri etnik ve kültürel olarak farklı kalma çabalarının da bir uzantısıdır. Diğer bir ifadeyle, görüşülenlerin kendilerini madun olarak sunmaları, stratejik bir özelliktir. Madunluk aracılığıyla, Gacoya karşı kendilerini güvenilir, zararsız ve günahsız olarak sunma imkanı

bulmaları yanında, kendilerine bir 'aracı' olarak, alt alan açma ve bunu sürdürme fırsatı kazanmaktadırlar. Bu nötr halleri, kendilerine karşı yöneltilebilecek ağır suçlamaların ortaya çıkmasını da engelleyebilmektedir. Genel anlamda madunluğa ilişkin göndermeler, Gaconun yabancı tanımlamasına da uygundur. Bu anlamda yabancılık içselleştirilmiş bir özellik olarak kurgulanmakta ve kullanılmaktadır.

Görüşülenlerin önemli özelliklerinden biri de, iş piyasasında esnek, sezonluk ve marjinal işleri tercih etmeleridir. "*Biz sıkıntıya gelemeyiz*" gibi ifadelerle de bu durum meşrulaştırılmaktadır. Diğer taraftan bu tercihleri, toplumsal işbölümüyle yakından ilgilidir. Gacoyla girilen ilişkide tarafların her birinin öteki tarafın ihtiyacı olan şeyleri karşıladığı bir ilişki biçimidir. Yabancı olarak Çingeneler, yabancı olmayanların daha az istediği, buna karşın önemli miktarda ihtiyaç duyulan ama gelecek vaat etmeyen işleri kabul edebilmektedir. Ancak bu kabul, iş piyasasında bir sahiplenmenin de kapılarını açmaktadır. Böylelikle, Çingeneler ve Çingene olmayanlar, kendilerinin egemenlik alanını zorlamayacak veya bozmayacak şekilde hareket etmektedirler.

Diğer taraftan, görüşülenlerin yaptıkları iş ve mesleklerdeki sahiplenme eğilimleriyle, esnek ve sezonluk işleri tercih etmeleri, 'tarihsel dışlanma bilinçleri' ve 'yaşadıkları uzun göç yolculuklarının' bir nedeni olarak da düşünülebilir. Çingenelerin esnek ve sezonluk işleri 'sahiplenmiş' olması, iş piyasasındaki ticari yeteneklerinin de bir göstergesidir. Bunların dışında, serbest ve özgür çalışma, yabancıya Gacoyla girdiği ilişkide, esnek ve objektif olma gibi bir avantaj sunmakta ve sorumluluk almamaktadırlar. Simmel ve Sway'inde belirttiği gibi, bu özellik yabancıya, iş piyasasında başarılı olmanın yolunu açmaktadır.

Görüşülenler öte yandan, din aracılığıyla kendilerini Gaco olarak tanımladıkları Çingene olmayanlarla benzeştirmeye çalışmasıdır. Yumul'un Kuştepe arıştırmasında da bulguladığı gibi, dini yaşama ilişkin birçok söyleme sahiptirler. (1999:112). Bazı durumlarda bu çaba, "*Gacolar din konusunda samimi değil*" ifadesinde olduğu gibi Gaconun din anlayışının ötesine de gidebilmektedir. Bu anlamda din, benzeşme değil, karşıtlığın ve ayrımlaşmanın bir unsuru olarak sunulmaktadır. Görüşülenlerce yapılan bu sunum, Gaco tarafından yabancıya yöneltilen en önemli dışlaştırma aracı olan dinsizliği karşılayan önemli bir noktadır. Bununla birlikte din-

sel yaşama ilişkin anlatılar, kendilerinin dışında gösterdikleri yakın akraba ve komşuların dini yaşamı üzerinedir.

Çingene kültürü ve kimliğinin önemli bir göstergesi olan dil, Tarlabaşı Çingenelerince daha çok özel durumlarda ve çalışma yaşamında giz bir dil olarak kullanılmaktadır. *"Hamal, Gacoya soramıyor, bana soruyor, Kiti ti Mangov? (Kaç para isteyeyim) Ben söylüyorum"* ifadesinde olduğu gibi, Çingene dili hem Gacoya karşı gizli bir mesaj niteliğinde hem de kendi aralarındaki şakalaşmalar ve eleştirilerde kullanılmaktadır. Görüşülenlerin Çingene dilini bilmediklerine ilişkin ifadeleri ise, daha çok kendilerinde Çingeneliği göstermek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, Çingeneliğin yüceltildiği durumlarda, Çingene diline ilişkin örnek verme çabası, dillerini somut bir biçimde sahiplendiklerinin göstergesidir.

Görüşülenlerin yüceltmeye ve olumlamaya ilişkin ifadelerinde öne çıkarılanlar; kişisel başarı, temiz ve dürüstlük, Atatürk'ün hemşehrileri olma, ünlü Çingenelerin varlığı ve dayanışma temaları üzerinden ilerlemektedir. Bu özelliklere ilişkin temel vurgu, Çingenenin kendisini olumlaması olduğu gibi, Gacoyla olan benzerliğinin de vurgusu üzerinedir. *"Atatürk'ün hemşehrileri iyidir. Biz Atatürkçüyüz. Selanik'ten gelen saftır"* ifadelerindeki vurgular, aynı zamanda yabancılığa ilişkin ifadelerinin de karşıtını oluşturmaktadır. Bir anlamda belirtilen özellikler çerçevesinde kimlik, kendisini döndürmekte ve diğeri olarak gördüğü Gacoya karşı direnç göstermektedir. Bu direnç kendileri ve kültürlerine yönelik olarak algılanan bir savunma hali olarak da düşünülebilir.

Görüşülenlerin eleştiri ve olumsuzlama tasavvuru, kendilerine ilişkin veriler sunduğu gibi, Gacoya karşı bakış açılarını da yansıtmaktadır. *"Bizimkiler ürkek insanlar, dertlerini anlatamıyor,"* ifadesinde olduğu gibi olumsuzlamalar, bizimki olarak gördükleri üzerinden anlatılmaktadır. Genel anlamda, eğitimsizlik, tembellik, ortak hareket etmeme, tarihsel dışlanma bilinçleri ve olumsuz sıfatlara sahip olmaya yönelik ifadeleri, temel eleştiri ve olumsuzlamaları oluşturmaktadır. Gerçekte ise bunun altında yatan; madunluğun meşrulaştırılması, yapılan iş ve mesleklerin olağan gösterilmesi ve değişmeyen özelliklerin nedenini açıklamadır.

Eleştiri ve olumsuzlama tasavvurunda olduğu gibi görüşülenler, kendi sorunlarını kişisel davranışlarının dışında kurgulamaktadır. Ancak sorun olarak gösterilenler, belirgin biçimde Çingenelikle bağdaştırılarak anlatıl-

maktadır. Gerçekte verilmek istenen mesaj, "*eğitim, para, iş yok*" ifadesinde olduğu gibi yine madunluk üzerinden Çingenenin yabancılığının meşrulaştırılmasıdır. Diğer yandan görüşülenler, gelecek konusunda oldukça karamsardır ve çoğu zaman, birbirine yakın veya farklı örnekleri, bir engel olarak vermektedirler. Ancak geleceği şekillendirme bağlamında, herhangi bir çaba içerisine de girilmemektedir. Bu anlamda geleceğe ilişkin söylemleri, yine madun psikolojisinin bir özelliği olarak belirmektedir. Ayrıca yüceltmeye ilişkin söylemleriyle, geleceğe ilişkin söylemleri arasında ciddi biçimde zıtlıklar vardır. Bu zıtlıklardan genel sorun olarak gösterilen örgütlü olamama hali, yabancının bir özelliliği olarak belirmektedir. Zira yabancının bir özelliği de ekonomik, politik ve askeri herhangi bir güce sahip olma isteksizliğidir. Bu isteklerin somutlaşması ve taraf olmanın kendilerine ilişkin bir saldırıyı ortaya çıkarabilecek olma ihtimali, pasif bir duruşu kaçınılmaz kılmaktadır.

Sonuç

Son söz olarak çalışmanın sonuçları bağlamında değerlendirildiğinde, Çingene tarihi bir 'yabancı' yani madun ve hakim tarihidir. Hindistan'daki varlıkları dahil her görüldükleri çağ ve toplumda, Gacoyla (Çingene olmayan) girdikleri karşılıklı ilişkinin bir tarafı olarak, yabancı konumlarını korumuşlar ve bu özellik de onlara sürekli bir 'varoluşun' imkanını sunmuştur. Bu anlamda yabancılık, ötelenene değil, kendisini varkılabilen ve tepki verene vurgu yapmaktadır. Zira Çingeneler açısından; kendini varkılabilme ve üretebilme 'yabancılık' sayesinde korunmuştur. Bu bağlamda yabancıya ait olarak kullanılan Çingenelik, Romanlık, Gaco algısı, diğeri algısı, iş ve meslek, dil, din, göçmenlik ve yerleşiklik form ve göstergeleri; politik, ideolojik ve ekonomik bir araç olarak Çingeneler tarafından kullanılmaktadır. Bu özellikler yaklaşık 1000 yıldır dünya sahnesinde yer alan Çingenelerin kendi kültürlerini nasıl koruduklarının da açıklamasıdır. Ayrıca içinde yaşadıkları toplumun belirli bir kesimini oluşturan Çingenelerin yabancı olarak çözümlenmesi, toplumun nasıl işlediğinin analizine de olanak vermektedir.

Kaynakça

Bauman, Zygmunt, (1998a), Sosyolojik Düşünmek, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Zygmunt, (1998b), Postmodern Etik, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Zygmunt, (2000), Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Zygmunt, (2001), Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Zygmunt, (2003), Modernlik ve Müphemlik, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Habermas, Jürgen, (2002), Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak, Çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Kolukırık, Suat, (2005), Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, Güz, s.52-71.

Loader, Colin, (2001), "Werner Sombart's The Jews and Modern Capitalism", Society, Nov/Dec., Vol.39.

Schutz, Alfred, (1964), "The Stranger, An Essay in Social Psychology", Collected Papers, Ed.Arvid Brodersen, Martinus Nijhoff/The Hague, Nederland.

Simmel, Georg, (2002), "The Stranger", Classical Sociological Theory, (içinde) Ed. Calhoun, Gerdeis, Moody ve diğerleri, Blackwell, Oxford.

Spivak, Gayatri Chakravorty (1988) "Can the Subaltern Speak?", in:Cary Nelson and Larry Grossberg, (eds.) Marxism and the interpretation of Culture, Uni. of Illinois Press, Chicago

Sway, Marlene, (1988), Familiar Strangers: Gypsy Life in America, University of Illinois Press, Urbana.

Weber, Max, (2002), "Basic Sociological Terms", The Definition of Sociology and of Social Action, Classical Sociological Theory, (içinde) Ed. Ed. Calhoun, Gerdeis, Moody ve diğerleri Blackwell, Oxford.

Wodak, Ruth, (1996), Disorders of Discourse, Addison Wesley Longman, New York.

Yumul, Arus, (1999), "Representations (Images), Counter-Representations (Counter-Images) and Identities", Dialogue and Difference, Proceedings of the fourth Cultural Studies Seminar, Ege University, May. İzmir.

Zenner, Walter, (1996), "Middlemen Minority", Ethnicity (İçinde), Ed.John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford University Press.

Genişleyen Avrupa'da "Çingeneler": Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri

Emine Onaran İncirlioğlu

Giriş

Roman/Çingene yoksulluğu, dışlanmışlığı ve ayrımcılığı, aciliyeti olan, ele alınmakta çok gecikilmiş, bir an önce çözülmesi gereken sorunlardır. Uluslararası ekonomik kurumlar son yıllarda bu sorunları çalışmalarında konu etmeye, gecikmeli de olsa, artık ciddiye almaya başlamıştır.[1] Örneğin, genişleyen Avrupa'daki Romanları ele alan, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde özellikle 1989 sonrası sosyalizmden kapitalizme geçiş koşullarında, Çingene'lerin toplumsal ve ekonomik durumlarını konu eden, yoksulluktan çıkış yollarını araştıran bir kitap, geçtiğimiz yıl Dünya Bankası yayınlarından çıktı (Ringold, Orenstein ve Wilkens 2005).[2] Her ne kadar farklı tarihsel ve ekonomik çerçevelerde yaşamış olsalar da, bu kitaba konu olan Romanların deneyimleri ile Türkiye'deki bir kısım Çingene/Roman'ın yaşama koşulları arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Bu çalışmada, sözünü ettiğim kitapta sunulan araştırmalar çerçevesinde, Orta ve Doğu Avrupa örneklerinin Türkiye bağlamında düşündürdüklerini tartışmak istiyorum.

---

1 İki önemli Roman örgütü, Uluslararası Roman Birliği *(International Romani Union)* ile Roma Ulusal Kongresi *(Roma National Congress)* yanı sıra, 1990'lı yıllardan bu yana Roman konusuna, özellikle insan hakları ihlalleri ve sosyo-ekonomik sıkıntılar açısından ilgi gösteren uluslararası örgütler arasında, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE), Açık Toplum Enstitüsü (OSI), Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) ve *Save the Children* (Çocukları Koruyun) adlı kuruluş sayılabilir.

2 Bu kitap, Ringold'un 2000'de yayınlanan aynı konudaki çalışmasının gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve güncelleştirilmiş halidir.

Ringold ve arkadaşları, Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve Slovakya'da nitel yöntemlerle yürütülen sosyolojik araştırmalardan elde edilen verilerin yanı sıra, diğer ülkelerden, özellikle İspanya'dan da örnekler getirerek, ayrıca, hane-halkı istatistikleri gibi nicel çalışmaların sonuçlarına da dayanarak yazdıkları bu kitapta, Roman yoksulluğunun diğer yoksulluklardan nasıl farklılaştığını tartışıyorlar. Bu çalışmadan çıkan, bir kısmı Türkiye için de geçerli olan bulgular, Romanların yaşadığı ülkelerin yoksullukla savaşmaya yönelik politikalarını etkileyebilecek üç noktaya dikkat çekiyor. Birincisi, Roman yoksulluğu ve bu yoksulluğun kökenleri çok boyutludur; giderilmesi çok boyutlu politikalar gerektirmektedir. İkincisi, Roman nüfusu büyük bir çeşitlilik arzetmektedir; yoksullukla savaşmak için üretilen politikalarda, genellemelerden kaçınmak gerekmektedir. Üçüncüsü ise, Avrupa ile entegrasyon sürecindeki ülkeler, Roman yoksulluğunu ele alırken Avrupa'nın tanımladığı kurumsal ve yasal mekanizmaları yürürlüğe sokmak, özellikle Kopenhag kriterlerini gözetmek durumundadır.

Burada ilk akla gelebilecek sorulardan biri: Roman/Çingene toplulukları üzerinde özellikle durmadan, ülkedeki bütün demografik grupları içerecek şekilde, genel olarak yoksulukla savaşmak üzere makro politikalar geliştirmek daha doğru olmaz mı? Ringold ve arkadaşlarının bu soruyu yanıtlarken yoksulluğun etnik özelliklerine dikkat çekmesi de Türkiye çereçevesinde düşünülebilir:

Her ülke, bir yandan büyümeyi destekleyici ve sürdürücü politikalar geliştirirken, bir yandan da yürütülen politikaların toplumsal refah getirilerini iyileştirmek, bunların bütün grupların katılımına açık olmasını sağlamak durumundadır. Ancak, makro düzeydeki politikalar bütün Romaların erişimini sağlamaya yetmeyeceği için, Romanlara özgü dıştalanma sorunlarını özel olarak ele alacak ve Romanların kamu hizmetlerine tamamen katılabilmelerini saglayacak, hedeflenmiş müdahalelere gereksinim vardır (2005: xxii).

Kuşkusuz, kısa bir yazıda, kapsamlı bir kitabın ancak çok küçük bir bölümüne değinebilirim. Burada, yoksulluk ve refah düzeylerinin ölçülmesi, hangi kıstaslara göre standartlar tanımlandığı, bu ölçümlere göre Romanların ve Roman olmayan halkların ülkelere göre yoksulluk düzeylerinin dağılımı, çeşitli ülkelerdeki koşulların ayrıntıları gibi bilgileri aktaracak değilim bu veriler, kitapta ayrıntılı tablolar halinde veriliyor. Ben yalnız-

ca, Ringold ve arkadaşlarının tartıştığı temel kavramlar üzerinde durmak, yeri geldikçe Türkiye ile bağlantı kurmak istiyorum.

Roman Yoksulluğunun Çokboyutluluğu

Avrupa'da olduğu gibi, Türkiye'de de Çingeneler uzun yıllardır oturmuş ve kemikleşmiş bir kısır döngüye, bir yoksulluk çemberine hapsolmuşlardır. Pek çok koşul ve etmen, bu çemberin içinden çıkmayı zorlaştırmaktadır. Dünya Bankası başkanı Wolfensohn'un kitabın Önsöz'ünde belirttiği gibi, "Romanlar, Avrupa tarihi boyunca ciddi ölçülerde dışlanmış, yoksulluk çekmişlerdir. Avrupa Birliği üyesi olan ve pek yakında üyeliği kabul edilme aşamasında bulunan kimi ülkelerde bile Romanlar, daha çok yoksulluk içinde yaşamak, eğitim, sağlık, konut ve diğer hizmetlerden daha az yararlanmak eğilimindedir" (2005: vii). Ringold ve arkadaşları, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan Çingenelerin, diğer gruplardan daha yoksul olduğunu - hem yoksulluğa daha kolay düştüklerini, hem de yoksulluktan kolay kolay kurtulamadıklarını- belirtmiş, bu durumu açıklayan koşullara dikkat çekmişlerdir. Romanların yoksulluktan kurtulmasını güçleştiren koşullar arasında, (1) düşük eğitim düzeyleri; (2) kalifiye olmayan, düşük becerili işlerde yoğunlaşmaları dolayısıyla işgücü pazarında dezavantajlı durumda bulunmaları; (3) işverenlerin ayrımcılığı ve düşük beklentileri bulunmaktadır.

Bu koşullar bir araya geldiğinde, uzun yıllar süren yoksulluk çemberini kırmak için zorlu bir uğraş vermek gerekmektedir. Ancak, gerek yerel gerekse ulusal düzeyde politikaya atılan Romanların sayısı çok az olduğu için, sesleri duyulmamakta; gerek Romanlar gerekse Roman olmayanlar arasında yaygın olan kalıplaşmış önyargılar ve güvensizlik büyük bir inatla sürdürülmektedir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçme döneminde Romanların daha büyük yoksulluk yaşamasına neden olan bu koşullar, Türkiye için de, başka bir bağlamda olmakla birlikte, büyük ölçüde geçerlidir. Ringold ve arkadaşlarının Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman yoksulluğunu anlamak üzere öngördükleri dört araştırma alanı, Türkiye'de de üstünde durulması gereken alanlar: (1) insan hakları durumu; (2) siyasi katılım; (3) yoksulluk ve dışlanmanın belirleyicileri ve (4) Romanların iç örgütlenmeleri.

Dünya Bankasının bu çalışması, genel olarak yoksulluğun, yalnızca az gelirlilik ya da kısıtlı maddî tüketim anlamına gelmediğini; dış olaylardan

daha kolay yaralanmak, devlet ve toplum kurumları karşısında güçsüz olmak ve psikolojik acı çekmek gibi çeşitli boyutları da içerdiğini hatırlatıyor. Özellikle Çingenelerin yoksulluğu söz konusu olduğunda, bu durum daha da ciddi boyutlara ulaşmaktadır; çünkü, Romanların yoksulluğu ile toplumdan dışlanmaları, soyutlanmaları, ayrımcılığa uğramaları el ele gitmektedir. Ringold ve arkadaşlarının sözleriyle,

Ayrımcılık, gerek açıktan açığa, gerekse üstü kapalı, imâ yollu yapılsın, eğitim, isdihdam ve konut da içinde bulunmak üzere, hayatın pek çok alanına nüfuz etmiş bulunmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa'da Romanlar lokanta ve otellere girememektedir. Dazlakların saldırıları ile polis şiddeti de dahil olmak üzere, belgelenmiş ırkçı şiddet, geçiş döneminde artmış bulunmaktadır (2005: 13).

Çingeneler için yoksulluktan çıkmanın en büyük zorluklarından biri, toplumdan soyutlanmış olmalarına bağlıdır. Bu dışlanma ve soyutlanma hayatın her alanına yayılmıştır. Coğrafî olarak konut alanlarının soyutlanması, ayrı, tanımlı "Çingene mahalleleri"nde yaşamaları; ülkelerin ekonomik sisteminden soyutlanmaları, çoğunlukla kayıtsız, "marjinal" ekonomide kendilerine yer bulmaları; eğitim sisteminden soyutlanmaları, Roman çocuklarının ayrı okullarda, çoğunlukla yetersiz eğitim almaları; ülkenin merkez siyasî hayatından soyutlanmaları, yetersiz temsil edilmeleri; soyutlanmanın çok katmanlılığına işarettir. Slovak Cumhuriyeti'nde yapılan bir araştırma (3. bölüm), toplum dışında kalmanın, topluma katılma fırsatları bulamamanın, Romanları nasıl çözümsüz bıraktığını göstermektedir. Gerek diğer Roman topluluklarıyla gerekse Roman olmayan gruplarla ortaklıklar kurulursa, Çingenelerin topluma entegrasyonu için çaba harcanacak, karşılıklı güven yaratılacak ve uzun vadede ekonomik koşulları düzeltmek bakımından da adımlar atılmış olacaktır.

Avrupa'daki ırkçı dazlaklar örneğinde görülen açık şiddet olaylarının Türkiye'de yaşanmaması, çeşitli düzeylerde, açık ve gizli ayrımcılık ve soyutlanma olmadığı anlamına gelmez. Türkiye'de Çingene yoksulluğu üzerinde dururken bütün Romanların yoksul olduğu izlenimini yaratmamak, rahat koşullarda yaşayan, hatta varsıl Romanlar bulunduğunu da ifade etmek, ancak yüksek eğitim ve daha iyi koşullarda isdihdam sayesinde sınıfsal olarak "yükselmek" için, "gönüllü" asimilasyonun rolüne dikkat çekmek gerekir (bkz Aksu 2003).

Roman Nüfusunun Çeşitliliği

Romanlar, dilleri, tarihleri, dinleri, ve meslekleri bakımından pek çok alt gruba ayrılan, büyük çeşitlilik gösteren bir etnik nüfustur. Hatta Çingenelerin "etnik" ve "ırk" çeşitliliğinden de söz edilmekte, "Çingene" denen herkesin *aslında* aynı gruba ait olup olmadıkları tartışılmaktadır.[3] Kimi ülkelerde hâlâ göçer Çingene grupları bulunmakla birlikte, Orta ve Doğru Avrupa'dakilerin büyük çoğunluğu, ya Osmanlı döneminde ya da daha sonra, sosyalist yönetimler sırasında yerleşik düzene geçmişlerdir. Yerleşik olanların bir kısmı şehirlerde -ya ayrı mahallelerde ya da Çingene olmayan nüfuslarla karışmış olarak- bir kısmı ise kırsal bölgelerde, genellikle başka nüfuslarla karışmadan yaşamaktadır. Romanlar, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde Romani dilinin çeşitli ağızlarını, kimi ülkelerde ise, çeşitli nedenlerle, yalnızca bulundukları ülkenin anadilini konuşmaktadır. Bu geniş yelpazede farklı yerlerde duran çeşitli Roman grup ve bireyleri, ekonomik olarak da birbirlerinden farklılaşmaktadır. Ringold ve arkadaşları, bu çeşitlilik ile yoksulluk konusu arasında şöyle bir ilişki kurmaktadır:

Bu farklılıkların refah düzeyi üzerinde büyük bir etkisi vardır. Bir tek Roman cemiyeti tanımlamaya ve temsil etmeye kalkan çabaların karşısına, iç kültürel çeşitliliklerden kaynaklanan engeller çıkacaktır. Her ne kadar tüm Romanların [ekonomik] bütünleşme ve [kaynaklara] erişim sorunları varsa da, farklı toplulukların ve farklı bireylerin özgül durumları birbirlerinden çok büyük farklılıklar gösterdiği için, bu durum bir tek ya da bir dizi basit çözüme ya da politika karşılığına indirgenemez (2005: xx).

Çingene nüfusundaki çeşitlilik araştırmacılar açısından da zorluk yaratmaktadır. Kısmen bu çeşitliliğe bağlı olarak, Romanların yaşama koşullarına ve yoksulluk deneyimlerine ilişkin bilgi, eksik, bölük pörçük, genellikle anekdotlardan ibaret kalmıştır.

Orta ve Doğu Avrupa'da olduğu gibi, Türkiye'de de, Çingene gruplarının çeşitliliği, kendi aralarındaki örgütlenmeye ve karşılıklı güven ilişkileri kurmalarına engel olmaktadır. Türkiye Çingeneleri'nin örgütlenme çabalarını ve çeşitli nedenlerle, bu arada aralarındaki bölünmeler, farklılaş-

3 Özellikle son yıllarda, Çingene/Roman gruplarının kökenleri ile aralarındaki farklılıklar ve benzerlikler üzerine yoğunlaşan moleküler genetik çalışmalar, Roman nüfusunun biyolojik çeşitliliğini ve genetik özelliklerini konu etmişlerdir. Bu çalışmayı doğrudan ilgilendirmemekle birlikte, Gresham ve arkadaşları (2001) ile Iovita ve Schurr (2004) kaynak olarak gösterilebilir.

malar yüzünden de, örgütlenme konusunda çektikleri sıkıntıları, önceki bir çalışmamda anlatmıştım (İncirlioğlu 2005).

Roman toplumunun sosyal bakımdan heterojen yapısı, çeşitli Roman gruplarının entegrasyon düzeyini, siyasî katılımlarını ve çeşitli Roman grupları arasındaki ilişkiyi de etkilemektedir. Örneğin geleneksel Roman grupları topluma entegre olmuş Romanlara güvensizlik duyabilir, onları reddedebilirler. Macaristan'da daha geleneksel olan Vlach Romanları, Romungros Romanları ile pek az ilişkiye girmekte, Bulgaristan'da da Kalderashi, geleneklerini terkettiklerini söyledikleri daha yoksul olan Ierli-i grubu ile nadiren bağlantı kurmaktadır. . . . Roman grupları arasındaki, yalnızca Roman geleneklerine bağlılıklarından değil, aynı zamanda klanların, meslek gruplarının, dinin ve diğer bölünmelerin prestijlerinden kaynaklanan, karmaşık hiyerarşi hakkında pek az şey bilinmektedir (2005: 12).

Kitabın 4. bölümünü, Romanya'daki dokuz Roman grubunun incelenmesine ayıran yazarlar, Çingene nüfusunun çeşitliliği üzerinde durmuş, bu farklı Roman gruplarının yoksulluklarının kökeninde aynı nedenlerin yatmadığını ortaya koymuş, dolayısıyla, Roman yoksulluğunu azaltmak üzere tutulacak herhangi bir yaklaşımın pürüzler çıkartacağını savunmuşlardır.

Türkiye'deki Çingene nüfusu, Romanlar yanı sıra Lom ve Dom gruplarını da içermektedir (Benninghaus 1991). Belki biribirilerinin varlıklarını bile bilmeyen, belki aynı gruptan olduklarını kabul etmeyen, şimdiye kadarki Roman araştırmalarında pek az üzerinde durulmuş olan bu çeşitlilik, Türkiye bağlamında Avrupa'da olduğundan çok daha kritik bir rol oynamaktadır. Sırf bölgesel farklılıklar gözönünde tutulsa bile, Doğu, Güneydoğu ve Batı Anadolu Çingeneleri arasında bağlantı bulunmaması, kaçınılmaz olarak, yoksulluğa ortak çözüm arayışlarını zorlaştıracaktır.

Avrupa Çerçevesi

Dünya Bankası tarafından hazırlatılan bu kitabın 2005'de yayınlanması tesadüfi değildir. 1 Mayıs 2004'de, sekiz Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Latviya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Slovenya) Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin kabul edilmesi, ikisinin de (Bulgaristan ve Romanya) adaylıklarının onaylanması üzerine, bu çalışmanın zamanlaması özellikle seçilmiştir. Çingene politikaları bakımından özellikle çok kötü ün yapmış Doğu Avrupa ülkelerinde, örneğin Roman-

ya'da bile, Çingene yoksulluğuna tam da bu dönemde ilgi gösterilmesi, Çingene haklarının ve yaşama koşullarının gündeme getirilmesi, Avrupa Birliği'ne uyumlarının denetlenmesi ile bire bir ilişkilidir. Gerçi tüm vatandaşların refahını gözetmek devletin görevi olduğu için, AB'ye girilse de girilmese de, Türkiye, Çingene/Roman vatandaşların sorunlarını dikkate almak durumundadır; ancak bu dönemde konu, stratejik olarak da ayrıca önemlidir.

Romanlar konusundaki belki en önemli sorunlar, Avrupa Birliği'nin genişlemesi sürecine dahil edilmiştir. Haziran 1993'de Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi zirvesinde, "üyelik için, aday ülke, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarına saygı ve korumayı garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır" görüşü kabul edilmiş (Aktan 2000, http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupa-birligi/ uyelik-kosul.htm); böylece Avrupa Birliği, Roman sorununa dikkat edilmesi konusunu Kopenhag Kriterleri kapsamına almıştır. Dolayısıyla, gerek Orta ve Doğu Avrupa'da, gerekse Türkiye'de, AB'ye adaylık ve üyeliğin kabulunde, hükümetlerin Roman/Çingene politikaları da, çeşitli politikalar yanı sıra belirleyici olacaktır. Roman politikalarında dikkate alınması gereken, Kopenhag kriterlerinin özellike siyasal kriterleri, siyasal kriterler arasında da özellikle "insan hakları" ve "azınlıklara saygı" maddeleridir.[4]

Azınlık hakları konusunda "temel referans noktası olarak Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkında Çerçeve Sözleşmesi[5] ile Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından kabul edilen 1201 sayılı tavsiye kararı esas alınmaktadır" (Aktan 2000, http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupa-birligi/uyelik-kosul.htm). Hemen hemen bütün yeni üyelerin ve aday ülkelerin kabul ettiği, imzaladığı ve yürürlüğe soktuğu Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni, Türkiye'nin imzalamamış olması, yalnızca Romanları ilgilendirmeyen çok daha karmaşık politik nedenlerden kaynaklanıyor olsa da, Türkiye'nin genelde azınlıklar politikası, özelde Çingene politikası konsunda bir göstergedir.[6]

---

4 Bu bağlamda, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesi'ne Türkiye'den bireysel başvuruda bulunan, örneğin Mustafa Aksu (2003) gibi, Çingene/Roman'ların davalarını araştırmak yerinde olacaktır.

5 Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities.

6 Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkında Çerçeve Sözleşmesi'ni (Mart 2001 itibariyle) Türkiye dışında imzalamayan tek aday ülke Latvia'dır. Ancak altı eski AB üyesi, Belçika, Finlandiya, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Portekiz de bu sözleşmeyi imzalamamış bulunmaktadır.

Avrupa'nın son genişleme evresinde, Mayıs 2004'de, gerek Birliğe tam üyeliği kabul edilen, gerekse adaylıkları onaylanan ülkeler, Roman meselelerini çözmek üzere, Kopenhag kriterleri uyarınca belirli kurumlar ve yasal mekanizmalar oluşturmuşlardır. Daha ancak başlangıç aşamasında olan bu girişimlerin geliştirilmesi ve Roman yoksulluğunun hedef alınması, her ülkenin kendi özgül koşullarına uygun olarak, kendi toplumsal ve ekonomik kalkınma programı içerisinde, uzun vadeli bir yaklaşımla ele alınacaktır. Bu ülkelerin Roman politikası ile Avrupa Birliği'ne kabul edilmesi arasındaki ilişki, en iyi Macaristan örneğide görülmektedir. Avrupa Birliği üyeliğine Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasından ilk başvuran Macaristan, aynı zamanda Roman sorunlarına ilişkin politikasını da en çok geliştiren ülkedir. Macaristan, aralarında Romanlar da olan 13 azınlık grubuna, kültür, eğitim ve anadil konularında hatırı sayılır haklar tanıyan Azınlık tasarısını 1993'de geçirmiştir. Bu tasarıya göre, ulusal ve yerel azınlıklar, kendi yönetimleri altında, çeşitli toplumsal, eğitimsel ve kalkınmaya ilişkin projeler geliştirebilmektedir. Bu öz-yönetimlerin aşağı yukarı yarısı Romanlara aittir. Macaristan, ayrıca, "Ulusal ve Etnik Azınlıklar Ofisi"[7] ile hükümetteki Roman politikalarını koordine etmek üzere, Başbakanlığa bağlı bir "Roman Ofisi" de kurmuştur.

Politika Önerileri

Avrupa ülkelerinde tarih boyunca iki tür Çingene politikası uygulanmıştır. Çingeneler ya şehirlerin kenar mahallelerine itilmiş yani coğrafi olarak soyutlanmış, ya da genel nüfüsa karıştırılmaya, asimile edilmeye çalışılmışlardır. İki durumda da görünmez kılınmak istenmiş, birey olarak da toplum olarak da kültürlerini sürdürme hakkından yoksun bırakılmışlardır. Ne dışlama, ne de asimilasyon politikalarında bireysel tercihlere ve bireysel haklara yer yoktur. Bu politikalar çoğunlukla, en azından kısmen, resmî zorlamalarla güdülürler. Ancak, yakın dönemde üretilen politikalar azınlık hakları ve entegrasyon üzerinde durmaktadır. Ringold ve arkadaşlarının sözleriyle, "entegrasyon politikalarında, Roman bireyleri bir yandan kendi kültürel kimliklerini korurken bir yandan da egemen toplumun pek çok pratiğini ve yaşama biçimini benimsemeyi seçebilirler. Azınlık hakları politikaları ise,

7 Office for National and Ethnic Minorities.

grupların geleneksel yaşama biçimlerini ve pratiklerini korumaya daha çok değer verir" (2005: 18). Bu yeni politikalarda topluma katılım devletin zorlamasına bağlı değildir; söz, Romanların kendine düşmektedir. Zaten politikaların başarısı Çingenelerin aktif katılımına bağlıdır. "Modern ekononomik kalkınmaya ve Avrupa toplumlarına entegre olmaya uygun, modern bir Roman kimliği yaratma hareketi, Roman topluluğunun kendisinden gelmelidir" (2005: 22). Avrupa'da henüz böyle bir hareket yerleşmemiştir.

Avrupa'daki Çingene Politikalarının Bir Tipolojisi

	Zorlamacı	Haklar temeline dayanan
Çingenelere farklı bir grup olarak davranılması	Dışlama	Azınlık hakları
Çingenelere toplumun üyesi bireyler olarak davranılması	Asimilasyon	Entegrasyon

(Ringold ve arkadaşları, 2005: 14, Tablo 1-1)

Ringold ve arkadaşlarının raporuna göre, "Roman yoksulluğunun çokboyutlu ve biribirileriyle bağlantılı kökenleri, Roman topluluklarının çeşitliliği, ve Avrupa'daki konumlarının ve ardalanlarının farklılığı, politika oluşturmak için yegâne bağlamı oluşturmaktadır" (xxi). Bu üçlü bağlam da, çalışmadan çıkan politika önerileri de Türkiye koşullarında düşünülebilir:

1.Roman/Çingene yoksulluğunun çeşitli ve birbiriyle bağlantılı nedenlerini eşzamanlı olarak ele alabilmek için bütünsel bir yaklaşım gerekmektedir.

2.Üzerinde ilk durulması gereken, Romanların Avrupa toplumlarına sosyal olarak katılımlarının arttırılmasıdır.

3.Politika yaklaşımları tanımlanırken, benzer deneyimleri olan diğer ülkelerden ders alınabilir.

4.Politikaların yalnızca üretilmesine değil, yürütülmesine ve değerlendirilmesine de daha çok önem verilmelidir.

5.Romanların kendilerinin bu süreçlerdeki merkezî rolüne daha çok dikkat etmek gerekmektedir.

Çingenelerin yoksulluğu büyük ölçüde toplumsal dışlanmaya bağlı olduğu için; iktisadî, toplumsal ve coğrafî bakımlardan soyutlanmaları yoksulluktan çıkmalarına engel olduğu için, bu soruna ancak, bir yandan Çingene kültürünü ve toplumsal otonomisini koruyan, bir yandan da topluma katılımlarını genişletmeyi ve desteklemeyi amaçlayan, kapsamlı yaklaşımlar çözüm getirebilir. Romanların karşılaştıkları ekonomik ve toplumsal engelleri kaldırmaya yönelik "haklar ve özgürlükler" temeline dayalı politikalar ile, toplumsal katılımı arttırmaya yönelik politikalar bir arada yürütülürse daha çabuk sonuç alınabilir. Çingenelere yalnızca bir dizi azınlık hakkı tanımak ve entegrasyonu özendirmek yeterli değildir; herşeyden önce, somut ekonomik fırsatlar gerekmektedir.

Toplumsal ve ekonomik fırsatlar yaratan kurumlara ve mekanizmalara Çingenelerin dahil edilmesi, üretilen politikaların önde gelen amaçlarından olmalıdır. Zorlama yerine özendirme yoluna gidilmelidir. Romanların soyutlanmasını ve dışlanmasını azaltacak müdahaleler uzun vadede yaşama koşullarının düzelmesine yardımcı olacaktır.

Bir başka kapsamlı yaklaşım da Romanların, özellikle kadınların projelere katılımını sağlamak olmalıdır. İyi niyetlerle de olsa, Romanlar için hazırlandığı halde Romanlara ulaşamayan proje örneklerine dikkat çeken Ringold ve arkadaşlarına göre, Çingenelerin geliştirilen projelere her aşamada katılmaları projelerin gerçekleşme, politikaların başarılı olma şansını arttıracaktır. Çingenelerle çeşitli kurumlarda çalışan Çingene olmayan görevliler arasında köprü oluşturma görevini Çingeneler üstlenirse; örneğin, Çingene öğrenciler ile Çingene olmayan öğretmenler arasında Çingene yardımcılar çalışırsa, hem Roman topluluklarını güçlendiren hem de topluma kazandırılmalarını amaçlayan politikalar çok daha başarılı ve çabuk gerçekleştirilebilir.

Dışlanma, yalnızca Romanlarla ilgili bir sorun olmadığı için, Çingene olan ve olmayan komşuların aynı projelerde yer almaları, topluluk içinde güven ilişkileri kurulmasına yardımcı olacaktır. Başta öğretmenler ve yerel yönetim görevlileri olmak üzere Çingene'lere hizmet verecek çeşitli

kamu personelinin ayrımcılık konusunda eğitilmesi ve duyarlı hale getirilmesi de Rigold ve arkadaşlarının önerileri arasındadır.

Politika üretmek ve yürürlüğe sokmak dışında, bu politikaların çalışıp çalışmadığını görmek, denetlemek ve değerlendirmek, çalışmayan yönlerini değiştirip işler hale getirmek, başarılı bir ulusal politika oluşturmak için zorunludur. Politikaların değerlendirilebilmesi için "olmazsa olmaz" koşul, ayrıntılı hane halkı araştırmaları yapmak, güvenilir bilgi kaynakları ve ülke istatistikleri oluşturmaktır. Genel olarak çeşitli nüfus gruplarının, bu konuda da özellikle Çingene nüfusun bilgilerine ulaşabilmek gerekir ki, bu halkın politikalardan yararlanıp yararlanmadığı araştırılabilsin. Bir yandan nüfus bilgileri toplamak, ama aynı zamanda nüfusun mahremiyetini de gözetmek, ciddiye alınması ve çözülmesi gereken sorunlardan bir başkasıdır. Ringold ve arkadaşları'nın kitaplarını yazmakta kullandıkları nicel ve nitel bilgi kaynakları Türkiye'de henüz çok sınırlıdır. Az sayıda sosyolojik çalışma bulunmakla birlikte ülkeler arası veri-tabanına girecek bir veri üretilmediği gibi, daha Türkiye'deki Çingene nüfusu bile resmî nüfus sayımı ile belirlenmemiş, spekülasyonlara bırakılmıştır.

Son olarak, Ringold ve arkadaşları, etkili politikalar üretmek için ülkeler arası ortaklıklar kurulmasını, ulusal Romanlarla uluslararası örgütlerin bir araya gelebilmesini, yerel ve ulusal düzeydeki yönetimlerin, sivil toplum kuruluşları ve yerel halkla birlikte çalışmasını önermektedir.

Sonuç

Ringold ve arkadaşlarının bu çalışması, çeşitli açılardan eleştirilebilir; kurdukları kimi neden-sonuç ilişkileri fazla basitleştirilmiş bulunabilir. Örneğin, yazarların, Çingene'lerin ayrı mahallelerde toplumdan soyutlanmış olarak yaşamalarını, önce Osmanlı İmparatorluğu'nun "mahalle" politikasına, ardından sosyalist rejimlere, daha sonra da sosyalizm sonrası hükümetlerin politikalarına bağlamaları, tek-yanlı bir neden-sonuç ilişkisi olarak değerlendirilebilir. Ian Hancock'un da çeşitli yerlerde söylemiş olduğu gibi, Romanlarla Roman olmayanlar arasındaki ilişki -daha doğrusu ilişkisizlik- tek yanlı değildir; bu soyutlanmada Romanların da rolü vardır (örneğin, bkz. Hancock 2003). Ancak burada bir kitap eleştirisi yapmayı amaçlamadım. Amacım, Orta ve Doğu Avrupa'daki Romanları konu eden bir çalışmadan Türkiye için dersler çıkartmak bir spekülasyon yapmaktı.

Dünya Bankası tarafından yürütülen ve yayınlanan bu çalışmada ele alınan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Slovakya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti, 1 Mayıs 2004'de Avrupa Birliği'ne tam üye olarak girmiş, Romanya ile Bulgaristan'ın üyelik tartışmaları tamamlanmış, Ocak 2007'de Avrupa Birliği'ne katılmaları büyük ölçüde karara bağlanmıştır. Her ne kadar bu ülkelerin Çingene/Roman politikaları, gerek nitelik gerekse nicelik bakımından birbirlerinden büyük farklılıklar gösteriyor iseler de, hepsinde bu konuda, en azından bir takım çaba ve atılımlar görülmektedir. Örneğin, Ringold ve arkadaşları zaman zaman Romanlara ilişkin araştırmaların yöntemlerini ve istatistik verilerin güvenilirliğini eleştirseler de, en azında ellerinde sayısal veriler bulunmaktadır. Türkiye'de ise, Çingene nüfusun yoksulluk oranını bilmek bir yana, genel nüfus sayımlarından resmî bir Çingene nüfusuna bile ulaşılamamaktadır.

Türkiye'nin 3 Ekim 2005'de başlayan Avrupa Birliği ile "müzakere" süreci, ister istemez azınlık hakları konusunda bir dizi değişikliğe yol açacaktır. AB Komisyonu'nun Genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn'in "müzakere"lerin başlamasından hemen sonra söyledikleri, değişimin zorunluluğunu göstermektedir:

İlk işimiz, 20 Ekim'de AB kanun ve politikalarını detaylı şekilde inceleyip Türkiye'nin mevzuatı ile karşılaştıran bir teknik çalışmayı başlatmak olacak. Bu bize Türkiye'nin çabalarını AB mevzuatı ile uyumlu hale getirmek için hangi alanlarda odaklaması gerektiğini gösterecek. Bu anlamda, müzakere kelimesi biraz yanıltıcı; görüşmeler, Türkiye'nin Avrupa standartlarını kabul "edip etmeyeceğini" değil, "nasıl" ve "ne zaman" edeceğine odaklanacak. AB'nin temel prensipleri tartışılamaz. Her aday ülke üye olabilmek için AB'nin tüm hukukunu ve politikalarını kabul etmelidir (Rehn 2005).

Ancak, Türkiye'nin Çingene politikasının, Avrupa Birliği'ne girmesini belirleyecek önemli bir etken olduğunu düşünmek safdillik olur. Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin Roman politikaları AB karşısındaki pazarlık güçlerini azaltsaydı, bugün bir Romanya'nın üyelik tartışmaları tamamlanamaz, Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkında Çerçeve Sözleşmesi'ni (2001 Mart'ı itibariyle) imzalamayan Türkiye dışındaki tek aday ülke Latviya da 1 Mayıs 2004'de, diğer dokuz ülke ile birlikte Avrupa Birliği'ne tam üye olarak giremezdi.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalist dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti politikaları arasındaki en temel benzerlik, ikisinde de nüfusun etnik kompozisyonu üzerinde durulmamış, vatandaşlık esasına dayanılarak uzun vadeli asimilasyon yoluna gidilmiş olmasıdır. Aralarındaki en temel fark ise, Avrupa'da sosyalist dönemde Çingeneler de dahil bütün nüfusa, eğitim, sağlık, konut hizmetleri ve isdihdam sağlanmış olmasıdır. Romanların büyük çoğunluğu sosyalist dönemde iş sahibi olduğu halde, şimdi resmî işsizlik gittikçe yaygınlaşmakta, Avrupa Birliği'ne üye ve aday ülkelerde bile Çingene yoksulluğunun düzeyi şaşırtıcı boyutlara ulaşmaktadır. Bu nedenledir ki Avrupa'nın en önemli kalkınma girişimlerinden biri Çingeneler arasındaki yoksulluğu hedef almak olmuştur. Türkiye'de Çingene nüfusunun hiçbir zaman devlet eliyle iş sahibi yaptırılmamış olması, belki bir kısmının serbest girişimci yönlerinin gelişmesine yardımcı olmuş, bu bakımdan kapitalist ekonomide, Avrupa'daki gibi zarar görmemelerine yaramıştır. Ancak, tıpkı sosyalizm sonrası Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de, eğitimsizliğe ve ayrımcılığa bağlı Çingene yoksulluğu yaygındır.

Roman yoksulluğunu çok boyutlu, karmaşık ve içinden çıkılması zor hale getiren, bu durumun çok uzun zamandır sürüyor ve nesiller boyunca yeniden üretiliyor olmasıdır. Sorunların ve politika önerilerinin netleştirilmesi, çözümün kolay olacağı gibi bir yanılsama yaratabilir. Oysa Batı Avrupa ülkelerinde de sürmekte olan Çingene yoksulluğu, sorunların ne kadar karmaşık ve uzun vadeli olduğunu; çözümlerinin azim ve sabır gerektirdiğini göstermektedir. Türkiye koşullarında da, bir an önce ilk adımları atmak, ancak hemen mucize sonuçlar beklememek yerinde olacaktır.

Kaynakça

Aksu, Mustafa (2003). Türkiye'de Çingene Olmak. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Aktan, Coşkun Can (2000). Türkiye Avrupa Birliği'nin Neresinde? İzmir: EGİAD. Ayrıca bkz. "Avrupa Birliğine Üyelik Koşulları (Kopenhag Kriterleri)". http://www.canaktan. org/ekonomi/avrupa-birligi/uyelik-kosul.htm (14 Kasım 2005).

Benninghaus, Rüdiger (1991). "Les Tsiganes de la Turquie orientale." Etudes Tsiganes 3, 47-60.

Gresham, David, vd. (2001). Origins and Divergence of the Roma (Gypsies). American Journal of Human Genetics, 69:1314-1331.

Hancock, Ian (2003). We are the Romani People. Collection Interface. Hertfordshire: University of Hertfordshire Press ve Centre de Recherches Tsiganes. (2. baskı; ilk baskı 2002).

Iovita, Radu P. ve Theodore G. Schurr (2004). Reconstructing the Origins and Migrations of Diasporic Populations: The Case of the European Gypsies. American Anthropologist, 106(2): 267-281.

İncirlioğlu, Emine Onaran (2005). "Şecaat Arzederken Merd": Türkiye Çingenelerinin Örgütlenme Sorunları, Türk(iye) Kültürleri, (içinde) Der. Gönül Pultar, Tahire Erman, Ankara: Tetragon Yayınları.

Rehn, Olli (2005). "Avrupa Birliği Ve Türkiye: Ortak Yolculuğa Başlarken. Türkiye Avrupa Vakfı," Türkiye Avrupa Vakfı Sitesi, http://www.turkiyeavrupavakfi.com/haber_ detay.asp?haber_id=115 (13 Aralık 2005).

Ringold, Dena (2000). Roma in the Transition in Central and Eastern Europe. Washington, D.C.: World Bank.

Ringold, Dena, Mitchell A. Orenstein ve Erika Wilkens (2005). Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle. Washington, D.C.: World Bank.

İkinci Bölüm
DÜNYA'DA ÇİNGENELER

Bulgar ve Türk Müslüman Romanlar'ın Tarihi, Kültürü ve Dili

Hristo Kyuchukov

Giriş

Bu makalenin amacı Türkiye'de yapılan bir alan gezisinin bulgularını sunmak ve Bulgaristan'da ve Türkiye'de yaşayan Romanlar arasında bir karşılaştırma yapmaktır. İki ülkedeki Roman yaşamlarının farklı yönleri karşılaştırılmıştır: eğitim seviyesi, din, yaşam tarzı, Romani konuşma seviyesi. Bu makale, Türkiye'de Romanlar hakkında yayınlanmış eserlerin tarihi bir tanıtımını yapar ve bunları yalnız Türkiye'deki Romanlar'ın günümüzdeki durumları ile değil aynı zamanda Bulgar Romanlar'ın durumları ile de karşılaştırır. Makalenin sonuç bölümünde ise Bulgaristan'daki Romanlar'ın birçok nedenden ötürü çok daha iyi bir şekilde organize oldukları, fakat bunun asıl nedeninin diğer Doğu Avrupa ülkelerine nazaran Bulgaristan'daki Romanlar arasındaki bağların daha güçlü olması olduğu vurgulanır.

Romanlar Hint asıllıdırlar. D. Kenrick'e (1993) göre, milattan önce 224-642 yılları boyunca göçmen işçiler olarak Hindistan'ın kuzey bölümlerinden ayrıldılar ve İran'a doğru hareket ettiler. Diğerlerine göre ise, Romanlar Dom olarak adlandırılan Hintli müzisyen ve demircilerin ya da Rajput savaşçılarının neslinden gelirler. 642-900 (M.Ö.) yılları boyunca Hintli göçmenler Arap kurallarının himayesinde kaldıkları Orta Doğu'ya zorla götürüldüler. Hindistan'daki hareketlerin hepsi bütün Hintli gruplar için aynı zamanda başlamadı çünkü bunlar homojen bir grup değildiler. Gruplar dalgalar halinde hareket ediyorlardı. 900 (M.Ö.) yılından sonra Hintliler İran'dan Bizans İmparatorluğu'na doğru hareket ettiler ve tarihçilere göre 1000 (M.Ö) yılından önce oraya ulaştılar. Romanlar'ın hareketleri hala tartışılmaktadır ve dünyanın her bir yanından tarihçilerin ve dilbilimcilerin cevaplamaya çalıştığı birçok soru vardır, fakat açıkça belli olan

"Romanlar'ın 1000 (M.Ö.) yılından önce Hindistan'dan ayrılmış olduklarıdır çünkü Romani bu zamandan sonra Hint dillerinde oluşan değişiklikleri göstermez" (Kenrick, 1993:39).

Hintliler'in bir kısmı Bizans İmparatorluğu'na gelmeden önce, Ermenistan içinden hareket etmişlerdi; bu nedenle Ermenice ve özellikle Yunanca onların dillerini çok etkiledi. Çağdaş Avrupa Romanisi Ermenice ve Yunanca kökenli birçok kelime içerir. Romanlar Bizans İmparatorluğu'nda yaklaşık 200-300 yıl geçirdiler. Fakat, "1050'den sonra 'Athingani' ('heathens') olarak adlandırılan astrologlara, falcılara, akrobatlara, yılan oynatanlara, ayı eğiticilerine ve hayvan hastalıkları cerrahlarına referanslar vardır". Bu, Roman olmayanların Romanlar'a verdikleri isimdi. Sonraları "Athingani" kelimesinden Tsigani, Zingari, Zigeuner, Chingene gibi başka kelimeler türetildi. Roman olmayanlar tarafından Romanlar'dan bahsederken sık sık kullanılan diğer bir kelime de bir Mısırlı için kullanılan kelimeden gelen Gypsy, Gitano, Gitan'dı. Bu kelimenin aslı Bizans İmparatorluğu'nda "küçük Mısır" olarak adlandırılan bir yer isminden geliyordu. Genellikle insanlar "küçük Mısır'ı" Mısır ile karıştırdıkları için Romanlar'ın Mısır asıllı olduklarını düşünürler. Aslında Avrupalı Çingenelerin kendilerine verdikleri Roman adının aslı Hintçe Dom kelimesinden gelir. Orta Doğu'daki Çingeneler Dom olarak adlandırılırken, Ermenistan'daki Çingeneler kendilerini Lom olarak adlandırırlar. Ve bunlar Hint asıllı üç gruptur, fakat bazı farklılıkları vardır çünkü Hindistan'dan beraber göç etmemişlerdir.

Romani'nin Hint dil grubuna ait bir dil olduğu inkar edilemez olsa bile, Romani'nin ilişkili olduğu Hint dil grubuna ait modern veya eski (post-Sanskrit) bir dil gösterebilmek için verilen bütün çabalar başarısız olmuştur. Romani'nin sadece sözlüğü değil, dilbilgisel sistemi de bu dilin Hintçe asıllı olduğunu gösterir. Romani'de şeklen Hint dil grubuna ait dillere benzeyen sözlü ve nominal ekler vardır. Romani, konuşma sırasında bahsedilen nesneler için kullanılan işaret zamirleri ile fiziksel çevredeki nesneler için kullanılan işaret zamirleri arasında ayrım yapan Avrupa'daki tek dildir. Bu özelliğini sadece Farsça ve Hintçe dilleriyle paylaşır. Durum işaretlerinin ismin dolaylı (yaklaşık olarak, nesne) şekillerine eklendiği Avrupa'daki tek dil de Romani'dir. Bu aynı zamanda Hintçe ve Farsça için de tipik bir özelliktir. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda çıkaraca-

ğımız tek sonuç Romani'nin bir tür argo değil, belki de 1000 yıllık bir sürgün boyunca ebeveynlerden çocuklara aktarılan Hint dil grubuna ait hakiki bir dil olduğudur.

1.Bulgar ve Türk Romanlar

1.1.Bulgar Romanlar

1994 yılında Bulgaristan'da yapılan resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre Bulgaristan'da yaşayan Romanlar'ın sayısı yaklaşık olarak 300.000'dir. Fakat Romanlar da Bulgarlar da buna inanmazlar. Roman NGO'ları (Sivil Toplum Örgütleri) toplam Romani nüfusunun Bulgaristan'da yaklaşık olarak 800.000 ile 1.000.000 arasında olduğunu söyler. Bulgaristan'daki Romanlar hakkında bilgi toplamak isteyen biri Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğu dönemlere ait bütün dökümanlarda ve kayıtlarda istediği bilgileri bulabilir. Mevcut hipotezlerden biri Romanlar'ın Bulgaristan'ın bulunduğu Balkanlar bölgesine Osmanlı ordusu ile geldiğidir. Bu Romanlar'ın bir kısmı Bulgaristan'da kalır, diğerleri ise Avrupa'nın doğu bölgelerine doğru devam ederler. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Romanlar dinlerine göre Müslümanlar ve Hristiyanlar olarak iki gruba ayrılırlar. Buna rağmen hem kendi aralarında hem de Türkler ve Yahudiler gibi diğer etnik gruplarla irtibat halindedirler.

Osmanlı kuralları himayesinde yaşarken kendi etno-kültürel özelliklerini ve geleneklerini devam ettirme hakkına sahip oldular. Sadece Romanlar bir yerden başka bir yere hareket edebilme imkanına sahiptir. Bu dönem boyunca, Romanlar bir bölgeden başka bir bölgeye göçebilmekte, örneğin İstanbul çevresinden Dobrudja'ya hareket eder ve birkaç yıl sonra da İstanbul çevresine geri dönerlerdi. Bugünlerde Bulgaristan'da, Dobrudja'nın Roman bölgelerinde ve Türkiye'de İstanbul çevrelerinde akrabaları olan Roman gruplara rastlamak mümkündür. Bu üç grup da aynı Romani lehçesini konuşur.

2.1.1. Meslekler

Bulgaristan'daki Romanlar başka yerlerdeki Romanlar gibi Roman nüfusu için tipik olan mesleklere sahiplerdir; müzisyenler, sepetçiler, falcılar, kalaycılar, vb. Farklı grupların sahip olduğu meslekler Roman nüfusu arasındaki mevcut grup sapmaları ile ilişkilidir. Örneğin ayı ve maymun li-

derliği sadece Romani konuşmayan gruplar arasında yaygındır. Bunlar Romani lehçesi konuşurlar. Falcılık, sepetçilik ve çiçek satma ise Müslüman ve Hristiyan Romanlar arasında hem Romani konuşanlar hem de konuşmayanlar (Türkçe ve Bulgarca konuşanlar) için gözde mesleklerdir.

2.1.2. Din

Bulgar Romanlar temel olarak iki dine bölünmüşlerdir: İslam ve Hıristiyanlık. Fakat Katolik ve Protestan olan bazı küçük gruplar da vardır. Müslüman olanlar hem Romani hem de Türkçe konuşurlar, fakat günlük iletişimlerini Türkçe ile sağlarlar. Hıristiyan olanlar da Romani ve Bulgarca konuşurlar, fakat günlük yaşamlarında Romani'den çok Bulgarca kullanırlar. Romanlar'ın din değiştirdikleri durumlar da vardır, örneğin Sofya'da yaşayan Romanlar yüzyılın başında Müslümandılar, fakat yüzyılın sonunda aralarında neredeyse hiç Müslüman kalmamıştı. Onların Hıristiyanlığa dönmelerinin nedeni çevrelerinin Bulgarlar'dan oluşmasıydı. Diğer bir taraftan hem Müslüman hem de Hıristiyan gruplar arasından Pentecostallığa (Protestanlık) dönen Romanlar olduğuna dair kanıtlar vardır. Bulgar Romanlar dini kuralları takip etmede çok katı değillerdir. Ayrıca yakın zamanlara kadar Bulgaristan'da varolan komünizm nedeniyle ateist olan birçok Roman vardır.

2.1.3. Gelenekler

Geleneklere baktığımızda Bulgaristan'daki Roman topluluğu homojen değildir. Müslüman, Hıristiyan ve Protestan Romanlar arasında bazı farklılıklar vardır. Gelenekler çoğunlukla dine dayanır. Fakat düğünler veya St. George Günü'nün (6 Mayıs) kutlanması gibi bazı ortak gelenekler vardır. Cenaze törenleri arasında ise dinlere dayalı farklılıklar bulunmaktadır.

2.1.4. Dil

Ermenice, Yahudice ve Türkçe ile birlikte 4 azınlık dilinden biri olarak tanınsa bile Romani dilinin Bulgaristan'da çok düşük bir statüsü vardır. Yine de Romani çok sayıda Roman tarafından konuşulur. Burada bulunan Romani lehçeleri Vlah ve Vlah olmayan lehçeler olarak iki gruba bölünebilir. Bir lehçenin hangi gruba dahil olacağı lehçedeki Romani asıllı kelimelerin içeriğine bağlıdır. Romanya ve Bulgaristan arasında çok seyahat eden Ro-

manlar birçok Romence kelime edinmişlerdir; bu nedenle de lehçeleri Vlah lehçeler grubuna aittir. Romence dili ile ilişkisi olmayan grupların lehçeleri ise Vlah olmayan lehçeler grubuna dahildir. Aslında Vlah lehçeleri Balkan ülkelerinin ve diğer ülkelerin çoğunda bulunabilir. Bu çalışmanın amacı uğrunda röportaj yapılan insanların bir kısmı günlük yaşamlarında Vlah lehçeler grubuna ait olan "Laho" lehçesini konuşmaktaydı. Diğer bir popüler lehçe ise Vlah olmayan lehçeler grubuna dahil olan "Horahano" lehçesidir. Sofya'lı Romanlar arasında popüler olan diğer bir lehçe de Vlah olmayan lehçeler grubuna ait olan "Erlija" lehçesidir. Biz çalışmamıza "Laho" ve "Horahano" lehçelerini konuşan insanları dahil ettik.

2.1.5. Eğitim

Bulgar Romanlar arasında Kolej ve Üniversite seviyesinde yüksek eğitim alan birçok Roman vardır. Bulgaristan'da öğretmen, gazeteci, avukat ve doktor olan Romanlar bulmak oldukça normaldir. Aynı zamanda lise veya ortaokul eğitimi alan birçok Roman vardır. Yerleşim alanlarının çoğunda Romanlar için özel olarak yapılmış okullar vardır. Okul müfredatında Roman öğrenciler diğer derslerinin yanında anadilleri olarak Romani'yi de öğrenirler.

1.2.Türk Romanlar

Çağdaş Türk Ansiklopedileri Türkiye'de Romanlar'ın tarihi hakkında hiç bilgi vermez. Romani dili hakkındaki birkaç makale (Heinschik, 1994; Kyuchukov, 1996; Kolukırık, 2006) dışında Türkiye'deki Romanlar hakkında tamamlanmış hiçbir bilimsel bilgi yoktur.

Türkiye'deki Roman nüfusunun toplam sayısı bilinmiyor. J.-P. Liegeois'e (1994) göre Türkiye'deki Çingeneler'in sayısı yaklaşık olarak 500.000'dir. Fakat, J.-P. Liegeois, Çingene tanımı ile göçebe hayatına ve Çingene yaşam tarzına sahip olan gruplardan da bahseder. Romanlar'ın kendileri bu sayının daha çok olduğunu düşünmektedir, fakat ne kadar olduğunu tahmin edemezler. Bazı Özel Türk Kurumları toplam Roman nüfusunun 3 ile 3.5 milyon arasında olduğunu belirtirler. Diğer taraftan, İzmir'deki bazı Roman eylemcileri Roman topluluğunun toplam sayısının 65 milyon vatandaş arasında 14-15 milyon kadar olduğunu düşünürler. Bana göre, Romanlar'ın sayısı Türkiye'de 3 milyondan az değildir.

Romanlar genellikle şehirlerin ve kasabaların belli semtlerinde yaşarlar. Daha çok İstanbul, İzmir, Edirne, Mersin, Adana, Samsun ve Tekirdağ gibi büyük şehirlerde yoğunlaşırlar, fakat küçük kasaba ve köylerde de Romanlar'a rastlamak mümkündür. Bugünlerde Türkiye'deki Romanlar'ın çoğu yerleşiktir. Göçebe gruplar "şehirli kış mahallelerinden ayrılıp ilkbahardan sonbahara kadar tahmin edilebilir güzergahları takip ederler." (Andrews, 1989). Genellikle de İstanbul'a giderler. Yerleşik Romanlar'ın çoğu asimile olmuştur ve sanki Türkmüş gibi davranırlar, ayrıca artık Romani konuşmazlar. Göçebe olanlar arasında dil çok daha iyi korunur. Toplum içerisinde kabul edilme ve bütünleşme sorunlarından kaçınmak için Romanlar kendilerini Roman olarak tanıtmazlar ve Türk olduklarını söylerler. Araştırmalarımız süresince bilgi toplama konusunda birçok zorluk ve sorun ile karşılaştık çünkü Roman insanlar genellikle bizimle konuşma fikrinden hoşlanmadılar ya da ses kaydı yapılmasını istemediler çünkü kendilerini toplumun geri kalanı gibi Türk olarak tanımlıyorlar.

Türkiye'deki Romanlar hakkında iyi yazılmış olan ilk çalışmayı A. Paspati (1870) yapmıştır. Paspati, çalışmasında Romanlar'ın çoğunlukla Rumeli ve Trakya'da yoğunlaştığını bildirir. Bu Romanlar göçebe bir hayat sürerler ve genellikle bir yerden başka bir yere hareket ederler. Genellikle de şehir merkezinde çadır kurarlar. "Çingeneleri karaya veya kasabalara yerleştirme çabaları sık sık gündeme gelmiştir. Sultan IV. Murat'ın göçebelerin merak alışkanlıklarını kırmak ve onları yerleşik bir hayatı benimsemeye zorlamak için çok çabaladığı söylenir." (Halliday, 1922:167). Osmanlı fatihleri Romanlar'ı İstanbul'da yerleşik halde bulmuşlardır ve 17. yüzyılda diğer Türk kasabalarında da sık sık Roman mahallelerine rastlanmıştır. Paspati (1870) yerleşik Romanlar'ın hala göçebe Romanlar'dan daha az olduğunu söyler. Yerleşik Romanlar Hıristiyandırlar ve İstanbul'da çoğunlukla Yenibahçe, Kasımpaşa, Çınar Çeşme gibi yerlerde yoğunlaşırlar.

Halliday Evliya Çelebi'den ayrılarak der ki; "yerleşik Çingeneler şehir Türkler tarafından fethedilmeden önce İstanbul'da yerleşmişlerdi. Evliya Çelebiye göre, Fatih Sultan Mehmet Balat mahallesinde Çingeneler için Balat Şehri'ni kurmuştur. Balat mahallesi Altın Boynuz (Haliç) üzerinde ve İstanbul üçgeninin kuzey doruğunda yer alır. Geçmişte de, şimdi de bir azınlık mahallesidir. Fakat günümüz Çingeneleri batıya doğru yön

değiştirmişlerdir ve şimdi Edirne Kapı ile Topkapı arasında ve aynı bölgede surların dışındaki kare kule olan Sulukule'nin her iki tarafında ikamet ederler" (s. 179-180). Aslında bugünlerde hala yüzyıllar önce yaşadıkları yerlerde yaşarlar.

2.2.1. Meslekler

O zamanlar Paspati Roman mesleklerinin müziysenlik, bakırcılık, odun ve kömür satıcılığı olduğunu bildirir. Halliday (1922) der ki; "erkekler kalaycı, kızlar da müzisyendi". Aynı zamanda Romanlar arasında Boza yapanlar ve satanlar ile sepetçiler (sepet veya küfe yapanlar) olduğunu da söyler. 1952 yılında "yerleşikler Romanlar'ın sepetçilik, sandalye tamirciliği, teneke ustalığı ve bakırcılık gibi geleneksel mesleklerini de devam ettirmekteydi." (Levy, 1952:7) Bugünlerde Romanlar İzmir'dekiler gibi çoğunlukla müzisyenlik, çiçek satıcılığı, kapıcılık, ayakkabı boyacılığı ve sepetçilik yapmaktadır" (Heinschink, 1994). Göçebe olanlar arasında ise en yaygın olan meslekler falcılık, kalaycılık, çadırcılık veya ayı oynatıcılığıdır.

2.2.2. Din

Romanları'ın 120-130 yıl önce sahip oldukları dinler Paspati tarafından İslam ve Hristiyanlık olarak tanımlanır. Göçebe Romanlar'ın çoğu İslam dini mensubuydu; yerleşikler ise Hristiyanlığı kabul etmişlerdi. Eğer günümüze bakacak olursak çok katı bir şekilde kurallara uyuyor olmasalar bile Romanlar'ın tümünün Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Müslümanlığın cenaze işleri hakkındaki kuralları ve temel Müslüman Bayramları Romanlar tarafından sıkı bir şekilde takip edilmektedir.

Andrews (1989) der ki Romanlar; "özellikle Mayıs ayının ilk haftasında kutlanan büyük bahar festivali ve kurban haftası *Kakkava* gibi kendi dinsel geleneklerine de sahiptirler. Van şehrindeki Poşa bölgesinde yaşayan Romanlar Müslüman, fakat Tokat şehrinde yaşayan Romanlar Hıristiyan olarak bildirilirler" (s. 140).

2.2.3. Gelenekler

Türkiye'deki Romanlar diğer Balkan ülkelerindeki Romanlar ile aynı geleneklere sahiptirler. Her yıl büyük bahar festivalleri düzenlerler. Ayrıca 6 Mayıs'ta "Hıdrellez" gününü (Hristiyanlar arasında "George günü") kutlar-

lar. Ateşler yakıp üstünden atlar, en güzel kıyafetlerini giyer, özel yemekler pişirir, davul ve kaval çalarlar. Aynı zamanda en güzel kızlardan birini süsler ve bütün hastaları iyileştirecek bir "baba'nın" varlığına inanırlar. Bu babayı "Babafingo" olarak adlandırırlar. (E. Anar, yayınlanmamış rapor)

Romanlar'ın düğün törenleri 2 gün sürer. İlk gün müzik çalarak kendilerini eğlendirirler ve akşamleyin geline henna adı verilen kınayı yakmak için bir tören düzenlerler. İkinci günde gelin düğün elbisesini giyer ve aynı günün akşamı damadın evine götürülür ve düğün töreni sona erer. Türkiye'deki Romanlar boşanmazlar; evlendikleri zaman yaşamlarının sonuna kadar birlikte yaşarlar.

2.2.4. Dil

Paspati, 120-130 yıl önce yerleşik Romanlar ile göçebelerin birbirlerinin konuştukları Romani'yi anlamadıklarını söyler. Bu Romanlar arasında bazı çekişmeler vardır. Şimdi de durum çok farklı değildir - yerleşik Romanlar göçebeleri sevmezler ve genellikle onlarla alay ederler. Benim gözlemlerim Romani dilini konuşanların çok düşük bir prestije sahip olduklarını ve bütün Romani konuşanlarının alay konusu olduğunu göstermektedir.

Paspati'ye göre Romanlar'ın dilinde geçen yüzyıl boyunca bazı değişiklikler olmuştur. Örneğin Rumeli'de yaşayan Romanlar Avrupa ve Amerika'daki tüm Romanlar'la kolayca iletişim kurmalarını sağlayan farklı bir lehçe konuşurlardı. Onların dilinde Yunanca'dan gelen birçok sözcük vardı. Yunanistan ile ilişkileri olmayan Küçük Asya Romanları'nın dili ise çoğunlukla Türkçe ve Arapça'dan gelen sözcükler içerirdi. Bugün de durum aynıdır. Esas olan iki grup lehçe vardır - Vlah olmayan (Erlija) lehçeler ve Vlah (Laho) lehçeleri. İki grup da yerleşmiştir ve hala birbirlerini anlamakta zorluk çekerler. İletişimdeki zorluklar ilişki kurulan iki dilden kaynaklanır -Türkçe ve Yunanca. Erlija lehçesi Türkçe'den alınan sözcükler içerir ve bu grubun üyeleri sonradan yerleşmiştir; Laho lehçesi de Yunanca'dan alınan sözcükler içerir ve bu grubun üyeleri daha önceden yerleşmiştir, fakat bu yerleşmenin tam zamanı tahmin edilememektedir.

Andrews'e göre (1989:139-140) "Romani sözcüklerinin Türkçe, Kürtçe ve Farsça sözcüklerle birlikte bulunduğu ve bu dillerin bazen önek ve soneklerin kullanımı ile "gizli diller" olarak birleştirildiği Anadolu'da gezgin grupların yaygın bir asimilasyon geçirdiğine dair kanıtlar vardır. Tür-

kiye'nin Doğusunda Poşa'lar tarafından konuşulan Ermenistan'ın Romani lehçesi farklıdır. Samsun'da ise Romani'nin Trakya lehçesi konuşulur."

Yayınlanmamış raporunda P. Bakker (1995) Türkiye'deki Romani'nin Türkçe'den birçok dilbilimsel özellik aldığını tahmin eder. Bazen Türkçe bilgisine sahip olmayan birinin Türk Romanlar tarafından konuşulan Romani'yi anlaması çok zordur. Türkçe'den gelen bütün önekler ve sonekler Romani'yi anlaşılması zor bir dil haline getirir.

2.2.5. Eğitim

Edebiyatı gözden geçirirken Türkiye'deki Romanlar'ın eğitimi hakkında hiç bilgi bulamadım. Roman çocukların çağdaş Türk okullarında karşılaştığı eğitim ile ilgili sorunlar, çocukların sosyalleşmeleri ve Türk okullarının ana görüşüne adaptasyonu hakkında hiçbir bilimsel bilgi yok.

Roman çocuklar genellikle ulusal Türk okullarına giderler. Ulaştıkları seviye ilkokul seviyesidir ve yüksek eğitime devam eden Roman çocukların toplam sayısı bilinmemektedir. Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'nda bile bu konu hakkında istatistiksel bir bilgi yoktur.

Hem Romanlar'm hem de Türkler'in arasında eğitimli Romanlar olduğuna inananlar vardır, fakat Romanlar kendilerini "Çingene" olarak tanımlamayı reddederler ve Roman yaşamı ve problemleri ile ilgilenmezler.

2. Günümüzdeki Görünüm

2.1.Bulgaristan'da

Bulgaristan'daki Roman topluluğu diğer yerlerdeki Roman topluluklarından çok da farklı değildir. Romanlar çoğunlukla kasabanın ya da şehrin uç kısımlarındaki Romani yerleşim alanlarında yaşarlar ve yaşam koşulları çok da iyi değildir.

Gradinarovo

Gradinarovo köyünde yaşayan yaklaşık 1000 Roman vardır. Bu köy Bulgaristan'ın kuzeyinde yer alan Provadia kasabasına çok uzak değildir. Romanlar köy merkezinden 2-3 kilometre uzakta yer alan Romani yerleşim alanında yaşarlar. Bu Romanlar Romani'nin Vlah olmayan lehçeler grubuna ait olan "Horahano" lehçesini konuşurlar.

Zlatina

Zlatina Türkçe konuşan yaklaşık 200 Roman'ın yaşadığı diğer bir küçük köydür. Geçmişte bu Romanlar "Laho" ya da "Horahano" lehçelerini konuşurlardı, fakat bugünlerde sadece Türkçe konuşuyorlar. Bu köy de Bulgaristan'ın kuzeyindeki Provadia kasabasına çok uzak değildir.

Provadia

Provadia kasabasında genel olarak ikamet eden 20.000 kişi vardır. Buradaki Romanlar'ın gerçek sayısı bilinmez, fakat bana göre buradaki Romanlar'ın sayısı yaklaşık olarak 5000'dir. Günlük yaşamda Türkçe konuşanlar da vardır Romani konuşanlar da. Türkçe konuşan Romanlar Romani bilseler bile Türkçe konuşmayı tercih ederler çünkü Türkçe'nin toplumdaki prestiji daha fazladır. Fakat dillerini Romani'ye çevirmeleri gerekirse, bunu yapabilirler ve bütün bir konuşmayı Romani ile sürdürebilirler.

2.2. Türkiye'de

Türkiye'nin farklı kısımlarında farklı Roman topluluklarını ziyaret ettim. Bu toplulukların hepsi birbirine benzer; Romani bilseler bile kendi aralarında sadece Türkçe konuşurlar, çocuklar Romani bilmez ve yaşam koşulları oldukça kötüdür.

Çatalca

Çatalca İstanbu'a çok uzak olmayan küçük bir kasabadır. Çatalca'nın nüfusu yaklaşık olarak 11.500'dür. Burada yerleşmiş olan Romanlar'ın toplam sayısı bilinmemektedir, fakat bu kasabada iki tane Roman mahallesi vardır. Bu iki mahallede yaşayan insanların sayısının 3000 olduğunu tahmin ediyoruz. Burada yaşayan Romanlar yerleşiktir. Düşük yaşam standartlarından ötürü, ziyaret ettiğimiz evlerin acil olarak elektrik, su, telefon, vb ihtiyaçları vardı. Bu kasabadaki Roman evlerinin şekilleri ekonomik duruma göre büyük ya da küçük olarak değişiklik gösterir. Genellikle evlerin duvarlarında bazı Türk şarkıcıların fotoğraflarından başka hiçbir şey yoktur.

Çatalca'daki Romanlar yerleşik bir hayata sahip oldukları için "Çingene" olarak adlandırılmak istemezler. Yerleşik Romanlar'ın Romani konuşmadıklarını düşünürler ve kendilerini "sosyete" Romanları olarak tanımlarlar. Onlar için gerçek Romanlar çadırlarda yaşayanlar, Romani konu-

şanlar ve göçebe bir hayata sahip olanlardır. Bu Romanlar'ın çoğu eskiden kalaycı olarak çalışırken teknolojinin gelişmesi ile işlerini kaybetmişlerdir. Şimdi para kazanmak için çiçek satarlar ve eğer daha çok para kazanmak isterlerse büyük şehirlere gitmek zorunda kalırlar. Hala Romani dilini kullanan Romanlar "Laho" lehçesi ile konuşurlar.

Yakuplu

Yakuplu İstanbul'un 40 kilometre dışında yer alan bir köydür ve orada yaklaşık olarak 500 ile 1000 arası Roman yaşar. Buradaki yaşam koşulları Çatalca'dakinden bile daha kötüdür. Evler birbirine çok yakındır ve çamurdan yapılmıştır; başka su kaynakları olmadığı için su alabilmek için dışarıdaki özel bir çeşmeyi kullanırlar. Evlerin dış cephelerindeki kırıklar çadır bezi ve naylon ile kapatılmıştır. Evler arasındaki yollar tuvaletlerden gelen kirli sulardan ötürü çok sağlıksız ve tehlikelidir.

Yakuplu'daki Romanlar tıpkı diğer kasabalardaki Romanlar gibi giyinirler. Konuştuğumuz insanlar genç Romanlar'ın ya fabrikalarda çalıştıklarını ya da kapıcı olduklarını söylediler. Yaşlı olanlar ise yaşlarından ötürü iş bulamazlar, bu nedenle zamanlarının çoğunu evlerinde geçirirler. Bu Romanlar'ın önceden yapmış oldukları meslekler (kalaycılık, sepetçilik) artık işe yaramadığı için çok üzgün olduklarını anlıyoruz. Yaşlı nüfusun büyük bir kısmı işsizdir. Bu köydeki Romanlar Romani'yi çok iyi konuşurlar ve kendi aralarında çoğu zaman Romani konuşurlar. Kullandıkları lehçe Erlija lehçesidir.

İzmir

İzmir'de Örnekköy, Karşıyaka ve Ballıkuyu'da olmak üzere birkaç tane Roman mahallesi vardır. Bu Romanlar'm tümü Müslümandır. Türkleşme süreci burada çok etkin değildir. Roman kafeteryası ve bir Roman Derneği olan "Romani Kültür ve Danışma Derneği" vardır. Bu derneğin amacı Roman kültürünü geliştirmek, kimlik çalışmaları yapmak ve Romanlar'a sosyal, eğitimsel ve iş ile sağlık imkanları hakkındaki problemlerini çözmeleri konusunda yardım etmektir.

Buradaki Romanlar yüzyılın başında Yunanistan'dan gelmiştir ve sepetçilik, kalaycılık, at satıcılığı gibi meslekler edinmişlerdir. Bugünlerde artık bu işlerde çalışmazlar. Yaz boyunca karpuz, pamuk, vb toplayarak

tarlada çalışırlar.

Bu Romanlar'ın konuştuğu Romani lehçesi Erlija'dır ve bu lehçe Türkçe'den alınmış sözcüklerle dolu olsa bile Bulgaristan'ın Sofya şehrindeki lehçeye çok yakındır. Urla İzmir'e yakın olan bir kasabadır. Bu kasabada iki tane mahalle bulunur. Biz bu iki mahalleden birini ziyaret ettik. Bu mahalledeki Romanlar çok fakirler. Evleri çamurdan yapılmış. Temel meslekleri sepetçilik ve çiçekçilik. Erlija lehçesini konuşuyorlar. Ebeveynler çocuklarına elbise, ayakkabı ve ders kitabı alamayacak kadar fakir oldukları için çocuklar okula gidemiyor.

Kadıköy - İstanbul

Kadıköy İstanbul'un Asya tarafında yer alan bir bölgedir. Romanlar bu bölgenin değişik kısımlarına yerleşmişlerdir, fakat biz Karaca Ahmet mezarlığının yanında çadır kurmuş olan bir grup göçebe Roman'ı ziyaret ettik. Bu Romanlar paralarını mezarlığı ziyarete gelen insanlardan kazanıyorlar. Burada içerisinde yaklaşık 50 insanın yaşadığı 10 tane çadır var. Çadırlarını yerleştirdikleri tepe yerleşmek için çok riskli ve bu yerde yaşamak aslında yasak. Çadırlarında bulunan kaşık, tabak, yastık gibi araç gereçlerin hepsi çöp kutularından toplanmış. Çadırların içinde gaz lambaları kullanıyorlar çünkü elektrik yok ve su almak için başka yerlere gitmeleri gerekiyor. Burada farkına vardığımız şey göçebe Romanlar'ın yerleşik Romanlar'dan daha kötü bir yaşama sahip oldukları. Yemek alabilmek için her zaman paraları olmuyor ve büyük sağlık problemleriyle karşılaşıyorlar.

Diğer bir önemli husus buradaki Romanlar'ın ziyaret ettiğimiz diğer yerleşik Romanlar gibi Romani konuşmaktan utanmamaları. Romani konuşan birilerini görmek onlara zevk veriyor. Kimlikleri ile ilgili bir problemleri yok, fakat Çingene olarak adlandırılmaktan hoşlanmıyorlar. Roman olarak adlandırılmayı tercih ediyorlar, çünkü bunun daha prestijli olduğunu düşünüyorlar. Bu Romanlar'ın da eksi meslekleri diğer Romanlar'm mesleklerinden farklı değil, fakat teknoloji bu mesleklerini icra etmelerine daha fazla izin vermiyor. Ne giyecekleri konusunda fazla bir seçenekleri yok, çünkü çöpten ne bulurlarsa onu giyiyorlar.

Sonuç

Sonuç olarak şunu söylemem gerekir ki; Bulgaristan ve Türkiye'deki Roman toplulukları oldukça muhafazakarlar. Kendi dillerini, geleneklerini, kültürlerini ve yaşamlarını koruyabilmelerinin nedenlerinden biri de bu. Gözlemlerimiz sonucunda ulaştığımız bulgular neticesinde Bulgaristan ve Türkiye'deki Romanlar'm geçen yüzyıl boyunca içinde bulundukları durum şöyle tanımlanabilir:

1. Bugünlerde Romanlar'ın çoğu yerleşiktir. Ziyaret edilen şehirlerde ve kasabalarda Romanlar'ın çoğu evlerde yaşarlar, fakat hala göçebe hayatı sürdürenler de vardır.

2. Romanlar arasında eğitim seviyesi çok çeşitlidir. Türkiye'de çoğunlukla ilkokul eğitimi alırlar. Bulgaristan'da yüksek eğitim alan Romanlar da vardır.

3. Diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Romanlar arasında olduğu gibi bu Romanlar arasında da dil ve gelenekler korunmuştur.

Bulgaristan'da yaşayan Romanlar daha organize görünüyorlar, çünkü kendi özel derneklerine sahipler: İnsan Hakları Dernekleri, Eğitim Kuruluşları, Üniversite Öğrencileri Dernekleri, vb. Belki de Bulgaristan'ın Doğu Avrupa'nın bir parçası olması Romanlar'a daha organize olmaları ve uluslararası kurullarla daha fazla ilişki kurmaları hususunda yardımcı olmuştur ve bunun Türkiye için böyle olduğu söylenemez. Bulgaristan örneğinde, Romanlar'ın on yıllık dahil edilme süreci 2015'te bu süre dolana kadar Romanlar'a neye ulaşmak istedikleri konusunda açık bir fikre sahip olmaları için yardım eder, ve bu aynı zamanda Romanlar'a hükümet ile birlikte çalışma imkanı da verir. Öyle görünüyor ki; Türkiye'deki Romanlar bu seviyenin oldukça gerisindeler ve her ne kadar iki ülkedeki Romanlar arasında dil ve din konularında birçok benzerlik olsa da; Türkiye'de yaşayan Romanlar'ın kendi durumlarını kanıtlayabilmeleri için yapılması gereken birçok şey vardır.

Kaynakça

Anar, E. (1994), Report on Gypsies. Yayınlanmamış metin.

Andrews, P.A. (1989), Ethnic groups in the Republic of Turkey. Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag.

Bakker. P. (1995), Report on Romani Fieldwork in Turkey. Yayınlanmamış metin. Halliday, W. R. (1922) Some Notes Upon the Gypsies of Turkey. JGLS, Üçüncü seri, Sayı:L, 163-189.

Heinschink, M. (1994), Izmirsti Romove - Sepetdzides. Romano Dzaniben. N:2. İstanbul Ansiklopedisi (1994).

Halliday, W.R. (1922). Some Nnotes upon the Gypsies of Turkey. JGLS, Third series, vol. 1, 163

Kolukırık, Suat (2006a), "Dil, Kimlik ve Kültür: Tarlabaşı Çingenelerinde Dilin Sosyal İşlevi", Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl:8, Sayı:31, s. 97-109.

Kyuchukov, H. (1996), The Oral traditions among the Roma in Istanbul. Paper presented at the III International Romani Linguistics Conferance, Prague.

Levy, J. B. (1952), The Gypsies of Turkey. JGLS, Üçüncü seri, Sayı: XXX, bölümler 1-2, 5-13.

Paspati, A. (1870), Etudes sur les Tschigianes ou Bohemiens de l'Empire Ottoman. Constantinopol.

Çeviren: Seval ARSLAN

Bulgaristan'daki Çingeneler ve İnsan Hakları

Elena Marushiakova, Vesselin Popov

Giriş

Bulgaristan topraklarında ilk büyük Çingene iskanı yaklaşık olarak 12.-14. yüzyıllara kadar dayanmaktadır; hatta bu tarihlerden önce bile bazı temaslara rastlanabilir (bazı akademik tezlere göre bu temasların tarihi 9. yüzyıla kadar gidebilmektedir). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bir grup Çingene arasında yerleşik hayata geçme süreçleri etkindi (15. - 19. yüzyıllar), diğerleri ise hala göçebe olarak yaşamakta ve eksi mesleklerini devam ettirmekteydi. Bu zaman zarfında yarı-göçebe bir yaşam tarzı ortaya çıktı (Çingeneler bir kış konutuna sahiptiler, fakat belli dönemlerde bölgesel sınırlar içerisinde aktif bir göç hayatı sürerlerdi.)

17. ve 18. yüzyıllarda çok sayıda Çingene topluluğu Tuna prensliklerı'nden (Wallachia ve Moldova) ayrılarak Osmanlı İmparatorluğu'na gitti (Bulgaristan topraklarına ikinci Çingene göçü). Çingene Köleliğinin kaldırılmasından sonra 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında yeni Çingene grupları dalgalar halinde prensliklerden Bulgaristan'a geldiler. Çingeneler'in komşu ülkelerden (çoğunlukla Romanya ve Yunanistan) göçleri 20. yüzyıla kadar devam etti ve genellikle savaşlar boyunca ülke sınırlarının değişimi ile ilişkilendirildi (iki Balkan savaşı, I. ve II. Dünya savaşları).

Çingene Gruplarının Görünümü

Bulgaristan'daki Romanlar'm sayısı, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi, değişik kaynaklara dayandırılarak çoğunlukla yaklaşık olarak hesaplanır. 2001 yılının Mart ayında yapılan nüfus sayımına göre kendisini "Tsigani/Romi" (Çingeneler/Romanlar) olarak belirten 370,908 kişi vardır. Fakat değişik tahminlere göre, Bulgaristan'daki Çingene asıllıların sayısı

kaba bir tahminle yaklaşık 700,000 ile 800,000 arasında olduğu söylenebilir. Toplam nüfus sayısı (7,928,901) ile karşılaştırıldığında, bu rakam Bulgaristan'ı Roman nüfusunun büyük kısmını içeren bir ülke haline getirir.

Dünya'nın her tarafındaki diğer Çingeneler gibi Bulgar Çingeneler de homojen bir topluluk değildir. Bu Çingeneler birçok iç altbölümlere bölünmüşlerdir - ayrı gruplar, meta-grup birimleri ve alt-grup bölünmeleri. Sayıca en çok ve çeşitli olan *Yerlia'nın* meta-grup topluluğudur. Bunlar ilk göçmen dalgasının çocuklarıdır ve Romani'nin (Roman dili) "Balkan" grubunun farklı lehçelerini konuşurlar. Bunların çoğu genellikle Türk kimliğini tercih eder ve Türkçe konuşurlar, ya da kendilerini tarafsızca *Millet* olarak tanımlarlar.

Yerlia topluluğu iki ana altbölüme ayrılır - *Dassikane Romanlar* (örneğin Bulgar Çingeneler, yani Hristiyanlar) ve *Khorakhane Romanlar* (Örneğin Türk Çingeneler, yani Müslümanlar). Bu temel altbölümler çerçevesinde az ya da çok korunmuş olan zümre içi evlilik grupları (endogamik gruplar) varlıklarını devam ettirmektedirler, örneğin *Kalaidzhii, Burgudz - hii, Koshnichari, Dzhambazi, Musikanti, Fichiri, Futadzhii, Zvanchari,* vb.

Bu gruplarla birlikte eski mesleklerini ve benzer grup bölünmelerini hatırlayan büyük topluluklar da vardır, fakat bu gruplar daha gerçek değildir. Gruplar arasındaki sınırlar artık büyük ölçüde yok olmuştur ve daha büyük topluluklar çerçevesinde aktarılmıştır (*Dassikane Romanlar* veya *Khorakhane Romanlar*). Bu büyük topluluklar, Bulgaristan topraklarına yapılan göçün ikinci dalgasında (17. ve 18. yüzyıllar) yer alan Romanlar'ın torunları olan ve Romani'nin "Güney veya Eski Vlach" lehçelerini konuşan *Vlakhichki* ya da *Vlakhorya* gruplarını da içerir.

Yarı-göçebe hayatlarına hala devam ederek diğer Romanlar'dan ayrılan ve Romani'nin "Eski Vlach" lehçesini kullanan *Thracian Kalaidzi* (kendi adlandırmaları ile *Vlakhos/Vlakhoria*) grubunun yeri özeldir.

Bulgaristan'daki diğerlerinden kolayca ayrılabilen ikinci esas meta-grup Bulgaristan topraklarına yapılan göçün üçüncü dalgasının (19. ve 20. yüzyıllar) torunları olan *Kardarashi / Kaldarashi* (kendilerini genellikle "Gerçek Roman" anlamına gelen *Rom Tsiganyaka* olarak adlandırırlar) grubudur. Bunlar önceki göçebelerdir (1958'e kadar), çoğunlukla köylerde ve kasabalarda, nadiren de büyük şehirlerde ayrı ayrı yaşarlar. Roma-

ni'nin "Kuzey veya Yeni Vlach" lehçelerini konuşurlar ve birçok alt gruplara ayrılırlar.

Bulgaristan'da geniş çapta yayılmış olan üçüncü meta-grup topluluklarından biri çevredeki insanlar tarafından *Wallachians, Wallachian Çingeneleri* olarak adlandırılan *Rudari*'dir. Romence'nin bir lehçesini konuşurlar ve kendilerini Roman'lardan ayırt etmek için *Wallachians* olarak adlandırmayı tercih ederler. Geçmişte bunların çoğu göçebedir, fakat 19. ve 20. yüzyıllarda Bulgaristan topraklarına yerleşirler. Bu topluluk iki alt bölüm içerir: gelenkesel olarak ahşap eşyalarla ilgili el sanatları ile ilgilenen *Lingurari*, ve geleneksel olarak ayı ve maymun eğiticisi olan *Ursari*. *Rudari*'ler bütün ülkeye yayılmışlardır ve çoğunlukla köylerde ve küçük kasabalarda yaşarlar. (Bkz. Tablo:1)

1989 Sonrası Durum ve Anayasal Haklar

1989 sonbaharındaki değişimlerden sonra Bulgaristan ekonomik bir yıkım ile birlikte uzun bir sosyal ve ekonomik değişim dönemine girer. Romanlar'm çoğu endüstri, servis ve tarım alanlarındaki düşük kaliteli ama sürekli işlerinden alınırlar ve yeni, değişik yaşam stratejileri araştırmak için zorlanırlar. Bu Romanlar'ın çoğu sürekli veya mevsimlik olarak "gölge" ekonomisi sahasında çalışmaya başlarlar ve tarım işçileri olarak işe alınırlar. Son yıllarda bu iş aktiviteleri sınırlar ötesine ihraç edilmektedir.

Devlet enstitülerinin ve yerel otoritelerin Çingene politikası ve bu yaklaşımın tezahürleri yıllar boyunca değişiklik gösterse de, genellikle etkin siyasetin inkarı ve etkinlikler taklidi olarak özetlenebilir. 1991 yılında kişisel haklar varsayımına dayanan yeni bir anayasa benimsenmiştir. Bu anayasadan Çingenelerle ilgili en çok alıntı yapılan pasaj "etnik aidiyete dayalı olarak hiçbir hak sınırlaması veya imtiyaz" yapılamayacağını vurgulayan 6. maddenin 2. paragrafıdır; bu nedenle, azınlıklar sorununun çözülmesini gerektiren herhangi bir durum karşısında verilen tipik cevap anayasaya göre Bulgaristan vatandaşlarının eşit olduğu ve herhangi bir imtiyaz olamayacağıdır. 1992 yılının Kasım ayında Anayasa Mahkemesi "vatandaş grupları" için "olumsuz bir sosyal durumda" "sosyal olarak doğrulanmış belli imtiyazlara" izin vererek yukarıda bahsedilen durumla ilgili bir açıklama yapmıştır, böylece dar bir sosyo-ekonomik alanda bile olsa Çingeneler için belli bir devlet politikasını teşvik etmiştir.

1989 yılındaki değişimlerin sonuçlarından biri kamu alanlarında "Roman" tanımlamasının siyasi olarak doğru olan bir adlandırma olarak kullanılmaya başlanmasıdır. Bulgar Çingeneler'in bakış açısına göre, bu herhangi bir sorun yaratmaz çünkü onların hepsi Çingene topluluğunun Roman koluna aittirler. Fakat durum Çingenelerin sadece Roman koluna ait olmadığı ülkelerde böyle değildir (Türkiye örneğinde olduğu gibi).

Roman temsilcileri yeni sosyal ve siyasi durumda kendilerine siyasi yaşam içinde bir yer bulmaya çalışırlar. 1990 yılının Mart ayında Manush Romanov başkanlığında *Demokratik Roman Birliği* kurulur. Manush Romanov, Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin (BSP) listelerinden seçilen diğer iki Roman temsilciyle (Subi Golemanov ve Peter Alexandrov) birlikte *Büyük İnsanlar Topluluğu*'nda temsilci olur.

1991 seçimlerinden sonra parlamentoda hiç Roman kalmaz. Siyasi görüş ve sempatilerine bakmaksızın, Roman kurumları arasında bir tür birlik kurulması için bazı eğilimler ortaya çıkar ve 1992 yılının Ekim ayında Vasil Chaprazov başkanlığında *Birleşik Roman Birliği* kurulur. Fakat Roman eylemcilerinin hepsi bu birliğe katılma ve 1993 yılının Mayıs ayında Petar Georgiev başkanlığında *Bulgaristan Romanları Konfederasyonu* kurulur. 1994 seçimlerinden sonra yeni parlamentoda sadece bir tane Roman temsilcisi vardır - BSP'nin listelerinden Petar Georgiev.

Pratik olarak 90'ların ilk yarısında Romanlar ile ilgili herhangi bir devlet siyasetinden söz edilemez. Sadece 1994 yılında Bakanlar Kurulu'nda *Etnik Konular İçin Bölüm İçi Kurulu* oluşturulur. Bu kurul değişik bakanlıklardan gelen temsilcilerden oluşur ve bu alanda devlet politikalarını düzenlemek ile görevlidir, fakat böyle bir siyaset hiç olmamıştır. BSP hükümeti 1997 kışında Hükümet'in çökmesinden birkaç gün önce bu kurulu tek etkinliği kabul etmek ve imza atmak olan sosyal ve demografik konular için 'Bölüm İçi Kurul' olarak değiştirmiştir, böylece *Romanlar'ın Durumunu Geliştirme Programı* sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Yerel otoritelerin devlet kurumlarına bağlı olduğu (ve büyük ölçüde ekonomik olarak bu kurumlara bağımlı olduğu) hem yerel hem bölgesel seviyede de durum benzerdir. Çingene topluluklarının sayısız sorunlarını çözmek için değişik uluslararası kuruluşlar tarafından önerilen çözümlerin pratik olarak kullanılmamış olmasının (veya önerilen bu çözümler kabul edildikten sonra sadece değişik etkinliklerin taklit edilmesinin) nedeni budur.

Gelişimin siyasi yolundan ve Çingeneler'in/ Romanlar'ın durumunu geliştirmek için yapılan devlet siyasetinin taklidinden kaynaklanan hayal kırıklığı Roman hareketinin diğer parametrelerde ortaya çıkmasına ve gelişmesine güçlü bir destek verir. NGO sektörünün genel gelişimi altında Roman NGO'ları da oluşturulur. Bu Roman NGO'ları, o zamanın Bulgar yasama yetkisi sisteminin özelliklerinden ötürü çoğunlukla vakıf olarak adlandırılır, örneğin "Sosyal Roman Vakfı ve sonra bu vakıftan ayrılan Bölgesel Roman Gelişimi Vakfı, Kültürler Arası İşbirliği İçin Balkan Vakfı, Farklılığı Anlamak, Sosyal Roman Burro Vakfı, Roman-Lom Vakfı" vb.

Roman NGO sektörünün 90'ların ikinci yarısındaki gelişimine rağmen, ulusal ve politik hırsları olan Roman kurumları varlıklarını sürdürmeye devam ederler. Politik kriz 1997 baharındaki seçimlerde temsilcilerin siyasi yaşama dahil edilmelerine öncülük etmez ve yeni Parlamentoda seçimleri kazanan parti olan Demokratik Kuvvetler Birliği'nin (DKB) listelerinden Asen Hristov isimli sadece bir Roman vardır.

Yeni hükümet Roman'lar ile ilgili yeni bir siyaset uygulayacağını bildirir ve Bakanlar Kurulu'nda *Etnik ve Demografik Konular Ulusal Konseyi* (EDKUK) adıyla yeni bir kurum oluşturur, fakat bu kurumda uzun süre önemli etkinlikler gerçekleştirilmez. Bu durumda Bulgaristan'daki en eski ve etkin NGO'lardan biri olan *İnsan Hakları Projesi* (Dimitar Georgiev, Savelina Danova ve Rumyan Rusinov başkanlığında) *Bulgaristan Toplumunda Romanlar'ın Eşit Entegrasyonu İçin Sistem Programı*'nı hazırlayan bir çalışma grubu kurar. Ülke çapındaki Roman toplulukları arasında geniş çapta bir tartışmadan sonra bu program Roman kurumlarının temsilcilerinden oluşan ulusal yuvarlak masa'da 1998 yılının Ekim ayında onaylanır. 07.04.1999 tarihli uzun tartışmalardan sonra, Roman kurumları ve Bakanlar Kurulu arasında *Bulgaristan Toplumunda Romanlar'ın Eşit Entegrasyonu için Sistem Programı* 22.04.1999 tarihinden itibaren bir devlet dökümanı olarak kabul eden anlaşma imzalanır. Sistem Programı'nda Roman nüfusunun toplumdaki eşit olmayan pozisyonu, Romanlar'ın sosyal ve ekonomik sorunlarının esas nedeni olarak gösterilir. Devlet politikalarının temel yönergelerinin taslağı çıkarılır: ayrımın engellenmesi, sosyal ve ekonomik politika, sağlık, eğitim, etnik kültürün gelişimi, medyada Roman varlığı, Roman kadınların sorunları.

Fakat *Sistem Programı*'nın kabulünden sonra devlet bu programın gerçekleştirilmesi için gerekli olan etkin politikayı üstlenmez. Bu, Bulgaristan'daki Romanlar'ın topluluk hareketinin gelişmesine ve bu Romanlar'ın politik mücadelelere etkin katılımına yol açar. Tsvetelin Kanchev başkanlığında *Avro-Roman Ulusal Birliği* adıyla pek çok Roman politik hareketi ortaya çıkar. 1999 seçimlerinin arifesinde çoğu *Kardarasha* topluluğu tarafından yönetilen, diğerleri de Roman topluluğunun diğer iç altbölümleri ile bağlantılı olan *Özgür Bulgaristan Partisi*, *Demokratik Kongre Partisi*, *Demokratik Gelişim Birliği*, *Bulgaristan Gelecek Partisi*, *Akraba Sevgisi Demokratik Hareketi* adlarıyla diğer Roman partileri kurulur. 1999 seçimlerinde değişik partiler belediyelerdeki oyların toplamda %7-8'ini alırlar; böylece Romanlar'ın politik varlık potansiyeline sahip oldukları da kanıtlanır.

Değişik karakterlerden kaynaklanan nedenlerden ötürü, Romanlar 2001 seçimlerinde başarılarını tekrar edemezler. Yeni parlamentoda ikisi de Kardarasha topluluğundan olan sadece iki Roman temsilcisi vardır: Alexander Filipov (seçimleri kazanan eski Bulgar Tsar Simeon Sax-Koburg-Gotha önderliğindeki koalisyondan) ve Toma Tomov (BSP önderliğindeki koalisyondan).

Avrupa Birliği Süreci ve İnsan Hakları

2001 yılında Avrupa Birliği'ne ulaşma süreci başladıktan sonra Bulgaristan'daki durum önemli bir şekilde değişir. Bu değişim Çingeneler ve Romanlar için uygulanan devlet politikasına da yansır ve Çingeneler ile Romanlar'ın sorunlarını çözmek yeni Avrupa'ya Ulaşma Programları tarafından desteklenen birçok projenin temel odak noktası olur. *Etnik ve Demografik Konular Ulusal Konseyi* (EDKUK) yapı olarak korunur, fakat birkaç personel değişikliği yapılır ve kısa bir zaman için konsey başkanlığına Michael Ivanov'un yerine bir Roman kadını olan Svetla Vasileva getirilir. Devlet yönetiminde farklı zamanlarda ve farklı bölümlere atanan Roman uzmanların pozisyonu güçlenir. Bulgaristan'da Çingeneler için önemli bir olay da 2003 yılında Veliko Tarnovo Üniversitesi'nde Dr.Hristo Kyuchukov (Rom kökenli) önderliğinde "Roman Dili ve İlkokul Pedagojiği" adlı yeni bir dersin başlamasıdır. 2005 yılında Parlamento Üyeliği için yapılan paralamento seçimlerinde bir Rom olan Toma Tomov (BSP

önderliğindeki koalisyondan) seçilir ve diğer bir Rom, eski MP, Alexander Filipov Felaket Yönetimi Politikası'nın Bakan Vekili olur.

Bulgaristan'da ilk İnsan Hakları teşkilatı 1989'daki değişimlerden hemen sonra kurulur ve bu teşkilatın oluşturulması "dış" güçler, uluslararası insan hakları hareketleri ve yabancı destekçiler tarafından başlatılır. Bu teşkilat içinde ileri gelen Bulgar insan hakları eylemcilerinin ilk adımı atması ile başlatılan "İnsan Hakları Projesi" adlı Roman kurumu da vardır. Avrupa Birliği'ne adım adım ulaşma sürecinde bu tür teşkilatların işlevleri Bulgar hükümeti tarafından üstlenilir ve bu teşkilatların etkinliklerinin büyük bölümü gereksiz hale gelir. Uzun süredir beklemede olan ve ayrımcılığın çeşitli şekilleriyle savaşmak için büyük bir yönetimsel güce sahip bir devlet kuruluşu olan Ayrımcılık Karşıtı Komisyon 2005 baharında kurulur. Bu komisyonun ülke genelinde bölgesel temsilcilikler kurması beklenmektedir. Bu komisyonun başkan vekilliğine bir Roman olan Lalo Kamenov seçilir (Bulgar parlamentosu tarafından). Bu yeni durum ile birlikte insan hakları teşkilatından Bulgar Helsinki Komitesi ve İnsan Hakları Projesi gibi en ünlü olanlar bile pozisyonlarını, etkilerini ve önemlerini kaybederler.

Kaynakça

Human Rights Project. Program "For Equal Participation of Roma in Public Life of Bulgaria" - Roma Rights in Focus. Newsletter of Human Rights Project. 1998, No.10. Özel baskı.

Kyuchukov, H., Romani Children and Their Preparation for Literacy. A Case Study. Tilburg, 1995.

Marushiakova, E.; Popov, V. Gypsies (Roma) in Bulgaria. Frankfurt, Main: Peter Lang Verlag, 1997.

Marushiakova, E. / Popov, V., Gypsies in the Ottoman Empire. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2001

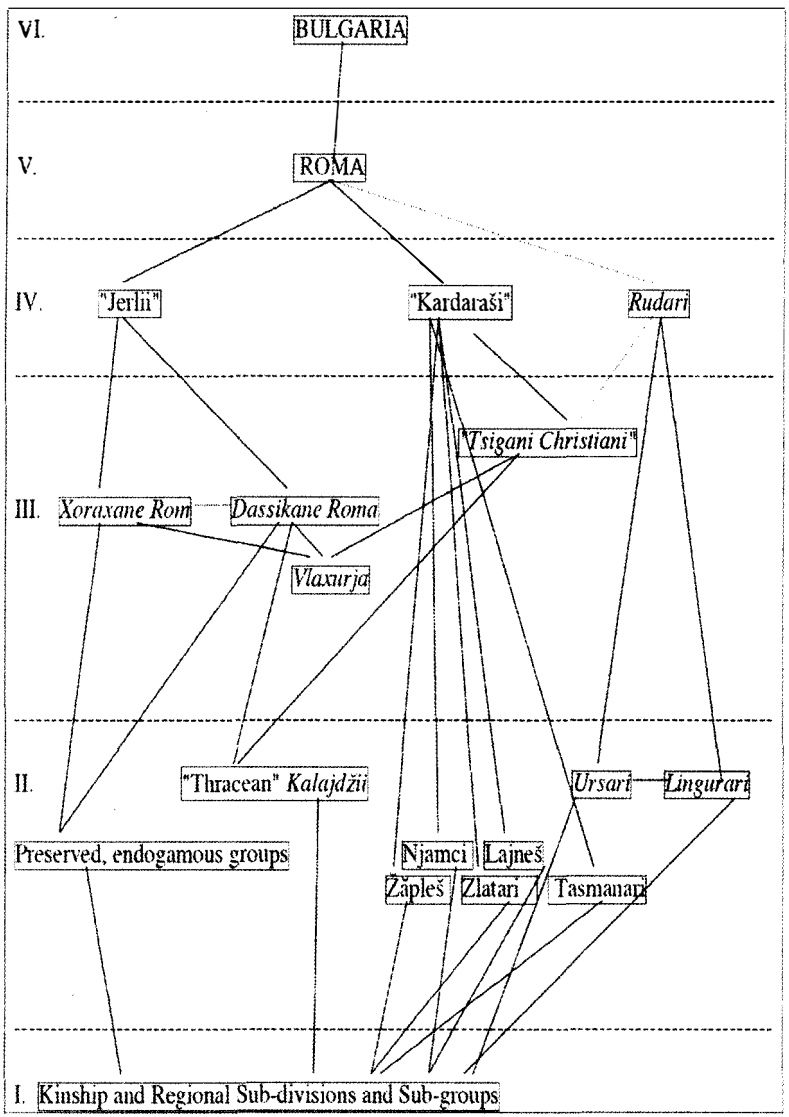
Marushiakova, E.; Popov, V., "Bulgaria: Ethnic Diversity but a Common Struggle for Equality." - in: Guy, Will (ed.) Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2001.

Marushiakova, E.; Popov, V., "The Gypsy Minority in Bulgaria - Policy and Community Development." - in: McDonald, Ch., Kovacs, J., Fenyes, Cs. (Eds.): The Roma Education Resource book, Budapest: OSI IEP, 2001.

Zang, Theodor, 1991. Destroying Ethnic Identity. The Gypsies of Bulgaria. A Helsinki Watch Report. New York.

Çeviren: Seval ARSLAN

Tablo 1: Bulgaristan'daki Çingeneler

Köln Şehri ve Çevresinde Yaşayan Çingeneler: Genel Bir Değerlendirme

Rüdiger Benninghaus

Giriş

Köln, Kuzey Ren Vestfalya eyaletinin en büyük şehridir ve nüfusu bir milyon civarındadır. Köln'de yaşayan Çingenelerin sayısını kimse tam olarak bilmemektedir. Ancak tahminen 7.000 Çingenenin bu bölgede yaşadığı söylenebilir. Bu bilgiye ek olarak Almanya'da yaşayan Çingenelerin toplam sayısının 100.000-130.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Köln'de yaşayan Çingeneler homojen bir grup değildir. Menşei, hukukî statüsü (vatandaş - mülteci - "turist"), dil (diyalekt), din ve adetler bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Özellikle hukukî statüleri sosyal konumlarını etkilemektedir ve mülteci olarak gelen Çingeneler (çoğu Roma grubundan), Almanya vatandaşı olan Çingenelere nazaran daha kötü bir durumda yaşamaktadırlar. "Turist" olarak ya da tamamen "kaçak" bir durumda olan ve çoğu Bulgaristan ve Romanya'dan gelen Çingeneler daha "özgürdürler" fakat hiç bir sosyal güvenceleri yoktur. Bu nedenle her an ülkelerine geri gönderilebilme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Köln şehrinde 15.000 ila 20.000 arasında "kaçak" insanın yaşadığı tahmin edilmektedir ve bunların arasında Çingenelerin sayısı hiç de az değildir.

Bu makalede Köln ve çevresinin çeşitli Çingene grupları kısaca tanıtılıp onların sosyal durumları hakkında bilgi verilecektir. Söz konusu bölge hakkında köklü ve geniş bir araştırma yapmak kolay bir iş olmadığı gibi, henüz bu konuda yapılmış bir çalışma da mevcut değildir. Bu nedenle genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Özellikle her hangi bir şehir veya bölgedeki Çingenelere baktığımızda detaylara inip aralarındaki kültürel ve menşeî farkları hesaba katmamız gerekir. Buna ek olarak Çin-

gene gruplarının sınıflandırılması kendi başına bir meseledir ve bu konudaki çalışmalar büyük ölçüde eksik ve kısmen de yanlıştırlar.[1] Aşiret, kabile, sülâle ve meslek isimleri, yöre adlarından kaynaklanan isimleri, kendileri kullandıkları ve komşu Çingene ve gace[2] grupları tarafından verilen adlar çok karışık bir durumu oluşturmaktadır.

Sinti Grupları

Çingenelerin Almanya'daki varlığına ilk kez 1407 yılında rastlanılmakta ve bir Alman şehrinde (Hildesheim) görülen Çingene grubundan bahsedilmektedir.[3] Bunlar bir ihtimalle bugün Sinti[4] olarak tanınan Alman Çingeneleridirler. Öte yandan günümüzde Almanya ve Köln'de yaşayan

---

1 Bunu daha önce değişik araştırmacılar da vurguladılar: Münzel 1981, s.24: "*Zwei Jahrhunderte Zigeunerforschung und über 10.000 Publikationen haben keine Ordnung in diese Stämme bringen können.*" (İki yüzyıllık Çingene araştırmaları ve 10.000'den fazla yayın bu grupları bir düzene koyamadı). Ve (s.23): "*Die Beforschten jedenfalls verärgern den Forscher durch widersprüchliche Aussagen. ... Überdeutlich wird dieses Forscher-dilemma z.B. beim Durcheinander der Stammesnamen und -abgrenzungen.*" (Araştırılanlar ise araştırmacının kafasını çelişkili bilgilerle karıştırdılar. ... Araştırmacının problemi meselâ, karma karışık aşiret isimleri ve aşiretleri ayırmasından belli olur.") Münzel, o konudaki bir kaç kaynağı yan yana koyduğunda (s.23-24) bu meseleyi güzel bir şekilde açıklamıştır. Rakelmann 1988, s.88: „*Diese scheinbare Unordnung offenbart ein grundsätzliches Problem bei der Erfassung zigeunerischer Stämme. In den unzähligen Veröffentlichungen zum Thema zeigt sich immer wieder dieselbe Verwirrung; ...*" (Bu görüşe göre düzensizlik, Çingene gruplarının kaydedil-mesinin temel nedenini gösteriyor. Konu hakkındaki sayısız yayınlarda hep aynı telâş ortaya çıkıyor). Ve (s.89): "*Ob die Stammeseinteilung nun nach der Sprachgruppe, der Berufsgruppe oder der Nationalität vorgenommen wird, die Versuche einer eindeutigen Festlegung bringen in jedem Fall irreführende Ergebnisse. Bestenfalls geben sie ein Abbild der Stammesein-teilung von jener Gruppe aus gesehen wieder, von der der Forscher Informationen bezog.*" (Aşiretlerin farklılığı ister dil grubuna göre yapılsın, ister meslek grubuna veya milliyetine göre, kesin bir sınıflandırma her zaman yanıltılan sonuçları getiriyor. En iyi ihtimalle, araştırmacıya bilgi veren bir grubun kendi görüşüne göre grup sınıflandırmasını yansıtıyor.). Vossen kendisinin verdiği Çingene gruplarının listesinin (Vossen 1983, s.142-156) eksik olduğu kabul ediyor (s.157).

2 Değişik Çingenece diyalektlerinde Çingene olmayanlara verilen bir ad (çoğul).

3 Gilsenbach 1997, s.45; Djurı_/ Becken/ Bengsch 2002, s.195. Bu eski dokümanın çevirisi Hildesheim belediye arşivinin web sayfasında bulunur:http://www.stadtarchiv-hildesheim.de/publikationen/dok_52_weinamt.htm (26.3.2006). Bazı kaynaklar yanlışlıkla 1417 senesini veriyorlar ki o senede yine Hildesheim'de Çingeneler dosyalara girdiler (Gılsenbach 1997, s.47). "Tatteren" (her halde onları Tatarlara benzetmişler) diye geçiyorlar bu kaynakta. Bugüne kadar İskandinavya'da ve eskide de kuzey Almanya'da bu isim Çingeneler için kullanılıyor.

4 "Sinti" çoğuldur, bir erkek "Sinto''dur, bir kadın "Sintitsa" (çoğul: "Sintitse")

Sinti Çingeneleri homojen bir grup değildirler. Onların en büyük ve yerli sayılan grubu Alman Sinti (Gacikane Sinti) grubudur. Bu grubun da genellikle dolaştıkları bölgeye göre alt grupları vardır (Praistike Sinti, Efta Wagengere, Schlesingere v.b.). Köln'deki Alman Sinti Çingeneleri bu bölgeye Almanya'nın değişik bölgelerinden gelmişlerdir. Belki çoğu Almanya'nın Palatina, Württemberg, Bavyera ve Vestfalya, bugünkü Fransa'nın Alsas ve Polonya'nın Silezya civarlarından gelenlerdir.[5]

Bugün Alman Sinti diyalektiği (Sintetikes)[6] büyük bir oranda Almanca kelimelerle karışmış durumdadır ve diğer Çingene gruplarıyla iletişimde zorluklar yaşanmaktadır. Sinti'nin Nazi döneminde ve İkinci Dünya Harbinden sonra Alman vatandaşlıkları ellerinden alınmışsa da, bugün çoğu Alman vatandaşıdırlar.[7] Onların çoğu Katolik kilisesinin üyeleridirler, yalnız Protestan bölgelerinde yaşayan Sintiler Protestandırlar. Son 15 sene içerisinde ise Pantkotçular[8] Sinti Çingeneleri arasında epey taraftar kazanmış görünmektedir. Günümüzde Sinti'lerin çoğu yerleşik yaşama geçmiştir. Fakat yaz aylarında Almanya ve komşu ülkelerde karavanlarla dolaşanların sayısı da az değildir. 1975'te Köln belediyesi Roggendorf-Thenhoven semtinde Alman Sinti'nin bir grubuna 18 adet özel ev yaptırmıştır.[9] Bir çıkmaz sokak yalnızca onlara aittir. Onun dışında şehirde dağınık olarak yaşayan Sinti'de vardır.

---

5 Köln'de ve çevresinde bulunan bazı Alman Sinti sülaleleri bunlardır: Reinhardt, Mettbach, Steinberger, Meinhardt, Winter, Winterstein, Kiefer, Landsberger, Schmidt, Kreuz, Wolf, Weiss, Franz, Blum, Schopper, Richter, Bamberger, Berger, Kobi, Wagner, Seeger.

6 Her ne kadar Sinti dillerini "gizli" tutmak istese de, bir kaç eski yayın dışında yeni araştırmalar da vardır: Reinhard 1976 ve Holzinger 1995 (bu yazar maalesef Sinti ve Lalleri diyalektleri karıştırıyor). Bundan başka Kitabı Mukaddes'ten bir kaç tane Sintetikes çevirisi yapılmış.

7 Vatandaşlık konusunda: Klebe 1974; Weiler 1979, s.174-177; Jochum 1985; Anonim 1990 ve 1995; Willems 1992 ve Jansen 1995.

8 Çingeneler arasındaki Pantkotçuluk konusunda bkz. Chorınsky 2006; Gay y Blasco 1999/2000. Pantkotçu cemaatlar (Çingenelerinkiler de öyle) çeşitli örgütlere bağlıdırlar. Bazılarının websayfaları: http://www.liebe-demut-einigkeit.de/index2.html (26.11.2006; bu grup özellikle Lalleri'den oluştuğunu gözüküyor); başka benzer misyonerci gruplar da Almanya'daki Çingeneler arasında taraftar kazanıyor: http://www.zigeunermission.org/deutschland.html (26.11.2006).

9 Sobeck [1972]; Weiler 1979, s.165-168, 178-191; K.1980, s.23; Sozialdienst Katholischer Männer e.V. (ed.) 1981 (sayfasız).

Sinti Çingenelerin geleneksel meşguliyetleri özellikle müzisyenlik, cambazlık at satışı, sepetçilik, bileyicilik ve çerçiciliktir (küçük ev eşyaların satışı). Bu mesleklerden bazıları artık günümüzde geçerliliğini kaybettiğinden işsizlik oranları yüksektir. Buna bağlı olarak sosyal yardım alarak geçimini sağlayanların oranı hızla artmaktadır. Bazıları bugünlerde hurdacılık, eski mobilya tamiri, satışı ve halı pazarlama yoluyla uğraşmaktadırlar.

Okur-yazar oram Sinti arasında hala düşük olduğundan yüksek tahsil görmüş olan Sinti'ye nadir rastlanır. Sinti'nin tabu adetleri yüksek işsizliğin özel sebeplerindendir.[9] Genellikle Sinti örgütleşmesine karşıdırlar, fakat 1982 yılında "Zentralrat Deutscher Sinti und Roma" ("Alman Sinti ve Roma Merkez Konseyi", merkezi Heidelberg'tedir) kurulmuştur.[10] Derneğin taşıdığı isim bağlamında, Roma adını taşıyan Çingeneleri de içerisine aldığı düşünülebilir fakat bu örgüt ve çeşitli eyalet şubeleri esasen Sinti kuruluşlarıdırlar. "Zentralrat" Sinti Çingenelerinin en büyük örgütüdür, bununla birlikte Köln'de muhalif bir Sinti örgütü de kurulmuştur. "Sinti-Allianz Deutschland" ("Almanya Sinti Birliği").[11]

İkinci büyük Sinti grubu Lalleri diye geçen Çekiya (Bohemya)'dan gelen Çingenelerdir. Her ne kadar onların diyalekti[12] ve adetleri Alman Sinti'ye benzerseler de bazı araştırmacılar, onların Roma Çingenelerinden olduklarını tahmin etmektedir.[13] İkinci Dünya Harbinden önce de küçük Lalleri grupları Almanya'da dolaşmışlardır.[14] Ancak bugün Köln'de yaşa-

---

9 Alman Sinti'nin okul problemleri konusunda bkz. Wurr/ Träbıng-Butzmann 1998; Heupel 1999; Thomas 2000.

10 Vossen 1983, s.106. Bu kuruluşun websayfası: http://zentralrat.sintiundroma.de. Onun çalıştırdığı bir kültür ve dokümantasyon merkezi var: http://www.sintiundroma.de/index (26.11.2006).

11 Şu iki kuruluşun ilk görünüşte olan farklılıkları şunlardır: "Zentralrat", Almancada eskiden beri Çingeneler için kullanılan "Zigeuner" terimine karşı çıkıyor. "Sinti-Allianz" ise o terimi savunuyor. "Sinti-Allianz" bunun dışında Zentralrat'ın kendisini tek Sinti'yi temsil eden örgüt iddiasına karşı çıkıyor. Sinti-Allianz'ın web sayfası: http://www.sintiallianz-deutschland.de (26.11.2006).

12 Almanya'daki Lalleri diyalekti araştıran yeni yapıtlar pek yok. Fakat genç Lalleri'nin bir müzik grubu onların diyalektinde söyledikleri türküleri web sayfasında bulunur: http://www.melanie-terres.de/songbook/songbook_1.php (26.3.2006). Eski bir araştırma olarak özellikle Gillıat-Smith'ten (1908) bahsetmek gerekir.

13 Münzel 1981, s.24.

14 Arnold 1965, s.91. Naziler Almanya'da yalnız bin civarlarında Lalleri saydılar.

yan Lalleri[15] savaştan sonra Çekiya bölgesinden gelmişlerdir. Köln belediyesi Lalleri grupları için 1978'de Longerich mahallesinde bir sokakta 15 konut inşa etmiştir.[16]

Lalleri gruplarının ekonomik ve sosyal durumu Alman Sinti'lerin durumuna benzemektedir. Esasen Katolik olan Lalleri grupları gittikçe Pantkotçulara kaymaktadırlar. Alman Sinti'ye nazaran Lalleri biraz daha gezgincidirler. Bildiğim kadarıyla Almanya'da Lalleri derneği[17] bulunmamaktadır. Aralarından bazıları Sinti örgütlerine üyedirler.

Lalleri soyadlarının çoğu Almanca adlarıdır, yalnız bazıları Çekçedir. Bazı soyadlarının Alman Sinti'den "çaldıkları" söylenir.[18] Lalleri'nin bir kısmı Alman vatandaşlığa girememişlerdir. Vatandaşlığı geçmeyenler, vatansız statüsüyle yaşamaktadırlar.[19]

İkinci Dünya Harbinden çok sonra (büyük bir kısmı 1980'lerde) Yugoslavya'dan küçük sayıda Sinti Almanya'ya göç etmeye başlamıştır. Bunlar genellikle Sırbistan'ın Voyvodina bölgesi ve kısmen de Hırvatistan'dan gelenlerdir. Köln'de tahminen en az 30 hanede oturmaktadırlar ve Kölnberg denilen sosyal bir mesele oluşturan semtte ikamet etmektedirler. Almanca veya Slavlaşmış Almanca isimleri taşırlar.[20] Belki kısmen Lalleri kökenlidirler. Diyalektleri ise hem Alman Sinti hem Lalleri'den biraz farklıdır. Bugün itibariyle, Alman kökenli olarak ("Volksdeutsche") kabul edilip, yaşamlarını devam ettirmektedirler.

Yukarıda saydığımız Sinti grupları dışında az sayıda da olsa Macaristan, İtalya ve başka batı Avrupa ülkelerinden gelen Sinti gruplarına Köln'de rastlamak mümkündür.

---

15 Köln ve çevresinde yaşayan bazı Lalleri sülaleleri bunlardır: Schneeberger, Klimt, Weinrich, Walter, Kraus, Waitz, Rosenbach, Ru_i_ka, Daniel, Peter, Burianski.

16 K.1980, s.22; Sozialdienst Katholischer Männer e.V. (ed.) 1981 (sayfasız).

17 Hamın (Vestfalya) şehrinde Lalleri, Alman Sinti'den daha kalabalıkmışlar (bkz. Holzinger 1995; Brand 2001). Orada bir dernek olup olmadığı bilinmiyor. Köln'de ise 2006'da ekseriyetle bazı Lalleri tarafından bir dernek kurulmuş; fakat dernek isminde "Sinti" geçiyor, "Lalleri" değil.

18 Bunu hem Alman Sinti'den sık sık duyulur. Naziler de onu belirttiler (Döring 1964, s.80; isimler hakkında: Ritter 1941, s.487-489)

19 Sozialdienst Katholischer Männer e.V. (ed.) 1981 (sayfasız).

20 Köln'de bulunan bazı "Yugoslav" Sinti sülaleleri özellikle şunlardır: Riter, Horn, Brand, Dikan.

Roma Grupları

Çingeneler'in Roma gruplarının ancak 1860'tan sonra batı Avrupa'ya göç ettikleri düşünülür.[21] Sebep olarak Eflâk (Romanya) ve Moldavya'da Çingenelerin kölelik devrinin sona ermesi gösterilmektedir.[22] Fakat tüm doğu ve güneydoğu Avrupa'daki Çingeneler köle olmadıklarına göre daha önce de küçük sayıda da Roma'nın Almanya'ya sığındığı düşünülebilir.[23] İlk olarak Kalderaşa (Kelderara) ve daha küçük sayıda Çurara Roma grupları Rheinland bölgesine (Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinin batı kısmı) gelmişlerdir. Kalderaşa grubun geleneksel mesleği bakırcılık ve kalaycılıktır. Maddî durumları da bugüne kadar iyi olarak görülürdü. Bugünlerde ise eski meslekleri geçerliliğini kaybettiğinden halı ve araba satışı işleriyle geçimlerini sağlamaktadırlar. Soyadlarının çoğu Almanca değil, Lehce ve Macarca soyadlarıdır.[24] Tüm Almanya'daki Çingeneler arasında kimliklerini en az gizleyen grup Kalderaşa'dır.

1900'lü yıllarda Rheinland bölgesine Lovara olarak adlandırılan başka bir Roma grubu doğudan gelmeye başlamıştır.[25] Lovara'nın geleneksel mesleği (isimleri buradan kaynaklanıyor) at satıcılığıdır. Bugünlerde Lovara hah ve tekstil ürünleri satışı yaparak geçimlerini sağlamaktadır. Lovara grubu Almanya'ya geldiğinde çavukça Macarca soyadları bırakıp kendilerine Alman evrakları ve soyadları sağlamaya uğraşmışlar ve bugün genellikle Alman soyadları (genellikle Sinti'nin soyadları) taşırlar.[26]

Kalderaşa, Lovara ve Çurara gibi Roma grupları yüz yıldan fazla bir süre Almanya kaldıkları için bazen Alman Roma diye de adlandırılmakta-

---

21 Lucassen (1990, s.36, 324) 1868 senesi için Macaristan'dan gelen kalaycıların (Kalderaşa) izleri Hollanda arşivlerinde bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Arnold 1965, s.84-86.

22 Bu düşünceye pek çok kaynakta rastlanır, burada yalnız bir kaç tane verelim: Vossen 1983, s.55-60; Hancock 1987, s.37; Djuri_/Becken/ Bengsch 2002, s.133-136.

23 Fraser (1992, s.137) bu düşünceyi savunup bir kaç örnek vermektedir. Acton (1993, s.78) ise ona hak vermek zorunda kalmıştır.

24 Köln ve çevresinde bulunan bazı (Alman) Kalderaşa soyadları şunlardır: Goman, Czory, Demeter, Biela, Kwiek, Cyril. Belki aralarında esas Çurara da var.

25 Genel olarak: Fraser 1992, s.138. Hollanda için: Lucassen 1990, s.129, 132 ve 340. Rheinland bölgesindeki arşivlerde örnekler bulunur.

26 Nazi ‚araştırmacılar' da farkına vardılar: Justin 1943, s.21. Ayrıca bkz. Döring 1964, s.79; Arnold 1965, s.86. Köln'de yaşayan bazı (Alman) Lovara sülaleleri şunlardır: Wernicke, Pohl, Strauß, Rose, Grünholz, Grabowski.

dırlar. Bazı Roma grupları onları Sasetke veya Sastike Roma (Saksonya'lı, yani Alman Roma) diye adlandırırlar. Alman Sinti ve Roma olarak ulusal azınlık statüsünü kazanabildiler.[27] Buna rağmen yeniden Alman vatandaşlığına girmekte zorluk çekmişlerdir.[28]

Almanya'ya geldiklerinde Alman Roma grupları Katolik olarak görülmüşlerdir. Ancak Sinti'lerde olduğu gibi "Pantkotçular" Kalderaşa ve Lovara'lar arasında da taraftar kazanmaya devam etmektedir. Kalderaşa veya Lovara örgütleri Almanya'da çok fazla değildir.[29] Aralarından bazıları diğer Çingene örgütlerine üye olmaktadır.

Köln'de Kalderaşa veya Lovara dağınık olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Bunlar arasında Çurara grubundan[30] az sayıda nüfus bulunmaktadır. Lovara ve Kalderaşa'nın Polonya'daki akrabalık bağlarını kullanarak Almanyaya göç etmeye çalıştıkları bilinmektedir. 1950'lerden sonra Polonya'dan büyük sayıda bir Kalderaşa grubu Almanya'ya gelmiştir. Son dönemlerde ise bir kaç zengin Lovara'nın İsviçre ve Liechtenstein üzerinden Bonn şehrine gelmiş oldukları söylenir.

Köln'de en kalabalık Çingene topluluğu eski Yugoslavya'dan gelen Roma gruplarından oluşmaktadır. Bir kısmı işçi olarak 1960'larda,[31] bazı küçük gruplar da 1970'li yıllarda gelmişlerdir.[32] Çoğunluğu ise Yugoslavya'daki savaşlardan kaçıp mülteci olarak gelenlerdir. Onların çoğu "iltica"

---

27 1.2.1998 tarihinde "Rahmenübereinkommen des Europarates zum Schutz nationaler Minderheiten" (Avrupa Konsey'in Millî Azınlıkları Koruması Çerçeve Anlaşması) faaliyete geçti. Bundan başka aynı senede çıkan "Europäische Charta der Regional- oder Minderheitensprachen" (Bölgesel veya Azınlıklar Dillerinin Avrupa'daki Temel Kuralları) o konuda önemli bir anlaşmadır. Almanya'daki Çingenelerin azınlık statüsünün gelişmesi konusunda bkz. Zentralrat Deutscher Sinti und Roma 1994; Marten-Gotthold 1998; Esser 1999, s.55-56; Bundesministerium der Justiz (tarihsiz, 1999) ve Open Society Institute 2003, s.93. Pratik olarak bu tip anlaşmalar Almanya'daki Çingenelere çok şey kazandırmamıştır.

28 Hase-Mihalık 1987; Willems 1992.

29 Son zamanlarda ise Jane Kwiek diye genç bir Kalderaşa bayan "Bildungsinitiative Sinti und Roma in Offenburg" (Offenburg Sinti ve Roma eitim inisiyatifi) diye bir dernek kurdu. Hamburg'daki "Roma und Cinti Union" daha çok Poloinya'den gelen Roma'dan oluşuyormuş. Frankfurt/ Main de Alman Roma tarafından kurulmuş derneği var.

30 Örneğin Demestre sülalesi,

31 Kenrick (2001, s.419) özellikle Karadağ'dan Roma işçi göçüne katılma olduğunu yazıyor. Makedonya'dan gelen Roma işçiler arasında da büyük bir grubun olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bkz. Ackovı_ 2004.

32 Kenrick/Bakewell 1988, s.10.

kanununa uygun biçimde başvurmadıklarından çok sallantılı bir kalma statüsüyle burada yaşamaktadırlar.[33] Genellikle kendilerine üç aylık oturum verilmektedir. Fakat yabancı polisi onları her an "Yugoslavya'ya" geriye gönderebilir. Bunlar arasından bazıları 15 yıldan fazla bir süredir kalabalık yurtlarda yaşamaktadırlar. Belli bir grup grev ve yürüyüşler yaptıktan sonra 1990'ların ilk yıllarında daha sağlam bir oturum hakkı kazanabilmişlerdir. Özellikle Makedonya'dan gelen Roma grupları bu hakkı kazananlardır. Rheinland bölgesindeki merkezleri Düsseldorf şehrine taşınmıştır. Burada iki tane cami'nin yapımında yer almışlardır. Düsseldorf'taki Makedonya Roma grupları arasında bir kaç tane serbest iş adamı da bulunmaktadır.

Eski Yugoslavya'dan gelen Roma grupları din, dil ve adetler bakımdan homojen bir grup değillerdir. Makedonya, Kosovo ve kısmen Bosna, Karadağ ve güney Sırbistan'dan gelenler arasında Müslümanlar çoğunluktadır. Girişte bahsettiğimiz Çingene grupları sınıflandırmasının problemi özellikle Yugoslavya Roma gruplarında görülür.[34] Bazen bir üst adlandırma olarak Sırp Roma diye bir isme de rastlanılır. Bununla birlikte onlar arasında değişik gruplar bulunmak-tadır. Ortak noktaları ise Sırbistan'dan gelmeleri ve Sırp Ortodoks Hıristyanları olmalarıdır. Bazıları artık başka bir grup adı bile bilmiyorlar. Konuştukları dil Kalderaşa diyalektiğine yakın diyalekt-lerdir (veya onun alt diyalektleri).[35]

Yaşam tarzlarına göre başka bir adlandırma, hala veya yakın zamanlara kadar göçebe hayatını yaşayan Roma'ya verilen Çergara (Çergariya/ Çergaşiya/ Çergayra) ismidir. Leyaşa, Gurbetiya veya Cambaziya adları esasen aynı gruplara verilen değişik isimlerdir. Dil olarak yine Çingenece'nin (Romane/ Romanes) Eflâk grubuna[36] ait Kalderaşa diyalektine yakın olan diyalekleri konuşurlar. Din olarak aralarında hem Ortodoks Hıristiyanlar hem de Müslümanlar bulunur.

Sırp Roma'nın Köln'de bulunan bazı grupları; Şilingariya, Mırşariya (sözde leş yiyenler) ve Çuruganiya'dır. Şu üç grup Köln'de kalabalık ola-

---

33 Mülteci Roma'nın yasal ve sosyal durumunu Hermes (2001) özetliyor. Holl (2005b) Köln belediyesinin Roma mültecilerine karşı takındığı politikayı anlatıyor.

34 Eski Yugoslavya Roma grupları için bkz. Uhlik 1958.

35 Sırbistan'daki Kalderaşa diyalekti için bkz. Boretzky 1994.

36 Romanes'in Eflâk grubuna giren Romani diyalektlerinde özellikle Romen dilinin çok izleri bulunur. Bkz. Hancock 1995.

rak bulunmaktadırlar. Kopilariya, Kayn(y)ariya (tavuk çalanlar anlamına geliyor), Katunariya (tekstil ticaretiyle uğraşanlar) ve Kalderaşa kolu olan Bankuleşti grubu (eskide bakırcılar). Bütün bu gruplar Kalderaşa diyalektleri konuşup Sırp-Ortodoks'turlar.

Müslüman Çingeneler

Horahane (Xoraxane) ve Khorane Roma[37] adı ise ya Müslüman olan ya da ekseriyetle Türkçe konuşan veya en az bir Müslüman ismi taşıyan Roma'ya verilir. Bu ismin anlamı ise bölgeden bölgeye biraz değişmektedir. Diğer bir ifadeyle belirgin bir isim değildir. Böylece Müslüman olan Arliya Roma grubu esasen Horahane Roma'dandırlar. Fakat bazıları Türkçe konuşmadıklarından bu genel tanımlamayı kabul etmiyorlar. Onlar, bu ismi bazen Turski Tsigani (Türk Çingeneleri), Yarımagali veya Mısırmangır diye geçen Türkçe konuşan Roma'ya vermektedirler. Arliya'lar özellikle Makedonya'da ve kısmen Kosovo'da yaygın ve genellikle uzun zamandan beri yerleşik olan Roma'dırlar. Arliski diyalektiği (alt diyalektleriyle) Eflâk diyalektleri konuşmayan grubuna bağlıdır. Arliya'da bulunan alt grupları olarak özellikle Topanliya, Barutçiya, Macuriya ve Prištevatsiya sayılabilir. Onlar özellikle Üsküp'te bulunur. Yine Arliski diyalektleri konuşan bir kaç tane küçük ve Köln civarlarından sadece tek tük bulunan Müslüman Roma grupları daha vardır: Yujariya/ Konoplyariya (ipçilikle uğraşanlar), Koşniçariya/ Sepetçiye (sepetçilikle meşgul olanlar) ve Gavutne Roma (köylü Roma). Gavutne Roma arasında az olsa da Ortodokslar bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilen son üç grup ekseriyetle Makedonya'dan gelmişlerdir. Geçmişte Arliski Romanesi konuşan, fakat sonra Arnavutlaşan, özellikle Kosovo'dan, kısmen de Makedonya'nın batı bölgesinden gelen Müslüman Roma grubuna Aşkaliya (veya Malyok) denir. Onların bir kısmı Kosovo harbinden kaçıp Almanya'ya Arnavut mültecisi olarak gelmişlerdir. Arnavut harbinden bir süre sonra tekrar Kosovo'ya geri gönderildiklerinde esasen Arnavut olmadıklarını Alman makamlara anlatmakta zorluk çekmişlerdir. Daha memleketlerindeyken 1990 yıllarda Aşkaliya grubundan ayrılan yeni bir 'etnik grub' olarak Balkan Mısırlıları ortaya çıkmıştır.[62] Onlar

---

37 Xoraxane Roma (genel olarak) için bkz. Lockwood 1986, Piasere 1992.

Çingene ve Hindistan kökenli olmak yerine Mısır'dan gelmiş olmayı tercih etmektedirler. Bu grup Köln'de fazla bir nüfusa sahip değildir. Kuzey Ren-Vestfalya'nın bir kenti olan Mülheim/ Ruhr'da dernekleri vardır.[38]

Diyalekleri bir nevi Aliski ile Gurbetski arasında olan bir Roma grubu Bu(r)gurciya, Kovaçiya veya Arabaciya diye bir Müslüman Roma grubu özellikle Makedonya ve Kosovo'dan Rheinland bölgesine göç etmiştir.[39] Bu adlandırmaları geleneksel olarak farklı demircilik işleriyle uğraşmalarından kaynaklanmaktadır.

Makedon-Ortodoks olan ve Makedonya'dan gelen Gacikane Roma grubu üyesi alanların sayıları da Köln'de azdır. Gacikane Roma, Makedonca veya Makedonca ile karışmış bir Romanes dili konuşmaktadırlar. Genellikle Çingene kimliklerini gizletmeyi tercih etmektedirler. Yine Köln'de sayısı az olan kısmen Müslüman, kısmen de Makedon-Ortodoks olan, fakat Kalderaşa diyalektiğinin bir çeşidini konuşan Meçkariya veya Maimunciya (ayı veya maymun oynatanlar) diye adlandırılan ve yine Makedonya'dan gelen bir Roma grubu daha vardır.

Köln'de özellikle Karadağ, Bosna ve Sırbistan'dan gelen bazı Roma aileleri ve onların çocukları arasında hırsızlık ve kapkaççılık işleriyle ilgilenenler büyük bir rahatsızlığı da yol açmış görünmektedirler. Ancak bu problem büyük ölçüde belediyenin ve hükümetin yanlış mülteci politikasından kaynaklanmaktadır. Köln belediyesi bunu nihayet kabul edip sosyal ve eğitim alanında bazı olumlu adımları atmıştır. Rom e.V. derneğin idarecileriyle 2004 yılın sonbaharında 'Amaro Kher' ('bizim evimiz') denilen bir 'Roma okulu' açıldı.[40] Bu okul, daha önce formal eğitim almamış Roma çocuklarını, Alman okullarına gönderebilmeyi hedeflemektedir.

---

37 Bu grubun oluşması konusunda bkz. Duijzings 1997; Marushiakova v.b. 2001; Kenrick 2001, s.420.

38 Web sayfası da var: http://www.balkanaegypter.de (3.4.2006).

39 Bugurci diyalekti için bkz. Boretzky 1993.

40 Bkz. Holl 2005a; Völlmecke 2005. Okulun bir web sayfası da var: http://www.amaro-kher.de (3.4.2006). Ayrıca bkz. Rom e.V. derneğin web sayfası: http://www.romev.de (3.4.2006). 2003'te daha küçük çaplı bir Roma çocuk projesine, bir mülteci yurdunda Kindernöte denilen bir kuruluş tarafından başlanıldı, bkz.: http://www.kindernoete.de/html/angebote_romaschule.html (7.4.2006). Riedemann 2006 Köln'deki mülteci Roma çocuklarına yönelik olarak yapılan eğitim çalışmalarını değerlendirmektedir. Köln'de 1970 yıllarında Çingenelere (genellikle Sinti) yönelik yapılan sosyal faaliyetler için bkz. Esser 1979.

Bu projenin 'babası' ise Frankfurt/ Main şehrinde Romanya'dan gelen Roma çocukları için 1996 senesinde başlatılan 'Schaworalle' projesidir.[41]

Yugoslavya'dan sonra Polonya'dan II. Dünya Harbinden sonra değişik zamanlarda gelen Roma grupları Köln'de ikinci en büyük gruptur. Genel anlamda üç gruptan oluşmaktadırlar. Lovara'nın büyük bir kısmı daha önce Almanya'da yaşayan ve bir kısmı Naziler döneminde Polonya'ya sürgün edilen ailelerdendir. Polonya'dan gelen Kalderaşa içinde aynı durum geçerlidir. Bunlardan başka Polska Roma (Leh Roma)[42] diye adlandırılan, Eflâk diyalektiği konuşmayan bir Roma grubu daha Köln'de daha küçük bir sayıda mevcuttur. Her üç grup genellikle Katoliktirler, fakat onlarda da Pantkotçuluk gittikçe başarılı olmağa başlamıştır.

Gerçekte Bulgaristan ve Romanya vatandaşları olmalarına rağmen birkaç yıldır üç aylık vizeler aracılığıyla Almanyada kalan Roma Çingenelerinin sayısında bir artış gözlenmektedir.[43] Bunlardan özellikle Türkçe konuşan ve Müslüman olanları (Xoraxane Roma), sokaklarda, tramvaylarda veya Türk meyhanelerinde müzik yapmaktadır. Diğer bazıları ise Hıristiyandırlar (Dasikane Roma).[44]

Rheinland'ta Romanya'dan da kısa bir süreliğine gelen Roma grupları da bulunur.[45] Macaristan'dan gelen Çingenelerin sayısı ise (hem Roma hem de Sinti) bu bölgede oldukça düşüktür. İspanya'dan gelen işçi aileler arasında Gitanos (Kale) Çingenelerinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte elimizde net bir bilgi yoktur. Benzer bir durum İtalya ve Yunanistan için de geçerlidir. İtalyan göçmenler arasında hem Roma hem de ve Sinti (ve Lalleri) bulunur, fakat tam bir sayı verilememektedir. Yugoslavya'dan gelen bazı Roma aileler, belli bir süre İtalya'da kaldıktan sonra Almanya'ya göç etmişlerdir.[46]

---

41 'Schaworalle' (Romanes, hey çocuklar') için bkz. http://www.schaworalle.de (3.4.2006); Lındemann 2005, s.16-49.

42 Polska Roma ile ilgili bazı bilgiler için bkz. Ficowski 1992, s.89-91.

43 Bulgaristan Roma'nın göçleri konusunda bkz. Marushiakova v.b. 2004.

44 Bulgaristan'daki çeşitli Roma grupları konusunda bkz. Marushiakova/ Popov 1997, s.71-104.

45 Köln şehrindeki yerel bir gazete Bulgaristan ve Romanya'dan gelenlerin Köln'deki yaşamları üzerine bir röportaj yayınladı: Stinauer 2006.

46 İtalya'dan her halde özellikle polis baskısından kaçıp Almanya'ya göç etmişler; bkz. European Roma Rights Center 2000, s.13 ve sonraları. İtalya'daki Çingene mülteciler için ayrıca bkz. Hartlieb 1997; Malpezzi Prıce 2001.

Türkiye'den gelen Roma Çingenelerinin çoğu kendileri, "Türk" olarak gösterdikleri için sayıları tam olarak bilinmemektedir. Fakat bu sayı düşünüldüğünden daha fazladır.[47] Bunun dışında kendilerini ne Roma ne de Sinti olarak sayan ve özellikle Türkiye'den gelen Çingeneler Karaçi ve Mıtrıplar'dan da (Dom) bahsetmek gerekir. Fakat onlara Rheinland bölgesinde çok az rastlanır.

Almanya'nın en kalabalık Ermeni cemaatı Köln'de bulunur. Cemaat üyeleri arasında bir kaç aile Kastamonu ve Sinop illerinden gelenlerdir. Bunlar diğer Ermeniler tarafından Poşa olarak adlandırılmaktadır. Kehl anı Rhein (güney batı Almanya) kasabasında daha fazla bir nüfusa sahip oldukları söylenmektedir. Ancak Kastamonu ve Sinop'tan gelen bu grup kendisini Çingene (Poşa/ Lom) olarak değil, Ermeni olarak göstermektedir.[48]

Küçük sayıda Alevi olan Abdallar da bölgemizde bulunur. Meşhur ozan Neşet Ertaş Köln'e yakın bir kasabada yaşamaktadır.

Almanya'da Sosyolojik bakımdan Abdallar'a benzer bir topluluk bulunmaktadır ve Yenişe (Jenische)[49] en yaygın adlarıdır. Kendi aralarında kullandıkları bir argo dil vardır ancak bu bir dil sayılmaz. Bu argo'nun Almanca bir grameri vardır fakat kelimeler, değişik dillerden - Yiddiş, Çingenece, yöresel ve sunî kelimeler - alınmıştır.

Sonuç

Görüldüğü gibi Rheinland gibi belli bir bölgede yaşayan Çingeneler homojen bir grup değillerdir. Bu tespit Türkiye için de geçerlidir. Rom, Dom ve Lom Çingeneleri aralarında diyalekt, coğrafik köken (yerliler, değişik Balkan ülkelerden gelenler) ve geleneksel meslekler bakımından birbirlerinden farklı olan Çingene grupları vardır. Onun için her hangi bir araştırmanın detaylara inmesi zorunludur.

---

47 Sözde yalnız Balıkesir'den 50 Çingene ailesi Köln'de yaşıyormuş; Ayrıca Trakya ve İstanbul'dan da Roma Köln'e göç etmiş. 10-15 yıl önce Türkiye'den gelen bazı Roma Çingenelerinin bir müzisyenler derneği kurduğu söylenmekteydi. Fakat böyle bir dernek bulunmamaktadır.

48 Seropyan 2000 yılın makalesi Hıristiyan Poşalar arasında protestolar yaratmış. Çingene olarak gösterilmelerini reddetmişlerdir.

49 Almanya'daki Jenische konusunda bkz. Arnold 1980. Nazi ideolojisine yakın olan Arnold'un eserlerini ise dikkatli kullanmak gerekir.

Kaynakça

Acković, Dragoljub, Migration by Roma from former Yugoslavia, Will Guy, Zdenek Uherek, Renata Weinerova (*editör*): Roma Migration in Europe: Case Studies, s.143-155, Münster 2004.

Acton, T(homas) A., Rom Migrations and the End of Slavery: A Rejoinder to Fraser, Journal of the Gypsy Lore Society, 5th series, vol.3, no.2 (1993), s.77-89.

Anonim: Die Roma durften keine Deutschen sein, Nazi-Opfer nach dem Krieg die Pässe abgenommen - Willkürpraxis dauert an, Roma-Nachrichten (editör: Rom e.V.), Nr.5/ 1990, s.5, Köln

Anonim: Deutsch sein oder nicht deutsch sein, Anna W. kämpfte 40 Jahre um ihre Staatsangehörigkeit, Der Feierabend (Illustrierte Informationsschrift für die älteren Bürgerinnen und Bürger der Stadt Köln), 36.Jg., Nr.432 (Okt.1995), s.14-16, Köln.

Arnold, Hermann, Die Zigeuner, Herkunft und Leben der Stämme im deutschen Sprachgebiet, Olten/ Freiburg i.Br. 1965

Arnold, Hermann, Fahrendes Volk, Randgruppen des Zigeunervolkes, Neustadt/ Weinstraße 1980

Boretzky, Norbert, Bugurdži, Deskriptver und historischer Abriß eines Romani-Dialekts, (Osteuropa-Institut der Freien Universität Berlin, Balkanologische Veröffentlichungen, Bd.21), Berlin 1993

Boretzky, Norbert, Romani, Grammatik des Kalderaš-Dialekts mit Text und Glossar, (Osteuropa-Institut der Freien Universität Berlin, Balkanologische Veröffentlichungen, Bd.24), Berlin 1994

Brand, Mechtild, Für Olga Bamberger, Die vergessene Geschichte - 775 Jahre Frauenleben in Hamın - Werkstattberichte (Notizen zur Stadtgeschichte, 7), Antje Flüchter-Sheryari/ Maria Perrefort/ Eva-Maria Lerche (*editörler*), (Gustav-Lübcke-Museum), s.249-252, Hamın 2001

Bundesministerium der Justiz (*editör*): Schutz nationaler Minderheiten in Europa Texte, Materialien, Erläuterungen zum Rahmenüberein-kommen des Europarates zum Schutz nationaler Minderheiten, Bonn tarihsiz [1999]

Chorınsky, Michaela: Les Enfants de Dieu, Rituelle Performanz, Schamanismus und Besessenheit in der Pfingstbewegung der südfranzösischen

Gitans, Tübingen 2006 (doktora tezi, Tübingen Üniversitesi), http://w210.ub.uni-tuebingen.de/dbt/volltexte/2006/2218/pdf/Dissertation.pdf>

Djurić, Rajko, Becken, Jörg, Bengsch, A.Bertolt, Ohne Heim - ohne Grab, Die Geschichte der Roma und Sinti, Berlin 2002

Döring, Hans-Joachim: Die Zigeuner im NS-Staat, (Kriminologische Schriftenreihe, Bd.12), Hamburg 1964

Duijzings, Ger, The Making of Egyptians in Kosovo and Macedonia, Cora Govers/ Hans Vermeulen (*editör*): The Politics of Ethnic Consciousness, s.194-222, London/ New York 1997

Esser, Oliver-Heinz, Sinti und Roma - Sozialpädagogisches Handeln mit der zigeunerischen Minderheit (in der BRD) untersucht am Beispiel der Stadt Köln, Köln 1999 (Diplomarbeit [mezuniyet tezi] Köln Üniversitesi)

European Roma Rights Center (ERRC) (*editör*), Campland, Racial Segregation of Roma in Italy, (Country Reports Series Nr. 9), Budapest 2000.

Ficowski, Jerzy, Wieviel Trauer und Wege, Zigeuner in Polen, (Studien zur Tsiganologie und Folkloristik, Bd.7), Frankfurt/ Main v.b. 1992

Fraser, Angus, The Rom Migrations, Journal of the Gypsy Lore Society, 5th series, vol.2, no.2 (1992), s.131-145, Cheverly/ MD

Gay y Blasco, Paloma, Evangelism, drug-addiction and politics among Spanish Gypsies: An example from Madrid, Cambridge Anthropology, vol.21, no.2 (1999/2000), s.41-57, Cambridge

Gilliat-Smıth, Bernard, Lálere Sinte, Journal of the Gypsy Lore Society, N.S., vol.2, no.1 (July 1908), s.2-14, Edinburgh

Gilsenbach, Reimar, Weltchronik der Zigeuner, 2000 Ereignisse aus der Geschichte der Roma und Sinti, der Gypsies und Gitanos und anderer Minderheiten, die "Zigeuner" genannt werden, Teil 1: Von den Anfängen bis 1599, (Studien zur Tsiganologie und Folkloristik, Bd.10), Frankfurt/ Main v.b. 1997 (2.düzeltilmiş ve genişletilmiş baskı)

Hancock, Ian, The Pariah Syndrome, Ann Arbor 1987

Hancock, Ian, A Handbook of Vlax Romani, Columbus/ Ohio 1995

Hartlieb, Julia, Die Roma von Rom, Berlin 1997 (Diplomarbeit [mezuniyet tezi] FU Berlin/ Berlin Hür Üniversitesi)

Hase-Mihalik, Eva von, Kein deutscher Paß für deutschen Rom, taz (Die Tageszeitung), 20.8.1987, s.1-2, Berlin

Hermes, Annelore, Bleibe- und Asylrecht für Roma, Christina Kalkuhl/ Wilhelm Solms (*editör*): Antiziganismus heute, s.20-28, (Beiträge zur Antiziganismusforschung, Bd.2, *editör*: Gesellschaft für Antiziganismusforschung e.V.), Seeheim 2005

Heupel, Andrea Maria, Zur schulischen Situation von Sinti und Roma in Deutschland, Hagen 1999 (Magisterarbeit [master tezi] FernUniversität Hagen)

Holl, Kurt, "Amaro Kher" - Ein Projekt für Roma Straßenkinder in Köln, Max Matter (*editör*): Die Situation der Roma und Sinti nach der EU-Osterweiterung, s.137-148, (Beiträge der Akademie für Migration und Integration, H.9, editör: Otto Benecke Stiftung e.V.), Göttingen 2005a

Holl, Kurt, Antiziganismus in der Kommunalpolitik, Anı Beispiel der Stadt Köln, Christina Kalkuhl/ Wilhelm Solms (*editör*): Antiziganismus heute, s.46-57, (Beiträge zur Antiziganismusfor-schung, Bd.2, editör: Gesellschaft für Antiziganismusforschung e.V.), Seeheim 2005b

Holzinger, Daniel, Romanes (Sinte), (Languages of the World/ Materials, 105), München/ Newcastle 1995

Jansen, Michael, Sinti und Roma und die deutsche Staatsange-hörigkeit, Bonn 1995 (doktora tezi, Bonn Üniversitesi)

Jochum, Paul, Staatenlosigkeit als Schicksal, Gießener Hefte für Tsiganologie, 2.Jg., H.2/3 (1985), s.58-63, Gießen

Justin, Eva, Die Róm-Zigeuner, Neues Volk (Blätter des Rassen-politischen Amtes der NSDAP), 11.Jg., H.5 (Juli 1943), s.21-24, Berlin

K., C., Sinti: „Nomadenseelsorge" oder Selbstbestimmung, Schauplatz (Magazin für Köln), 1.Jg., Nr.9 (Sept. 1980), s.22-24, Köln

Kenrick, Donald, Former Yugoslavia: A patchwork of destinies, Will Guy (*editör*): Between past and future - the Romas of Central and Eastern Europe, s.405-425, Hatfield 2001

Bakewell, Sian, They call me Sheikh - The Odyssey of a Yugoslav Rom, Roma (half yearly journal on the life, language and culture of Roma ...), no.28 (Jan. 1988), s.9-14, Chandigarh

Klebe, Thomas, Staatsangehörigkeit - unbekannt, Zur Staatsange-hörigkeit von Zigeunern, Nachrichtendienst des Deutschen Vereins für öffentliche und private Fürsorge, 54.Jg., Nr.3 (März 1974), s.61-63, Frankfurt/ M.

Lindemann, Forian, Schule muss schmecken!, Ermutigende Erfahrungen junger Roma im deutschen Bildungswesen, Weinheim/ Basel 2005

Lockwood, William G., East European Gypsies in Western Europe: The Social and Cultural Adaptation of the Xoraxane, Nomadic Peoples, nos.21/22 (Dec. 1986), s.63-70, Oxford

Lucassen, Leo, "En Men Noemde Hen Zigeuners', De geschiedenis van Kaldarasch, Ursari, Lowara en Sinti in Nederland (1750 - 1944), Amsterdam 1990

Malpezzı Prıce, Monica, Scholarship and Activism: Toward an Anthropology of Romani Refugees in Italy, Eugene/ OR 2001 (B.A. thesis, University of Oregon)

Marten-Gotthold, Dörte, Der Schutz der Sinti und Roma in der Bundesrepublik Deutschland als ethnische Minderheit gemäß Art.3 Abs.3 GG, (Studien zur Tsiganologie und Folkloristik, Bd.25), Frankfurt/ M. v.b. 1998

Marushıakova, Elena, Popov, Vesselin, Gypsies (Roma) in Bulgaria, (Studien zur Tsiganologie und Folkloristik, Bd.18), Frankfurt/ M. v.b. 1997

Marushıakova, Elena, Heuss, Herbert, Boev, Ivan, Rychlık, Jan, Ragaru, Nadege, Zemon, Rubin, Popov, Vesselin, Frıedman, Victor, Identity Formation among Minorities in the Balkans: The cases of Roms, Egyptians and Ashkali in Kosovo, (Minority Studies Society *Studi i Romani*), Sofia 2001

Marushıakova, Elena, Popov, Vesselin, Decheva, Mirella, The Gypsies in Bulgaria and their Migrations, Will Guy/ Zdenek Uherek/ Renata Weinerova (*editör*): Roma Migration in Europe: Case Studies, s.135-142, Münster 2004

Münzel, Mark, Zigeuner und Nation Formen der Verweigerung einer segmentären Gesellschaft, Mark Münzel/ Bernhard Streck (*editör*): Kumpania und Kontrolle - Moderne Behinderungen zigeunerischen Lebens, s.13-67, Giessen 1981

Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, Monitoring des Minderheitenschutzes in der Europäischen Union, Die Lage der Sinti und Roma in Deutschland 2002, Göttingen 2003

Piasere, Leonardo, Xoraxané Romá, Encyclopedia of World Cultures, vol.IV - Europe (Central, Western, and Southeastern Europe) (vol. editor: Linda A. Bennet), s.281-283, Boston/ Mass. 1992

Rakelmann, Georgia A., Zigeunerisches Leben, Reimer Gronemeyer/ Georgia A. Rakelmann: Die Zigeuner-Reisende in Europa. Roma, Sinti, Manouches, Gitanos, Gypsies, Kalderasch, Vlach und andere, s.79-127, Köln 1988

Reinhard, Michael D., Die Sprache der deutschen Zigeuner, Band 1: Grammatischer Abriß, (Mitteilungen zur Zigeunerkunde, Beiheft Nr. 1), Mömbris-Dörnsteinbach 1976

Riedemann, Inga, Schulische und sozialpädagogische Betreuungs-angebote für Roma-Kinder aus Flüchtlingsfamilien in Köln, Köln 2006 (Diplomarbeit [mezuniyet tezi] Fachhochschule Köln, düzeltilmiş şekil)

Ritter, Robert, Die Bestandsaufnahme der Zigeuner und Zigeunermischlinge in Deutschland, Der Öffentliche Gesundheits-dienst, 6.Jg., H.21 (5.Februar 1941), s.486-489, Leipzig

Seropyan, Sarkis, Ermeni Çingeneleri: Poşalar, Agos, sayı 243 (24.11.2000), s.12, Istanbul

Sobeck, Silvia, Zur Entwicklung des neuen Zigeuner-Wohn-wagenprojekts Köln-Thenhoven, Fortuinweg - Empirische Aufzeich-nungen eines Integrationsversuchs aus dem Jahre 1972, yeri ve yayın tarihi verilmemiş [Köln 1972]

Sozialdienst Katholischer Männer e.V., Köln *(editör)*, Materialien zum Thema „Arbeit mit Zigeunern", Köln 1981

Stinauer, Tim, Die Höhlenmenschen von Köln, Kölner Stadt-Anzeiger, 27.10.2006, Köln

http://www.ksta.de/html/artikel/1161673309149.shtml

Thomas, Christina, Integration durch Achtung und Anerkennung der Differenz: Erfahrungen aus der Praxis im deutschen Bildungs-system, Sabine Hornberg (editör): Die Schulsituation von Sinti und Roma in Europa, s.127-158, (Historisch-vergleichende Sozialisations- und Bildungsforschung, Bd.4), Frankfurt/ Main 2000

Uhlik, R(ade), O denominacijama kod Cigana, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu, N.S. tome 12 (Istorija i Etnografija) (1958), s.133-153, Sarajevo

Völlmecke, Klaus, Sozialpädagogische und schulische Hilfen für Roma-Flüchtlingsfamilien, Max Matter (*editör*): Die Situation der Roma und Sinti nach der EU-Osterweiterung, s.127-136, (Beiträge der Akademie für Migration und Integration, H.9, *editör*: Otto Benecke Stiftung e.V.), Göttingen 2005

Vossen, Rüdiger, Zigeuner, Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung - Katalog zur Ausstellung "Zigeuner zwischen Romantisierung und Verfolgung - Roma, Sinti, Manusch, Calé in Europa" des Hamburgischen Museums für Völkerkunde, Frankfurt/M. v.b. 1983

Weiler, Margit, Zur Frage der Integration der Zigeuner in der Bundesrepublik Deutschland, Eine Untersuchung der gegenwärtigen Situation der Zigeuner und der sozialpolitischen und sozialarbeiteri-schen Maßnahmen für Zigeuner, Köln 1979 (doktora tezi, Köln Üniversitesi)

Willems, Susanne, Unrecht auf Lebenszeit?, Zeichen (*editör*: Aktion Sühnezeichen Friedensdienste e.V.), 20.Jg., Nr.3 (Sept.1992), s.12-15, Berlin

Wurr, Rüdiger, Träbmg-Butzmann, Sylvia, Schattenkämpfe, Widerstände und Perspektiven der schulischen Emanzipation deutscher Sinti, Kiel 1998

Zentralrat Deutscher Sinti und Roma (*editör*):, Minderheitenschutz für Sinti und Roma, im Rahmen des Europarates, der KSZE und der UNO, Minority Protection for Sinti and Roma, within the Framework of the Council of Europe, the CSCE and the UNO, Heidelberg 1994

Yazarlar

İsmail Altınöz Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesidir. *"Osmanlı Toplumunda Çingeneler" (2005)* başlıklı teziyle İstanbul Üniversitesinden doktora derecesi aldı. Osmanlı toplumsal tarihi ve Çingeneler konusunda yurtiçi ve yurtdışı yayınları bulunmaktadır. Osmanlı'da kalite konusu özel araştırma sahasıdır.

Zerrin Toprak Karaman Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı, Kentleşme ve Çevre Sorunları Ana Bilim Dalı Başkanıdır. 1996 yılında profesör olmuştur. İzmir Kalkınma Ajansı Kalkınma Kurulu Dokuz Eylül Üniversitesi temsilcisidir. Kent Yönetimi ve Politikası (2001) Beşinci Baskı, Çevre Yönetimi ve Politikası (2003) İkinci Baskı ve Yerel Yönetimler (2006) Altıncı Baskı; konularında üç kitabı, kamu yönetimi, yerel yönetimler, kent, çevre ve siyaset üzerine makaleleri ve bu konularda ödül kazanmış araştırmaları bulunmaktadır. Yerel Yönetimler DPT, 6. 7. ve 8. Plan çalışmalarında "özel ihtisas komisyonu" üyeliği yapmıştır. DPT 9. Plan çalışmalarında "çevre ihtisas komisyonu" üyesidir. 1995'ten beri İzmir'de yürütülen Yerel-Gündem21 çalışmalarında, İzmir'de göç, 21. yüzyıla girerken yerel siyaset, sendikalar, mahalle yönetimi, zabıtalar, uzlaşmacı ve çatışmacı değerler konularında çalışmalara doğrudan katılmış, yürütmüş ve editörlüğünü yapmıştır. Son olarak İzmir'de Roman Mahalleleri Profili konulu çalışmayı yürütmüştür. Çalışma baskıdadır.

Suat Kolukırık 2004 yılında "Aramazdaki Yabancı: Çingeneler" isimli çalışmasıyla Ege Üniversitesinden doktora derecesi aldı. "Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı" (2005), "Sosyolojik Perspektiften Türk(iye) Çingeneleri'(2006), "Dil, Kimlik ve Kültür: Tarlabaşı Çingenelerinde Dilin Sosyal İşlevi" (2006), "Geçmişin Aynasında Lozan Çingeneleri: Göç, Hatıra ve Deneyimler" (2006), "Turkey's Gypsies: Political Participation and Organization" (Şule Toktaş'la birlikte, 2007) ve "Çingene Olduğu Düşünülen Gruplarda Kimlik: Teber (Abdal) Kimliği" (2007) isimli makalelerin yazarıdır. 1-2 Ekim 2005 tarihinde Ereğli/Zonguldak'ta gerçekleştirilen uluslararası katılımlı Roman (Çingene) Sempozyumunun düzenleme kurulu başkanıdır. Kültürel çalışmalar, kimlik, dezavantajlı gruplar, kuramsal analiz ve sosyolojide yeni yaklaşımlar konuları üzerinde akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Emine Onaran İncirlioğlu Bilkent Üniversitesi Peyzaj Mimarisi ve Kentsel Tasarım Bölümünde öğretim üyesidir (1997-). 1990-1997 yılları arasında A.B.D.'de ve İngiltere'de çeşitli üniversite ve yüksek okullarda antropoloji dersleri vermiştir. Kültür ve Modernite (2003) başlıklı yapıtı (Gönül Putlar ve Bahattin Akşit ile birlikte) derlemiş, Herbert Gans'ın Yüksek Kültür-Popüler Kültür yapıtını Türkçe'ye çevirmiştir (2005). 2002 yılından beri Çingene/Roman araştırmalarıyla ilgilenen İncirlioğlu, 2005-2006 akademik yılında Teksas Üniversitesinde bulunan Romani Archives and Documentation Center'da Ian Hancock ile çalışmıştır. Çeşitli dergi ve kitaplarda, toplumsal cinsiyet ilişkilerli, mekansal ve toplumsal dönüşüm ile Çingene araştırmaları konularında makaleleri yayımlanmıştır.

Hristo Kyuchukov Bulgaristan Veliko Tarnovo Üniversitesi'nde Romani dili, kültürü ve tarihi dersleri vermektedir. 4 yıl önce Roman asıllı 65 öğrencinin kaydedildiği "İlköğretim ve Romani dili" başlıklı bir program başlatmıştır. Kyuchukov, Romani dili ve kültürü alanında iyi yetişmiş araştırmacılardan biridir ve Roman çocukların Bulgaristan ve Avrupa'da eğitimi, Romani dili edinimi, romani dilbilgisi ve Roman tarihi ile gelenekleri konularında birçok makale ve kitap yayınlamıştır. En son yayınları arasında, Bulgaristan'da yayınlanan "Bulgaristan'da Romani Dilinin Kısa Bir Tanımı" (2003), Ian Hancock ile birlikte yazdığı ve Amerika'da yayınladığı "Romanlar'ın Tarihi" ve Bulgaristan'da yayınlanan daha birçok eğitici makaleleri ve kitapları vardır. Kyuchukov, şu anda Amerika'da Fulbright bursu ile Roman ve Türk çocuklarında dil gelişimi üzerinde çalışmalar yapmaktadır.

Elena Marushiakova ve Vesselin Popov Bulgaristan, Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa'daki Çingeneler üzerine birçok yayına sahiptir. Marushiakova ve Popov'un başlıca yayınları arasında tarih, etnografya, sosyal kültür ve Bulgaristan'da Çingene kültürü hakkında yapılan ilk monografik araştırma (1997) ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Çingeneler hakkında bir kitap (2000) vardır. Şu anda da Roman Halkbilimi hakkında "Romani Çalışmaları" adlı bir koleksiyon serisi yayınlamaktadırlar. (cilt I, 1994; cilt II, 1995; cilt III-IV, 1997; cilt V-VI, 1998). Marushiakova ve Popov 1989 yılından sonra Azınlık Çalışmaları Topluluğu *Romani Çalışmaları*'nı kurdular. Sofya'daki Ulusal Etnografik müzede Roman Mirası Müzesi Fonu açtılar (1995), Bulgaristan'da Çingeneler hakkında ilk müze sergisini ve

1998/1999 yıllarında Budapeşte'de ilk uluslararası müze sergisi olan "Orta ve Doğu Avrupa'da Romanlar ve Çingeneler" başlıklı sergiyi başlattılar. 2001 'den 2004'e kadar, Leipzig ve Halle Üniversiteleri'nin "Farklılık ve Bütünleşme" başlıklı Karışık Araştırma Programı dahilinde Eski Sovyetler Birliği'nde Çingeneler konulu araştırmayı yönettiler. Dr. Elena Marushiakova ve Dr. Vesselin Popov Bulgar Bilimler Akademisi ve Etnografya Enstitüsü'nün Balkan Etnolojisi bölümünde çalışmaktadır. Bu bölümde Arşivli bir Roman ve Çingene Çalışmaları Kütüphanesi de kurmuşlardır.

Rüdiger Benninghaus Köln'de bulunan Çingene (Rom) derneğinin kütüphanesinde çalışmalarını sürdürmektedir. Köln ve Marburg üniversitelerinde Etnoloji, Yahudilik, İslam Çalışmaları, Dinler Tarihi ve Avrupa Halk Bilimi okudu. Balkanlar, Kafkasya, Yakın Doğu, Almanya ve Türkiye'de etnik tarih, etnisite sorunları, halk dini ve göç üzerine çalışmalar yapmaktadır. Şu anda Rheinland bölgesinde yaşayan Çingeneler üzerine bir proje hazırlamaktadır.

Laubinger Sinti Çingenelerinde yaygın bir soyadıdır. Anna-Lina Laubinger, 1938 doğumlu, 1943'te Auschwitz kampında öl(dürül)müş. Anısına Köln'de küçük bir sokak onu ismini taşıyor.

Köln'de bir Türk sokağında düzenlenen sokak şenliğinde kuzey-doğu Bulgaristan'dan turist olarak gelen Roma müzisyenleri de katıldılar.

Bielefeld'de (Kuzey-Ren-Vestfalya eyaletinde) Kosovo'dan gelen Roma kalabalıktırlar. Kosovo'lu bir Romni'nin mezar taşında Çingenece sözleri.

Makedonya'lı Roma'nın bir sünnet düğününde "milli" kıyafetiyle dans eden Romniya. Kosovo ve Makedonya Müslüman Roma'da bu güzel giyimler şenliklerde eksik olamaz. Böyle gecelerde bayanlar iki, üç defa elbise değiştirirler.

Nazi zamanında sürgün edilip kamplara gönderilen Yahudiler, Çingeneler ve başka Nazi kurbanları için Köln'lü bir Alman heykeltıraş bu tip anma taşları, en son yaşadıkları evlerinin önündeki kaldırımlara dikti. Köln'de başlanan bu proje (internet sayfası: http://www.stolpersteine.com) başka şehirlerde de yaygınlaşmaya başladı. Resim, 1940'ta Polonya'ya sürgün edilen dört Sinti için dikilen anma taşları gösteriyor. Köln'deki bazı Sinti'nin iradesinden dolayı taşlarda isimleri yazılmamış. Başka Nazi kurbanları için dikilmiş taşlarda ise isimleri bulunur.

İsmail Altınöz Osmanlı İmparatorluğunda Çingeneler

Zerrin Toprak Karaman Siyasi ve İdari Yönüyle Romanlar

Suat Kolukırık Madun ve Hakim: Çingene Kimliğinin Toplumsal Eleştirisi

Emine Onaran İncirlioğlu Genişleyen Avrupa'da "Çingeneler": Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri

Hristo Kyuchukov Bulgar ve Türk Müslüman Romanlar'ın Tarihi, Kültürü Ve Dili

Elena Marushiakova, Vesselin Popov Bulgaristandaki Çingeneler ve İnsan Hakları

Rüdiger Bennighaus Almanya Köln Şehri ve Çevresi Çingenelerinin Durumu: Genel Bir Bakış

www.simurg.com.tr

KİTAP
SKB 0759978 VHO

ISBN: 978-975-717-294-9